This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

HN 1ZA7 7

Digitized by Google

KD 53106

HARVARD COLLEGE
LIBRARY

THE BEQUEST OF
EVERT JANSEN WENDELL
CLASS OF 1882
OF NEW YORK

1918

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

MARCI TULLII
CICERONIS
DE
OFFICIIS
AD
MARCUM FILIUM
LIBRI TRES.

GLASGUAE:
IN AEDIBUS ACADEMICIS, EXCUDEBAT
ANDREAS FOULIS,
ACADEMIAE TYPOGRAPHUS.
M.DCC.LXXXIV.

Digitized by Google

~~LL 38.184~~
KD 53106

HARVARD COLLEGE LIBRARY
FROM
THE BEQUEST OF
EVERT JANSEN WENDELL
1918

Digitized by Google

ERASMUS

ROTERODAMUS,

ORNATISSIMO

JACOBO TUTORI,

INCLYTAE CIVITATIS ANTVERPIENSIS

PENSIONARIO,

S. D.

Quemadmodum qui ſunt a ſcorpiis icti, ſolent ab iiſdem remedium petere, ita mihi convenire videtur, Jacobe Juriſconſultorum eruditiſſime, ut qui literis ſumus addicti, animi laſſitudinem, aut corporis affectionem e ſtudiis gravioribus contractam, ab iiſdem ſtudiis, ſed amoenioribus recreemus. etenim qui vere ſtudioſi ſunt, per omnem vitam nihil aliud agunt, quamdiu licet illis ſuo arbitratu vitae curſum moderari, nec tam intermittunt ſtudia, quam remittunt et relaxant aliquoties ingenium, ceſſunt nunquam, otiantur interdum, ſed interim agentes aliquid. feriantur aliquando, ſed ſic, ut otii rationem pulchre queant reddere. et ſi libet ceſſant etiam nonnunquam, ſed ut horum ceſſatio plus adferat bonae frugis, quam quorundam negotioſiſſimae occupationes. ſic nimirum fortis et gnavus miles, (conferam enim exemplum ſimilius), dum in aeſtivis, aut hybernis agit, aut dum induciae prae-

Digitized by Google

ſtant, ut neceſſe non ſit in acie ſtare, aut excubare ſub pellibus, tamen ita luſibus relaxat animum, ac vires reficit, ut luſus ipſi militiam ſapiant. pugnat ad palum, jaculatur ad ſcopum, torquet fundam, vibrat haſtam, decertat palaeſtra, concurrit lanceis, torrentem natatu tranſmittit, armatus in equum inſilit. denique ſic feriatur a belli muniis, ut ad ea redeat vegetior. aliter ludit ganeo, aliter egregius princeps. aliter ſcurra jocatur, aliter vir probus et integer. ad hoc igitur exemplum, cum nuper valetudo flagitaret ut ingenii corporiſque vires diutinis atque immodicis ſtudiorum laboribus fatigatas inſtaurarem ſarciremque, relicto Lovanio, per aliquot Brabantiae, Flandriaeque oppida circumvectus ſum, quo ſimul et a libris aliquantiſper abeſſem, et amicorum eruditorum conſpectu fabuliſque memet oblectarem. neque ſic tamen abeſſe potui ab adamata bibliotheca mea, quin unum aut alterum libellum, itineris comitem circumferrem, ut ſi quando forte in vehiculo non contigiſſet congerro ſat commodus, non deeſſet tamen, cujus colloquio temporis taedium fallerem. in his erant Officia Ciceronis, Laelius et Cato, una cum Stoicorum paradoxis. invitarat autem voluminis exiguitas, haud multum additura ſarcinulae ponderis. ex hujus lectione, mi Tutor, geminum fruc-

tum cepi, primum enim priſtinae conſuetudinis noſtrae, qua nihil eſſe potuit mellitius, memoriam ſic mihi renovavit, ut incredibilem animo perſenſerim voluptatem. deinde ſic me totum inflammavit ad honeſti, virtutiſque ſtudium, ut jam pridem nihil tale ſenſerim, noſtrates quoſdam neotericos legens, qui Chriſtiani, Chriſtianae philoſophiae myſteria profitentur, et iiſdem de rebus, magna ut nobis videtur ſubtilitate diſſerunt, ſed aeque frigide. ego quid aliis accidat neſcio, mihi quid acciderit ingenue fateor, ſive id illorum vitio fit, ſive meo. ſic ſubinde mecum inter legendum cogitabam. hiccine ethnicus ſcribit ethnicis, profanus profanis? at in praeceptis vivendi quanta aequitas, quanta ſanctimonia, quanta ſinceritas, quanta veritas, quam omnia conſentanea naturae, quam nihil fucatum, aut ſomnolentum? quem animum exigit ab his, qui gerunt Rempublicam, ut admirabilem illam, et amabilem virtutis ſpeciem ponit ob oculos, quam multa, quam ſancte, imo quam divinitus tradit, de gratis etiam juvandis omnibus, de tuenda amicitia, de immortalitate animorum, de contemptu earum rerum quarum gratia vulgus hodie, non dicam Chriſtianorum, ſed theologorum etiam ac monachorum, nihil non et facit, et patitur? pudebat interim noſtrorum morum, qui ſa-

Digitized by Google

cris libris edocti, qui tantis et exemplis, et praemiis provocati. doctrinam Evangelicam profitemur, nec praeſtamus. deſcribe noſtris ſatrapis talem principem, aut magiſtratum, qualem deſcribit Cicero, diſpeream ni cum ſua imagine, ut delirus ridebitur. quis nunc Rempublicam niſi ſpe lucri, aut honoris gratia capeſſit? quis non ita gerit, ut quaeſtum facere videatur, ut hoſtem agat eorum, quibus debuerat etiam vitae ſuae diſpendio conſulere? ubi reperias inter Chriſtianos par amicorum ad hanc imaginem, quam proponit M. Tullius? ubi ſenes, qui tam infracto animo ferant aetatis incommoda? ubi tam ſancta ſenum cum juvenibus colloquia? nunquam antehac magis expertus ſum verum eſſe, quod ſcribit Auguſtinus, ex ethnicorum benefactis, acriores addi ſtimulos ad virtutem quam noſtratium, cum ſubit animo, quam turpe ſit, non ea perſpicere pectus Evangelica luce illuſtratum, quod perſpectum eſt iis, quibus ſola naturae ſcintilla praelucebat. non praeſtare nos, qui ſub Chriſti vexillis militamus pietati, qui ſtipendium immortalitatis ab eodem expectamus, quod praeſtiterunt ii, qui nihil hominis a rogo ſupereſſe, aut ſuſpicati ſunt, aut plane crediderunt. et poſtea non deſunt craſſi quidam, qui ſtudioſos ab hujuſmodi libris deterreant, ſeu poeticis ut vo-

Digitized by Google

cant, et ad morum integritatem officientibus. ego vero dignos cenſens, quos et omnibus in ludis praelegant adoleſcentiae literatores, et ſibi legant relegantque ſenes, quos olim emaculatos tibi dicavi, nunc denuo dico, non ſolum purgatiores, verum etiam auctario cumulatos. ſiquidem adjecimus libellum de amicitia, alterum de ſenectute, tertium de paradoxis, atque in omnes annotatiunculas quaſdam, breves quidem illas, ſed ni fallor haud quaquam incommodas, in quibus hoc potiſſimum agimus, ut quorundam moroſam in dicendo ſuperſtitionem retundamus, qui ad ſingulas pene voces reclamitant: non eſt Latinum, non reperitur apud probos ſcriptores. ad haec mendas aliquot prodidimus, antehac a nemine, quod ſciam, animadverſas. ſupereſt, ut quemadmodum mihi in hoc labore verſanti, Tutor ſemper ob oculos verſabatur, ita tibi cum haec leges, Eraſmus in mentem veniat, tui cum primis et amans et ſtudioſus. bene vale. Lovanii, quarto Idus Septembres, anno M. D. XIX.

Digitized by Google

Digitized by Google

LIBRI PRIMI ARGUMENTUM.

Cum Cicero, Reipublicae libertate ſublata, ſe ad philoſophiae ſtudium retuliſſet, multoſque illuſtres ejus locos Latinis literis illuſtraſſet; ſuſcepit ad filium, Athenis ſtudiis literarum operam dantem, de officiis ſcribere, non modo, ut hic quoque locus, qui latiſſime patet, Latinis literis illuſtraretur, ſed etiam, quod eſſet aetati Ciceronis filii et auctoritati parentis aptiſſimus. quamquam autem haec quaeſtio communis eſt omnium philoſophorum; tamen his pene propria eſt, qui ſummum bonum honeſtate metiuntur, nempe Academicorum, Peripateticorum, et Stoicorum, qui in conſtituendo ſummo bono verbis magis, quam re, diſcrepabant. ſecutus ergo Cicero eſt in hac quaeſtione potiſſimum Stoicos, et ex eorum fontibus, judicio arbitratuque ſuo, quantum, quoque modo viſum eſt, hauſit. tradita officii et definitione et diviſione, quinque facit genera deliberationis in conſilio capiendo: primum, honeſtumne factu ſit an turpe, quod in deliberationem cadit: alterum, conducatne an noceat: reliqua vero, ubi cum honeſto pugnat id quod videtur utile, et cum aliud alio honeſtius aut utilius videtur, utrum alteri ſit praeponendum. in tres igitur partes totam diſputationem diſtribuit, quarum prima eſt de honeſto, altera de utili; ſed dupliciter utraque; et tertia de comparatione eorum. primum formam quamdam honeſti exhibet a natura humana ductam, ejuſque quatuor partes facit, ſapientiam, juſtitiam, temperantiam, et fortitudinem ſeu magnitudinem animi, ex quibus ſingulis certa quaedam officia naſcuntur, cap. 4. *ac de his quatuor partibus fuſe diſputat, et quomodo ab iis officia ducantur, oſtendit,* cap. 5. 42. *huic diſputationi ſubjicit de comparatione honeſti, de duobus honeſtis utrum honeſtius,* cap. 43, *&c.* Ernestus.

b

Digitized by Google

De his libris Plinius in praefatione: quae volumina ejus ediſcenda, non modo in manibus habenda noſti. *incepit eos ſcribere mortuo Caeſare, cum ſolus conſul eſſet Antonius,* epiſt. 13. *lib.* 15. *ad Attic. ſed abſolvit Hirtio et Panſa coſſ. paullo ante mortem ſuam, ut cognoſcitur e libro* 16. *earundem epiſtolarum.* Muretus.

LIBRI SECUNDI ARGUMENTUM.

Hoc libro de utili agitur, quae erat altera pars totius de officiis diſputationis conſtituta. utile autem eſt vel opinatum, quod ab honeſto diſcrepat, vel verum, quod cum honeſto eſt conjunctum, et natura confuſum, et totum in virtute a Cicerone conſtituitur. ſed quoniam quaecumque ad vitam hominum tuendam et ad utilitatem noſtram pertinent, aut ſunt hominum opere perfecta, aut ſine eorum auxilio comparari non poſſunt; homineſque hominibus plurimum obeſſe et prodeſſe poſſunt: relictis omnibus, docet, conciliandos eſſe animos hominum, et ad uſus noſtros adjungendos: quod quomodo fieri poſſit, non in ſingulis modo hominibus, ſed etiam in multitudine et populo univerſo, fuſe demonſtratur; ſed ita, ut omnis amor atque benevolentia hominum a virtute et honeſtate arceſſatur, tanquam a juſtitia, ſapientia, liberalitate, fide, humanitate, hoſpitalitate. ad utilitatem vero quoniam pertinet etiam valetudo, pecuniaeque curatio; quomodo valetudo ſuſtentetur, et pecunia honeſte quaeratur, oſtendit. in comparatione autem utilitatum, cum vel externa commoda cum commodis corporis, vel corporis commoda cum externis, aut commoda corporis inter ſe, aut externa cum externis comparentur, non dubium eſſe pronuntiat, quin major utilitas minori ſit anteponenda, hac tamen lege, ne ab honeſto deflectatur. Ernestus.

Digitized by Google

LIBRI TERTII ARGUMENTUM.

Hic liber de comparatione honeſtatis et utilitatis agit, quae erat tertia propoſitae diſputationis pars. negat Cicero aut dubitandum eſſe, aut unquam dubitari, utrum id, quod utile videatur, honeſto ſit anteponendum; ſed tempora incidere, quibus quod turpe haberi ſoleat, honeſtum videatur: tanquam, cum turpe ſit, occidere aliquem, ſi tyrannus occidatur, non modo non turpe, ſed etiam glorioſum videri; in quo non anteponatur utile honeſto, ſed honeſtas utilitatem ſequatur. itaque, ut ſine ullo errore dijudicari poſſit, ſi quando cum illo, quod honeſtum intelligitur, pugnare id videbitur, quod appellamus utile, formulam quandam conſtituit, e Stoicorum diſciplina, quam ſi quis in comparatione rerum ſequatur, nunquam ab officio recedat. ea haec eſt: detrahere aliquid alteri, et alterius incommodo ſuum augere, eſt contra naturam: pro multorum autem incolumitate et ſalute labores et moleſtias ſuſcipere, ſecundum naturam eſt. hanc legem qui ſervaverit, nunquam aberrabit, neque aut temporibus perturbabitur, aut Jure Civili, quo quae conceduntur, turpia quidem pleriſque non videntur, ſed ſunt tamen ſaepiſſime, cum formulae conſtitutae, hoc eſt, legi naturae repugnant. ex hac formula deinde multas quaeſtiones propoſitas, quibus officium ex temporibus exquiritur, explicat. ERNESTUS.

Digitized by Google

Digitized by Google

MARCI TULLII CICERONIS DE OFFICIIS AD MARCUM FILIUM

LIBER PRIMUS.

QUAMQUAM te, Marce fili, annum jam audientem Cratippum, idque Athenis, abundare oportet praeceptis inſtitutiſque philoſophiae, propter ſummam et doctoris auctoritatem et urbis; quorum alter te ſcientia augere poteſt, altera exemplis: tamen, ut ipſe ad meam utilitatem ſemper cum Graecis Latina conjunxi, neque id in philoſophia ſolum, ſed etiam in dicendi exercitatione feci, idem tibi cenſeo faciendum, ut par ſis in utriuſque

Digitized by Google

orationis facultate. quam quidem ad rem nos (ut videmur) magnum attulimus adjumentum hominibus noſtris, ut non modo Graecarum literarum rudes, ſed etiam docti, aliquantum ſe arbitrentur adeptos et ad dicendum et ad judicandum. quamobrem diſces tu quidem a principe hujus aetatis philoſophorum, et diſces quamdiu voles; tamdiu autem velle debebis, quoad te, quantum proficias, non poenitebit: ſed tamen noſtra legens, non multum a Peripateticis diſſidentia, (quoniam utrique et Socratici et Platonici eſſe volumus,) de rebus ipſis utere tuo judicio; nihil enim impedio: orationem autem Latinam profecto legendis noſtris efficies pleniorem. nec vero hoc arroganter dictum exiſtimari velim: nam philoſophandi ſcientiam concedens multis, quod eſt oratoris proprium, apte, diſtincte, ornate dicere, quoniam in eo ſtudio aetatem conſumſi, ſi id mihi aſſumo, videor id meo jure quodam modo vindicare. quamobrem magnopere te hortor, mi Cicero, ut

Digitized by Google

non ſolum orationes meas, ſed hos etiam de philoſophia libros, qui ſe jam illis fere aequarunt, ſtudioſe legas: vis enim dicendi major eſt in illis; ſed hoc quoque colendum eſt aequabile et temperatum orationis genus. et id quidem nemini video Graecorum adhuc contigiſſe, ut idem utroque in genere laboraret, ſequereturque et illud forenſe dicendi, et hoc quietum diſputandi genus: niſi forte Demetrius Phalereus in hoc numero haberi poteſt, diſputator ſubtilis, orator parum vehemens, dulcis tamen, ut Theophraſti diſcipulum poſſis agnoſcere. nos autem quantum in utroque profecerimus, aliorum ſit judicium; utrumque certe ſecuti ſumus. equidem et Platonem exiſtimo, ſi genus forenſe dicendi tractare voluiſſet, graviſſime et copioſiſſime potuiſſe dicere: et Demoſthenem, ſi illa, quae a Platone didicerat, tenuiſſet et pronuntiare voluiſſet, ornate ſplendideque facere potuiſſe. eodemque modo de Ariſtotele et Iſocrate judico; quorum uterque ſuo ſtudio
2 delectatus contemſit alterum. Sed cum

Digitized by Google

ſtatuiſſem aliquid hoc tempore ad te ſcribere, et multa poſthac; ab eo ordiri volui maxime, quod et aetati tuae eſſet aptiſſimum, et auctoritati meae. nam, cum multa ſint in philoſophia et gravia et utilia, accurate copioſeque a philoſophis diſputata, latiſſime patere videntur ea, quae de officiis tradita ab illis praecepta ſunt: nulla enim vitae pars, neque publicis, neque privatis, neque forenſibus, neque domeſticis in rebus, neque ſi tecum agas quid, neque ſi cum altero contrahas, vacare officio poteſt; in eoque colendo ſita eſt vitae honeſtas omnis, et in negligendo turpitudo. atque haec quidem quaeſtio communis eſt omnium philoſophorum: quis eſt enim, qui nullis officii praeceptis tradendis, philoſophum ſe audeat dicere? ſed ſunt nonnullae diſciplinae, quae propoſitis bonorum et malorum finibus officium omne pervertunt: nam, qui ſummum bonum ſic inſtituit, ut nihil habeat cum virtute conjunctum; idque ſuis commodis, non honeſtate metitur; hic, ſi ſibi ipſe

Digitized by Google

conſentiat, et non interdum naturae bonitate vincatur, neque amicitiam colere poſſit, nec juſtitiam, nec liberalitatem: fortis vero, dolorem ſummum malum judicans; aut temperans, voluptatem ſummum bonum ſtatuens, eſſe certe nullo modo poteſt. quae, quamquam ita ſunt in promptu, ut res diſputatione non egeat, ſunt tamen a nobis alio loco diſputata. hae diſciplinae igitur, ſi ſibi conſentaneae eſſe velint, de officio nihil queant dicere: neque ulla officii praecepta firma, ſtabilia, conjuncta naturae tradi poſſunt, niſi aut ab iis qui ſolam, aut ab iis qui maxime honeſtatem propter ſe dicant expetendam. itaque propria eſt ea praeceptio Stoicorum, Academicorum, Peripateticorum: quoniam Ariſtonis, Pyrrhonis, Herilli jam pridem exploſa ſententia eſt; qui tamen haberent jus ſuum diſputandi de officio, ſi rerum aliquem delectum reliquiſſent, ut ad officii inventionem aditus eſſet. ſequemur igitur hoc quidem tempore, et hac in quaeſtione, potiſſimum Stoicos, non ut interpretes;

Digitized by Google

ſed (ut ſolemus) e fontibus eorum, judi-
cio arbitrioque noſtro, quantum, quoque
modo videbitur, hauriemus. placet igitur,
quoniam omnis diſputatio de officio futura
eſt, ante definire, quid ſit officium; quod a
Panaetio praetermiſſum eſſe miror: om-
nis enim, quae a ratione ſuſcipitur de ali-
qua re, inſtitutio debet a definitione pro- 3
ficiſci, ut intelligatur, quid ſit id, de quo
diſputetur. Omnis de officio duplex eſt
quaeſtio: unum genus eſt, quod pertinet
ad finem bonorum; alterum, quod poſi-
tum eſt in praeceptis, quibus in omnis par-
tes uſus vitae confirmari poſſit. ſuperioris
generis hujuſmodi exempla ſunt: omniane
officia perfecta ſint? num quod officium
aliud alio majus ſit? et quae ſunt generis
ejuſdem. quorum autem officiorum prae-
cepta traduntur, ea quamquam pertinent
ad finem bonorum, tamen id minus appa-
ret, quia magis ad inſtitutionem vitae com-
munis ſpectare videntur; de quibus eſt no-
bis his libris explicandum. atque etiam alia
diviſio eſt officii: nam et medium quoddam

Digitized by Google

officium dicitur, et perfectum. perfectum officium rectum (opinor) vocemus, quod Graeci κατόρθωμα: hoc autem commune officium καθῆκον vocant: atque ea ſic definiunt, ut rectum quod ſit, id perfectum officium eſſe [definiant]; medium autem officium id eſſe dicant, quod cur factum ſit, ratio probabilis reddi poſſit. triplex igitur eſt (ut Panaetio videtur) conſilii capiendi deliberatio: nam, honeſtumne factu ſit an turpe, dubitant, id, quod in deliberationem cadit: in quo conſiderando ſaepe animi in contrarias ſententias diſtrahuntur. tum aut anquirunt, aut conſultant, ad vitae commoditatem jucunditatemque, ad facultates rerum atque copias, ad opes, ad potentiam, quibus et ſe poſſint juvare et ſuos, conducat id necne, de quo deliberant: quae deliberatio omnis in rationem utilitatis cadit. tertium dubitandi genus eſt, cum pugnare videtur cum honeſto id, quod videtur eſſe utile: cum enim utilitas ad ſe rapere, honeſtas contra revocare ad ſe videtur, fit, ut diſtrahatur in deliberan-

Digitized by Google

do animus, afferatque ancipitem curam cogitandi. hac diviſione (cum praeterire aliquid maximum vitium in dividendo ſit) duo praetermiſſa ſunt: nec enim ſolum, utrum honeſtum an turpe ſit, deliberari ſolet; ſed etiam, duobus propoſitis honeſtis, utrum honeſtius: itemque, duobus propoſitis utilibus, utrum utilius: ita, quam ille triplicem putavit eſſe rationem, in quinque partes diſtribui debere reperitur. primum igitur eſt de honeſto, ſed dupliciter; tum pari ratione de utili; poſt de comparatione eorum, differendum. Principio 4
generi animantium omni eſt a natura tributum, ut ſe, vitam, corpuſque tueatur; declinetque ea, quae nocitura videantur; omniaque, quae ſint ad vivendum neceſſaria, anquirat et paret; ut paſtum, ut latibula, ut alia generis ejuſdem. commune item animantium omnium eſt conjunctionis appetitus, procreandi cauſſa, et cura quaedam eorum, quae procreata ſunt. ſed inter hominem et belluam hoc maxime intereſt; quod haec tantum, quantum ſenſu

Digitized by Google

movetur, ad id ſolum, quod adeſt, quodque praeſens eſt, ſe accommodat, paullulum admodum ſentiens praeteritum aut futurum: homo autem, quoniam rationis eſt particeps, per quam conſequentia cernit, cauſſas rerum videt, earumque praegreſſus et quaſi anteceſſiones non ignorat, ſimilitudines comparat, et rebus praeſentibus adjungit atque annectit futuras, facile totius vitae curſum videt, ad eamque degendam preparat res neceſſarias. eadem natura vi rationis hominem conciliat homini, et ad orationis et ad vitae ſocietatem; ingeneratque in primis praecipuum quendam amorem in eos, qui procreati ſunt; impellitque ut hominum coetus et celebrationes eſſe, et a ſe obiri velit; ob eaſque cauſſas ſtudeat parare ea, quae ſuppeditent et ad cultum et ad victum; nec ſibi ſoli, ſed conjugi, liberis, caeteriſque, quos caros habeat tuerique debeat: quae cura exſuſcitat etiam animos, et majores ad rem gerendam facit. in primiſque hominis eſt propria veri inquiſitio atque inveſtigatio: itaque, cum ſumus ne-

Digitized by Google

ceſſariis negotiis curiſque vacui, tum avemus aliquid videre, audire, addiſcere, cognitionemque rerum, aut occultarum aut admirabilium, ad beate vivendum neceſſariam ducimus: ex quo intelligitur, quod verum, ſimplex, ſincerumque ſit, id eſſe naturae hominis aptiſſimum. huic veri videndi cupiditati adjuncta eſt appetitio quaedam principatus, ut nemini parere animus bene a natura informatus velit, niſi praecipienti aut docenti, aut utilitatis cauſſa juſte et legitime imperanti: ex quo animi magnitudo exiſtit, humanarumque rerum contemtio. nec vero illa parva vis naturae eſt rationiſque, quod unum hoc animal ſentit quid ſit ordo, quid ſit quod deceat, in factis dictiſque qui modus. itaque eorum ipſorum, quae adſpectu ſentiuntur, nullum aliud animal pulchritudinem, venuſtatem, convenientiam partium ſentit: quam ſimilitudinem natura ratioque ab oculis ad animum transferens, multo etiam magis pulchritudinem, conſtantiam, ordinem in conſiliis factiſque con-

Digitized by Google

ſervandum putat; cavetque ne quid indecore effeminateve faciat; tum in omnibus et opinionibus et factis, ne quid libidinoſe aut faciat aut cogitet: quibus ex rebus conflatur et efficitur id, quod quaerimus, honeſtum; quod, etiam ſi nobilitatum non ſit, tamen honeſtum ſit; quodque vere dicimus, etiam ſi a nullo laudetur, natura
5 eſſe laudabile. Formam quidem ipſam, Marce fili, et tanquam faciem honeſti vides; quae, ‘ſi oculis cerneretur, mirabiles amores (ut ait Plato) excitaret ſapientiae.’ ſed omne quod honeſtum eſt, id quatuor partium oritur ex aliqua: aut enim in perſpicientia veri ſollertiaque verſatur; aut in hominum ſocietate tuenda, tribuendoque ſuum cuique, et rerum contractarum fide; aut in animi excelſi atque invicti magnitudine ac robore; aut in omnium, quae fiunt, quaeque dicuntur, ordine et modo, in quo ineſt modeſtia et temperantia. quae quatuor quamquam inter ſe colligata atque implicata ſunt, tamen ex ſingulis certa officiorum genera naſcun-

tur: velut ex ea parte, quae prima deſcripta eſt, in qua ſapientiam et prudentiam ponimus, ineſt indagatio atque inventio veri; ejuſque virtutis hoc munus eſt proprium: ut enim quiſque maxime perſpicit, quid in re quaque veriſſimum ſit; quique acutiſſime et celerrime poteſt et videre et explicare rationem, is prudentiſſimus et ſapientiſſimus rite haberi ſolet: quocirca huic, quaſi materia, quam tractet, et in qua verſetur, ſubjecta eſt veritas. reliquis autem tribus virtutibus neceſſitates propoſitae ſunt ad eas res parandas tuendaſque, quibus actio vitae continetur; ut et ſocietas hominum conjunctioque ſervetur; et animi excellentia magnitudoque, cum in augendis opibus, utilitatibuſque et ſibi et ſuis comparandis, tum multo magis in his ipſis deſpiciendis eluceat. ordo autem, et conſtantia, et moderatio, et ea, quae ſunt his ſimilia, verſantur in eo genere, ad quod adhibenda eſt actio quaedam, non ſolum mentis agitatio: his enim rebus, quae tractantur in vita, modum quendam

Digitized by Google

et ordinem adhibentes honeſtatem et decus conſervabimus. Ex quatuor autem locis, in quos honeſti naturam vimque diviſimus, primus ille, qui in veri cognitione conſiſtit, maxime naturam attingit humanam: omnes enim trahimur et ducimur ad cognitionis et ſcientiae cupiditatem; in qua excellere, pulchrum putamus; labi autem, errare, neſcire, decipi, et malum et turpe ducimus. in hoc genere, et naturali et honeſto, duo vitia vitanda ſunt: unum, ne incognita pro cognitis habeamus, hiſque temere aſſentiamur; quod vitium effugere qui volet (omnes autem velle debent), adhibebit ad conſiderandas res et tempus et diligentiam: alterum eſt vitium, quod quidam nimis magnum ſtudium, multamque operam in res obſcuras atque difficiles conferunt, eaſdemque non neceſſarias: quibus vitiis declinatis, quod in rebus, honeſtis et cognitione dignis, operae curaeque ponetur, id jure laudabitur: ut in aſtrologia C. Sulpicium audivimus; in geometria Sex. Pompeium ipſi

Digitized by Google

cognovimus; multos in dialectica, plures
in jure civili: quae omnes artes in veri in-
veſtigatione verſantur, cujus ſtudio a re-
bus gerendis abduci contra officium eſt;
virtutis enim laus omnis in actione conſiſt-
it: a qua tamen ſaepe fit intermiſſio, mul-
tique dantur ad ſtudia reditus; tum agi-
tatio mentis, quae numquam acquieſcit,
poteſt nos in ſtudiis cogitationis etiam ſine
opera noſtra continere: omnis autem co-
gitatio motuſque animi, aut in conſiliis
capiendis de rebus honeſtis et pertinenti-
bus ad bene beateque vivendum, aut in
ſtudiis ſcientiae cognitioniſque verſatur.
ac de primo quidem officii fonte diximus.
De tribus autem reliquis latiſſime patet ea 7
ratio, qua ſocietas hominum inter ipſos,
et vitae quaſi communitas continetur: cu-
jus partes duae ſunt: juſtitia, in qua vir-
tutis ſplendor eſt maximus; ex qua viri
boni nominantur: et huic conjuncta bene-
ficientia, quam eandem vel benignitatem
vel liberalitatem appellari licet. ſed juſti-
tiae primum munus eſt, ut ne cui quis no-

Digitized by Google

ceat, niſi laceſſitus injuria: deinde, ut communibus utatur pro communibus, privatis ut ſuis. ſunt autem privata nulla natura; ſed aut veteri occupatione, ut qui quondam in vacua venerunt; aut victoria, ut qui bello potiti ſunt; aut lege, pactione, conditione, ſorte: ex quo fit, ut ager Arpinas Arpinatum dicatur, Tuſculanus Tuſculanorum: ſimiliſque eſt privatarum poſſeſſionum deſcriptio: ex quo, quia ſuum cujuſque fit, eorum, quae natura fuerant communia, quod cuique obtigit, id quiſque teneat: eo ſi quis ſibi plus appetet, violabit jus humanae ſocietatis. ſed ‘quoniam (ut praeclare ſcriptum eſt a Platone) non nobis ſolum nati ſumus, ortuſque noſtri partem patria vindicat, partem amici:’ atque, ut placet Stoicis, quae in terris gignuntur, ad uſum hominum omnia creari; homines autem hominum cauſſa eſſe generatos, ut ipſi inter ſe aliis alii prodeſſe poſſent: in hoc naturam debemus ducem ſequi, et communes utilitates in medium afferre, mutatione officiorum, dando acci-

Digitized by Google

piendo; tum artibus, tum opera, tum facultatibus devincire hominum inter homines ſocietatem. fundamentum eſt autem juſtitiae fides; id eſt, dictorum conventorumque conſtantia et veritas: ex quo (quamquam hoc videtur fortaſſe cuipiam durius, tamen audeamus imitari Stoicos, qui ſtudioſe exquirunt, unde verba ſint ducta) credamus, quia 'fiat quod dictum eſt,' appellatam fidem. ſed injuſtitiae genera duo ſunt: unum eorum, qui inferunt; alterum eorum, qui ab iis, quibus infertur, ſi poſſint, non propulſant injuriam: nam qui injuſte impetum in quempiam facit, aut ira aut aliqua perturbatione incitatus, is quaſi manus afferre videtur ſocio: qui autem non defendit, nec obſiſtit, ſi poteſt, injuriae, tam eſt in vitio, quam ſi parentes, aut amicos, aut patriam deſerat. atque illae quidem injuriae, quae nocendi cauſſa de induſtria inferuntur, ſaepe a metu proficiſcuntur; cum is, qui nocere alteri cogitat, timet, ne, niſi id fecerit, ipſe aliquo afficiatur incommodo. maximam

Digitized by Google

autem partem ad injuriam faciendam aggrediuntur, ut adipiſcantur ea, quae concupiverunt; in quo vitio latiſſime patet a-
8 varitia. Expetuntur autem divitiae cum ad uſus vitae neceſſarios, tum ad perfruendas voluptates: in quibus autem major eſt animus, in iis pecuniae cupiditas ſpectat ad opes, et ad gratificandi facultatem: ut nuper M. Craſſus negabat ullam ſatis magnam pecuniam eſſe ei, qui in republica princeps vellet eſſe, cujus fructibus exercitum alere non poſſet. delectant etiam magnifici apparatus, vitaeque cultus cum elegantia et copia: quibus rebus effectum eſt, ut infinita pecuniae cupiditas eſſet. nec vero rei familiaris amplificatio nemini nocens vituperanda; ſed fugienda ſemper injuria eſt. maxime autem adducuntur plerique, ut eos juſtitiae capiat oblivio, cum in imperiorum, honorum, gloriae cupiditatem inciderint: quod enim eſt apud Ennium,

Nulla ſancta ſocietas, nec fides regni eſt,

id latius patet: nam, quicquid ejuſmodi

Digitized by Google

eſt, in quo non poſſunt plures excellere, in
eo fit plerumque tanta contentio, ut dif-
ficillimum ſit ſanctam ſervare ſocietatem.
declaravit id modo temeritas C. Caeſaris,
qui omnia jura divina atque humana per-
vertit, propter eum, quem ſibi ipſe opini-
onis errore finxerat, principatum. eſt au-
tem in hoc genere moleſtum, quod in ma-
ximis animis ſplendidiſſimiſque ingeniis
plerumque exſiſtunt honoris, imperii, po-
tentiae, gloriae cupiditates: quo magis ca-
vendum eſt, ne quid in eo genere pecce-
tur. ſed in omni injuſtitia permultum in-
tereſt, utrum perturbatione aliqua animi,
quae plerumque brevis eſt et ad tempus,
an conſulto et cogitata fiat injuria: leviora
enim ſunt ea, quae repentino aliquo motu
accidunt, quam ea, quae meditata et prae-
parata inferuntur. ac de inferenda qui-
dem injuria ſatis dictum eſt. Praetermit- 9
tendae autem defenſionis, deſerendique
officii plures ſolent eſſe cauſſae: nam aut
inimicitias, aut laborem, aut ſumtus ſuſ-
cipere nolunt; aut etiam negligentia, pi-

Digitized by Google

gritia, inertia, aut ſuis ſtudiis quibuſdam occupationibuſve ſic impediuntur, ut eos, quos tutari debeant, deſertos eſſe patiantur. itaque videndum eſt, ne non ſatis ſit id, quod apud Platonem eſt in philoſophos dictum; ‘ quod in veri inveſtigatione verſentur, quodque ea, quae plerique vehementer expetunt, de quibus inter ſe digladiari ſolent, contemnant et pro nihilo putent, propterea juſtos eſſe:’ nam, dum alterum juſtitiae genus aſſequuntur, inferenda ne cui noceant injuria, in alterum incidunt; diſcendi enim ſtudio impediti, quos tueri debeant, deſerunt. itaque eos ad rempublicam ne acceſſuros quidem putant, niſi coactos: aequius autem erat id voluntate fieri; nam hoc ipſum ita juſtum eſt, quod recte fit, ſi eſt voluntarium. ſunt etiam, qui aut ſtudio rei familiaris tuendae, aut odio quodam hominum, ſuum ſe negotium agere dicant, ne facere cuiquam videantur injuriam: qui altero injuſtitiae genere vacant, in alterum incurrunt: deſerunt enim vitae ſocietatem, quia nihil

Digitized by Google

conferunt in eam ſtudii, nihil operae, ni-
hil facultatum. quoniam igitur, duobus
generibus injuſtitiae propoſitis, adjunxi-
mus cauſſas utriuſque generis, eaſque res
ante conſtituimus, quibus juſtitia contine-
tur; facile quod cujuſque temporis offici-
um ſit poterimus, niſi noſmetipſos valde
amabimus, judicare: eſt enim difficilis cu-
ra rerum alienarum; quamquam Terenti-
anus ille Chremes ‘ humani nihil a ſe ali-
‘ enum putat.’ ſed tamen, quia magis ea
percipimus atque ſentimus, quae nobis ip-
ſis aut proſpera aut adverſa eveniunt, quam
illa, quae caeteris, (quae quaſi longo in-
tervallo interjecto videmus), aliter de illis,
ac de nobis judicamus. quocirca bene
praecipiunt, qui vetant quidquam agere,
quod dubites, aequum ſit an iniquum: ae-
quitas enim lucet ipſa per ſe; dubitatio co-
gitationem ſignificat injuriae. Sed inci- 10
dunt ſaepe tempora, cum ea, quae maxi-
me videntur digna eſſe juſto homine, eo-
que quem virum bonum dicimus, com-
mutantur, fiuntque contraria; ut redde-

Digitized by Google

re depoſitum, promiſſum facere, quaeque pertinent ad veritatem et ad fidem, ea migrare interdum, et non ſervare, fit juſtum: referri enim decet ad ea, quae poſui in principio, fundamenta juſtitiae; primum, ut ne cui noceatur; deinde, ut communi utilitati ſerviatur. ea cum tempore commutantur, commutatur officium, et non ſemper eſt idem: poteſt enim accidere promiſſum aliquod et conventum, ut id effici ſit inutile vel ei, cui promiſſum ſit, vel ei, qui promiſerit: nam ſi (ut in fabulis eſt) Neptunus, quod Theſeo promiſerat, non feciſſet, Theſeus filio Hippolyto non eſſet orbatus: ex tribus enim optatis (ut ſcribitur) hoc erat tertium, quod de Hippolyti interitu iratus optavit; quo impetrato, in maximos luctus incidit. nec promiſſa igitur ſervanda ſunt ea, quae ſint iis, quibus promiſeris, inutilia; nec, ſi plus tibi noceant, quam illi proſint, cui promiſeris, contra officium eſt, majus anteponi minori: ut, ſi conſtitueris te cuipiam advocatum in rem praeſentem eſſe

Digitized by Google

venturum, atque interim graviter aegrotare filius coeperit, non ſit contra officium non facere quod dixeris; magiſque ille, cui promiſſum ſit, ab officio diſcedat, ſi ſe deſtitutum queratur. jam illis promiſſis ſtandum non eſſe quis non videt, quae coactus quis metu, quae deceptus dolo promiſerit? quae quidem pleraque jure praetorio liberantur, nonnulla legibus. exſiſtunt etiam ſaepe injuriae calumnia quadam, et nimis callida, ſed malitioſa juris interpretatione: ex quo illud, ſummum jus ſumma injuria, factum eſt jam tritum ſermone proverbium. quo in genere etiam in republica multa peccantur: ut ille, qui, cum triginta dierum eſſent cum hoſte pactae indutiae, noctu populabatur agros, quod dierum eſſent pactae, non noctium indutiae. ne noſter quidem probandus, ſi verum eſt, Q. Fabium Labeonem, ſeu quem alium, (nihil enim praeter auditum habeo), arbitrum Nolanis et Neapolitanis de finibus a ſenatu datum, cum ad locum veniſſet, cum utriſque ſeparatim locutum, ut ne

Digitized by Google

cupide quid agerent, ne appetenter; atque
ut regredi, quam progredi mallent. id cum
utrique feciſſent, aliquantum agri in me-
dio relictum eſt. itaque illorum fines, ſicut
ipſi dixerant, terminavit; in medio relic-
tum quod erat, populo Romano adjudica-
vit. decipere hoc quidem eſt, non judica-
re; quocirca in omni re fugienda eſt talis
11 ſollertia. Sunt autem quaedam officia e-
tiam adverſus eos ſervanda, a quibus inju-
riam acceperis; eſt enim ulciſcendi et pu-
niendi modus: atque haud ſcio an ſatis ſit,
eum, qui laceſsîerit, injuriae ſuae poeni-
tere; ut et ipſe ne quid tale poſthac, et
caeteri ſint ad injuriam tardiores. atque in
republica maxime conſervanda ſunt jura
belli: nam, cum ſint duo genera decertan-
di; unum per diſceptationem, alterum per
vim; cumque illud proprium ſit hominis,
hoc belluarum; confugiendum eſt ad po-
ſterius, ſi uti non licet ſuperiore. quare
ſuſcipienda quidem bella ſunt ob eam cauſ-
ſam, ut ſine injuria in pace vivatur. parta
autem victoria, conſervandi ſunt ii, qui non

Digitized by Google

crudeles in bello, nec immanes fuerunt: ut majores noſtri Tuſculanos, Aequos, Volſcos, Sabinos, Hernicos in civitatem etiam acceperunt: at Carthaginem et Numantiam funditus ſuſtulerunt. nollem Corinthum: ſed credo aliquid ſecutos, opportunitatem loci maxime, ne poſſet aliquando ad bellum faciendum locus ipſe adhortari. mea quidem ſententia, paci, quae nihil habitura ſit inſidiarum, ſemper eſt conſulendum. in quo ſi mihi eſſet obtemperatum, ſi non optimam, at aliquam rempublicam, quae nunc nulla eſt, haberemus. et, cum iis, quos vi deviceris, conſulendum eſt; tum ii, qui, armis poſitis, ad imperatorum fidem confugient, quamvis murum aries percuſſerit, recipiendi ſunt: in quo tantopere apud noſtros juſtitia culta eſt, ut ii, qui civitates aut nationes devictas bello in fidem recepiſſent, earum patroni eſſent, more majorum. ac belli quidem aequitas ſanctiſſime fetiali populi Romani jure perſcripta eſt; ex quo intelligi poteſt, nullum bellum eſſe juſtum, niſi quod aut rebus re-

Digitized by Google

petitis geratur, aut denuntiatum ante ſit
et indictum. Popillius imperator tenebat
provinciam, in cujus exercitu Catonis fi-
lius tiro militabat. cum autem Popillio
videretur unam dimittere legionem, Cato-
nis quoque filium, qui in eadem legione
militabat, dimiſit. ſed, cum amore pug-
nandi in exercitu remanſiſſet, Cato ad Po-
pillium ſcripſit, ut, ſi eum pateretur in ex-
ercitu remanere, ſecundo eum obligaret
militiae ſacramento; quia, priore amiſſo,
jure cum hoſtibus pugnare non poterat.
adeo ſumma erat obſervatio in bello mo-
vendo. Marci quidem Catonis ſenis epi-
ſtola eſt ad M. filium, in qua ſcribit, ſe au-
diſſe eum miſſum factum eſſe a conſule,
cum in Macedonia Perſico bello miles eſ-
ſet: monet igitur, ut caveat, ne proelium
ineat; negat enim jus eſſe, qui miles non
12 ſit, pugnare cum hoſte. Equidem illud
etiam animadverto, quod, qui proprio no-
mine perduellis eſſet, is hoſtis vocaretur,
lenitate verbi triſtitiam rei mitigante: ho-
ſtis enim apud majores noſtros is diceba-

Digitized by Google

tur, quem nunc peregrinum dicimus. indicant duodecim tabulae: ‘ aut ſtatus dies ‘ cum hoſte :’ itemque, ‘ adverſus hoſtem ‘ aeterna auctoritas.’ quid ad hanc manſuetudinem addi poteſt, eum, quîcum bellum geras, tam molli nomine appellari? quamquam id nomen durius jam effecit vetuſtas: a peregrino enim receſſit, et proprie in eo, qui arma contra ferret, remanſit. cum vero de imperio decertatur, belloque quaeritur gloria, cauſſas omnino ſubeſſe tamen oportet eaſdem, quas dixi paullo ante juſtas cauſſas eſſe bellorum. ſed ea bella, quibus imperii gloria propoſita eſt, minus acerbe gerenda ſunt: ut enim, cum civiliter contendimus, aliter, ſi eſt inimicus, aliter, ſi competitor; cum altero certamen honoris et dignitatis eſt; cum altero capitis et famae: ſic cum Celtiberis, cum Cimbris bellum, ut cum inimicis, gerebatur, uter eſſet, non uter imperaret: cum Latinis, Sabinis, Samnitibus, Poenis, Pyrrho de imperio dimicabatur. Poeni foedifragi; crudelis Hannibal; reliqui juſtiores.

Digitized by Google

Pyrrhi quidem de captivis reddendis illa præclara;

> Nec mî aurum poſco, nec mî pretium dederitis:
> Nec cauponantes bellum, ſed belligerantes:
> Ferro, non auro vitam cernamus utrique.
> Voſne velit, an me regnare hera, quidve ferat, Fors,
> Virtute experiamur: et hoc ſimul accipe dictum;
> Quorum virtuti belli fortuna pepercit,
> Eorumdem me libertati parcere certum eſt:
> Dono, ducite, doque, volentibu' cum magnis diis.

regalis ſane, et digna Aeacidarum genere
13 ſententia. Atque etiam, ſi quid ſinguli,
temporibus adducti, hoſti promiſerint, eſt
in eo ipſo fides conſervanda: ut primo Punico bello Regulus captus a Poenis, cum de captivis commutandis Romam miſſus eſſet, juraſſetque ſe rediturum; primum, ut venit, captivos reddendos in ſenatu non cenſuit; deinde, cum retineretur a propinquis et amicis, ad ſupplicium redire maluit, quam fidem hoſti datam fallere. [ſecundo autem Punico bello poſt Canenſem pugnam, quos decem Hannibal Romam adſtrictos miſit jurejurando, ſe redituros eſſe, niſi de redimendis iis, qui capti erant,

impetraſſent; eos omnes cenſores, quoad quiſque eorum vixit, qui pejeraſſent, in aerariis reliquerunt: nec minus illum, qui jurisjurandi fraude culpam invenerat: cum enim Hannibalis permiſſu exiſſet de caſtris, rediit paullo poſt, quod ſe oblitum neſcio quid diceret; deinde, egreſſus e caſtris, jurejurando ſe ſolutum putabat: et erat verbis, re non erat. ſemper autem in fide, quid ſenſeris, non quid dixeris, cogitandum. maximum autem exemplum eſt juſtitiae in hoſtem a majoribus noſtris conſtitutum: cum a Pyrrho perfuga ſenatui eſt pollicitus, ſe venenum regi daturum, et eum necaturum, ſenatus et C. Fabricius perfugam Pyrrho dedidit. ita ne hoſtis quidem, et potentis, et bellum ultro inferentis, interitum cum ſcelere approbavit.] ac de bellicis quidem officiis ſatis dictum eſt. meminerimus autem etiam adverſus infimos juſtitiam eſſe ſervandam: eſt autem infima conditio et fortuna ſervorum; quibus, non male praecipiunt, qui ita jubent uti, ut mercenariis; operam exigendam,

Digitized by Google

juſta praebenda. cum autem duobus modis, id eſt, aut vi aut fraude, fiat injuria, fraus quaſi vulpeculae, vis leonis videtur: utrumque ab homine alieniſſimum; ſed fraus odio digna majore. totius autem injuſtitiae nulla capitalior eſt, quam eorum, qui, tum, cum maxime fallunt, id agunt, ut viri boni eſſe videantur. de juſti-
14 tia ſatis dictum eſt. Deinceps, ut erat propoſitum, de beneficientia ac liberalitate dicatur, qua quidem nihil eſt naturae hominis accommodatius; ſed habet multas cautiones. videndum eſt enim primum, ne obſit benignitas et iis ipſis, quibus benigne videbitur fieri, et caeteris: deinde, ne major benignitas ſit, quam facultates: tum, ut pro dignitate cuique tribuatur; id enim eſt juſtitiae fundamentum, ad quam haec referenda ſunt omnia. nam et qui gratificantur cuipiam, quod obſit illi, cui prodeſſe velle videantur, non benefici, neque liberales, ſed pernicioſi aſſentatores judicandi ſunt: et qui aliis nocent, ut in alios liberales ſint, in eadem ſunt injuſtitia, ut ſi in

Digitized by Google

ſuam rem alienam convertant. ſunt autem multi, et quidem cupidi ſplendoris et gloriae, qui eripiunt aliis, quod aliis largiantur: hique arbitrantur ſe beneficos in ſuos amicos viſum iri, ſi locupletent eos quacumque ratione. id autem tantum abeſt ab officio, ut nihil magis officio poſſit eſſe contrarium. videndum eſt igitur, ut ea liberalitate utamur, quae proſit amicis, noceat nemini. quare L. Syllae et C. Caeſaris pecuniarum tranſlatio a juſtis dominis ad alienos non debet liberalis videri: nihil eſt enim liberale, quod non idem juſtum. alter erat locus cautionis, ne benignitas major eſſet, quam facultates: quod, qui benigniores volunt eſſe, quam res patitur, primum in eo peccant, quod injurioſi ſunt in proximos: quas enim copias his et ſuppeditari aequius eſt et relinqui, eas transferunt ad alienos. ineſt autem in tali liberalitate cupiditas plerumque rapiendi et auferendi per injuriam, ut ad largiendum ſuppetant copiae. videre etiam licet pleroſque non tam natura liberales, quam qua-

Digitized by Google

dam gloria ductos, ut benefici videantur, facere multa; quae proficiſci ab oſtentatione magis quam a voluntate videantur. talis autem ſimulatio vanitati eſt conjunctior, quam aut liberalitate aut honeſtati. tertium eſt propoſitum, ut in beneficientia delectus eſſet dignitatis; in quo et mores ejus erunt ſpectandi, in quem beneficium conferetur, et animus erga nos; et communitas ac ſocietas vitae; et ad noſtras utilitates officia ante collata: quae ut concurrant omnia, optabile eſt; ſin minus, plures cauſſae majoreſque ponderis plus habebunt. Quoniam autem vivitur non cum perfectis hominibus pleneque ſapientibus, ſed cum iis, in quibus praeclare agitur, ſi ſunt ſimulacra virtutis; etiam hoc intelligendum puto, neminem omnino eſſe negligendum, in quo aliqua ſignificatio virtutis appareat: colendum autem eſſe ita quemque maxime, ut quiſque maxime his virtutibus lenioribus erit ornatus, modeſtia, temperantia, hac ipſa, de qua jam multa dicta ſunt, juſtitia. nam fortis ani-

Digitized by Google

mus et magnus, in homine non perfecto nec ſapiente, ferventior plerumque eſt: illae virtutes virum bonum videntur potius attingere. atque haec in moribus. de benevolentia autem, quam quiſque habeat erga nos, primum illud eſt in officio, ut ei plurimum tribuamus, a quo plurimum diligimur: ſed benevolentiam, non adoleſcentulorum more, ardore quodam amoris, ſed ſtabilitate potius et conſtantia judicemus. ſin erunt merita, ut non ineunda, ſed referenda ſit gratia, major quaedam cura adhibenda eſt: nullum enim officium referenda gratia magis neceſſarium eſt. quod ſi ea, quae utenda acceperis, majore menſura, ſi modo poſſis, jubet reddere Heſiodus; quidnam beneficio provocati facere debemus? an imitari agros fertiles, qui multo plus efferunt, quam acceperunt? etenim ſi in eos, quos ſperamus nobis profuturos, non dubitamus officia conferre; quales in eos eſſe debemus, qui jam profuerunt? nam cum duo genera liberalitatis ſint, unum dandi beneficii, al-

Digitized by Google

terum reddendi; demus, nec ne, in noſtra
poteſtate eſt; non reddere, viro bono
non licet, modo id facere poſſit ſine inju-
ria. acceptorum autem beneficiorum ſunt
delectus habendi; nec dubium, quin ma-
ximo cuique plurimum debeatur. in quo
tamen in primis, quo quiſque animi ſtu-
dio et benevolentia fecerit, ponderandum
eſt: multi enim faciunt multa temeritate
quadam, ſine judicio vel modo, in omnes
repentino quodam (quaſi vento) impetu
animi incitati; quae beneficia aeque mag-
na non ſunt habenda, atque ea, quae ju-
dicio, conſiderate, conſtanterque delata
ſunt. ſed in collocando beneficio, et in re-
ferenda gratia, ſi caetera paria ſint, hoc
maxime officii eſt, ut quiſque maxime o-
pis indigeat, ita ei potiſſimum opitulari:
quod contra fit a pleriſque; a quo enim
plurimum ſperant, etiamſi ille his non eget,
16 tamen ei potiſſimum inſerviunt. Optime
autem ſocietas hominum conjunctioque
ſervabitur, ſi, ut quiſque erit conjunctiſ-
ſimus, ita in eum benignitatis plurimum

conferetur. ſed quae natura principia ſint communitatis et ſocietatis humanae, repetendum altius videtur. eſt enim primum, quod cernitur in univerſi generis humani ſocietate: ejus autem vinculum eſt ratio et oratio, quae docendo, diſcendo, communicando, diſceptando, judicando conciliat inter ſe homines, conjungitque naturali quadam ſocietate. neque ulla re longius abſumus a natura ferarum; in quibus inesse fortitudinem ſaepe dicimus, ut in equis, in leonibus; juſtitiam, aequitatem, bonitatem non dicimus: ſunt enim rationis et orationis expertes. ac latiſſime quidem patens hominibus inter ipſos, omnibus inter omnes, ſocietas haec eſt: in qua omnium rerum, quas ad communem hominum uſum natura genuit, eſt ſervanda communitas: ut quae deſcripta ſunt legibus et jure civili, haec ita teneantur, ut ſit conſtitutum: e quibus ipſis caetera ſic obſerventur, ut in Graecorum proverbio eſt; ‘amicorum eſſe omnia communia.’ omni autem communia hominum viden-

tur ea, quae ſunt generis ejus, quod, ab Ennio poſitum in una re, transferri in permultas poteſt;

> Homo, qui erranti comiter monſtrat viam,
> Quaſi lumen de ſuo lumine accendat, facit:
> Nihilo minus ipſi lucet, cum illi accenderit.

una ex re ſatis praecipit, ut, quidquid ſine detrimento poſſit commodari, id tribuatur vel ignoto. ex quo ſunt illa communia; non prohibere aquam profluentem; pati ab igne ignem capere, ſi quis velit; conſilium fidele deliberanti dare; quae ſunt iis utilia, qui accipiunt, danti non moleſta. quare et his utendum eſt, et ſemper aliquid ad communem utilitatem afferendum. ſed quoniam copiae parvae ſingulorum ſunt, eorum autem, qui his egeant, infinita eſt multitudo, vulgaris liberalitas referenda eſt ad illum Ennii finem, ‘ nihilo mi-
‘ nus ipſi lucet;’ ut facultas ſit, qua in no-
17 ſtros ſimus liberales. Gradus autem plures ſunt ſocietatis hominum: ut enim ab infinita illa diſcedatur, propior eſt ejuſdem gentis, nationis, linguae, qua maxime

Digitized by Google

homines conjunguntur. interius etiam eſt, ejuſdem eſſe civitatis: multa enim ſunt civibus inter ſe communia, forum, fana, porticus, viae, leges, jura, judicia, ſuffragia, conſuetudines praeterea et familiaritates, multiſque cum multis res rationeſque contractae. arctior vero colligatio eſt ſocietatis propinquorum: ab illa enim immenſa ſocietate humani generis in exiguum anguſtumque concluditur. nam, cum ſit hoc natura commune animantium, ut habeant lubidinem procreandi, prima ſocietas in ipſo conjugio eſt; proxima in liberis; deinde una domus, communia omnia. id autem eſt principium urbis, et quaſi ſeminarium reipublicae. ſequuntur fratrum conjunctiones: poſt conſobrinorum ſobrinorumque, qui, cum una domo jam capi non poſſint, in alias domos, tanquam in colonias, exeunt. ſequuntur connubia et affinitates, ex quibus etiam plures propinqui; quae propagatio et ſoboles origo eſt rerumpublicarum. ſanguinis autem conjunctio benevolentia devincit homines et

Digitized by Google

caritate: magnum eſt enim eadem habere monumenta majorum, iiſdem uti ſacris, ſepulchra habere communia. ſed omnium ſocietatum nulla praeſtantior eſt, nulla firmior, quam cum viri boni, moribus ſimiles, ſunt familiaritate conjuncti: illud enim honeſtum, quod ſaepe dicimus, etiam ſi in alio cernimus, tamen nos movet, atque illi, in quo id ineſſe videtur, amicos facit. et quamquam omnis virtus nos ad ſe alliciat, faciatque ut eos diligamus, in quibus ipſa ineſſe videatur; tamen juſtitia et liberalitas id maxime efficit: nihil autem eſt amabilius, nec copulantius, quam morum ſimilitudo bonorum: in quibus enim eadem ſtudia ſunt, eaedemque voluntates, in his fit, ut aeque quiſque altero delectetur, ac ſe ipſo; efficiturque id, quod Pythagoras ultimum in amicitia putavit, ut unus fiat ex pluribus. magna etiam illa communitas eſt, quae conficitur ex beneficiis ultro et citro datis acceptiſque; quae et mutua et grata dum ſunt, inter quos ea ſunt, firma devinciuntur ſocietate. ſed,

Digitized by Google

cum omnia ratione animoque luſtraris, omnium ſocietatum nulla eſt gravior, nulla carior, quam ea, quae cum republica eſt unicuique noſtrûm: cari ſunt parentes, cari liberi, propinqui, familiares; ſed omnes omnium caritates patria una complexa eſt; pro qua quis bonus dubitet mortem oppetere, ſi ei ſit profuturus? quo eſt deteſtabilior iſtorum immanitas, qui lacerarunt omni ſcelere patriam, et in ea funditus delenda occupati et ſunt et fuerunt. ſed ſi contentio quaedam et comparatio fiat, quibus plurimum tribuendum ſit officii, principes ſint patria et parentes, quorum beneficiis maximis obligati ſumus: proximi liberi, totaque domus, quae ſpectat in nos ſolos, neque aliud ullum poteſt habere perfugium: deinceps bene convenientes propinqui, quibuſcum etiam communis plerumque fortuna eſt. quamobrem neceſſaria praeſidia vitae debentur iis maxime, quos ante dixi: vita autem victuſque communis, conſilia, ſermones, cohortationes, conſolationes, interdum etiam objur-

Digitized by Google

gationes, in amicitiis vigent maxime: eſt-
que ea jucundiſſima amicitia, quam ſimi-
18 litudo morum conjugavit. Sed in his om-
nibus officiis tribuendis videndum erit,
quid cuique maxime neceſſe ſit, et quid
quiſque vel ſine nobis aut poſſit conſequi,
aut non poſſit: ita non iidem erunt ne-
ceſſitudinum gradus, qui temporum: ſunt-
que officia, quae aliis magis, quam aliis
debeantur: ut vicinum citius adjuveris in
fructibus percipiendis, quam aut fratrem
aut familiarem; at, ſi lis in judicio ſit, pro-
pinquum potius et amicum, quam vicinum
defenderis. haec igitur et talia circumſpi-
cienda ſunt in omni officio; et conſuetu-
do exercitatioque capienda, ut boni ratio-
cinatores officiorum eſſe poſſimus, et ad-
dendo deducendoque videre, quae reliqui
ſumma fiat; ex quo, quantum cuique de-
beatur, intelligas. ſed ut nec medici, nec
imperatores, nec oratores, quamvis artis
praecepta perceperint, quidquam magna
laude dignum ſine uſu et exercitatione con-
ſequi poſſunt: ſic officii conſervandi prae-

Digitized by Google

cepta traduntur illa quidem (ut facimus ipſi); ſed rei magnitudo uſum quoque exercitationemque deſiderat. atque ab iis rebus, quae ſunt in jure ſocietatis humanae, quemadmodum ducatur honeſtum, ex quo aptum eſt officium, ſatis fere diximus. intelligendum eſt autem, cum propoſita ſint genera quatuor, e quibus honeſtas officiumque manaret, ſplendidiſſimum videri, quod animo magno elatoque, humanaſque res deſpiciente, factum ſit. itaque in probris maxime in promptu eſt, ſi quid tale dici poteſt;

> Vos etenim juvenes animum geritis muliebrem;
> Illa virago viri.

'et ſi quid ejuſmodi;'

> ——————Salmaci,
> Da ſpolia———ſine ſudore et ſanguine.

contraque in laudibus, quae magno animo, et fortiter excellenterque geſta ſunt, ea, neſcio quomodo, quaſi pleniore ore laudamus. hinc rhetorum campus de Marathone, Salamine, Plataeis, Thermopylis, Leuctris: hinc noſter Cocles, hinc Decii,

Digitized by Google

hinc Cnaeus et Publius Scipiones, hinc
M. Marcellus, innumerabileſque alii: ma-
ximeque ipſe populus Romanus animi mag-
nitudine excellit. declaratur autem ſtudi-
um bellicae gloriae, quod ſtatuas quoque
19 videmus ornatu fere militari. Sed ea a-
nimi elatio, quae cernitur in periculis et
laboribus, ſi juſtitia vacat, pugnatque non
pro ſalute communi, ſed pro ſuis commo-
dis, in vitio eſt: non enim modo id virtu-
tis non eſt, ſed potius immanitatis omnem
humanitatem repellentis, itaque probe de-
finitur a Stoicis fortitudo, cum eam vir-
tutem eſſe dicunt propugnantem pro ae-
quitate. quocirca nemo, qui fortitudinis
gloriam conſecutus eſt inſidiis et malitia,
laudem eſt adeptus: nihil enim honeſtum
eſſe poteſt, quod juſtitia vacat. praeclarum
igitur Platonis illud: ‘ non ſolum, inquit,
‘ ſcientia, quae eſt remota a juſtitia, calli-
‘ ditas potius, quam ſapientia eſt appellan-
‘ da; verum etiam animus paratus ad pe-
‘ riculum, ſi ſua cupiditate, non utilitate
‘ communi impellitur, audaciae potius no-

Digitized by Google

'men habeat, quam fortitudinis.' itaque viros fortes et magnanimos, eoſdem bonos et ſimplices, veritatis amicos, minimeque fallaces eſſe volumus; quae ſunt ex media laude juſtitiae. ſed illud odioſum eſt, quod in hac elatione et magnitudine animi facillime pertinacia et nimia cupiditas principatus innaſcitur: ut enim apud Platonem eſt, 'omnem morem Lacedae-'moniorum inflammatum eſſe cupiditate 'vincendi;' ſic, ut quiſque animi magnitudine maxime excellit, ita maxime vult princeps omnium, vel potius ſolus eſſe. difficile autem eſt, cum praeſtare omnibus concupieris, ſervare aequitatem, quae eſt juſtitiae maxime propria. ex quo fit, ut neque diſceptatione vinci ſe, nec ullo publico ac legitimo jure patiantur; exſiſtuntque in republica plerumque largitores et factioſi, ut opes quam maximas conſequantur, et ſint vi potius ſuperiores, quam juſtitia pares. ſed quo difficilus, hoc praeclarius: nullum eſt enim tempus, quod juſtitia vacare debeat. fortes igitur et magna-

Digitized by Google

nimi ſunt habendi, non qui faciunt, ſed qui propulſant injuriam. vera autem et ſapiens animi magnitudo honeſtum illud, quod maxime naturam ſequitur, in factis poſitum, non in gloria judicat; principemque ſe eſſe mavult, quam videri. etenim, qui ex errore imperitae multitudinis pendet, hic in magnis viris non eſt habendus. facillime autem ad res injuſtas impellitur, ut quiſque eſt altiſſimo animo, et gloriae cupiditate: qui locus eſt ſane lubricus, quod vix invenitur, qui, laboribus ſuſceptus periculiſque aditis, non quaſi mercedem rerum geſtarum deſideret gloriam. Omnino fortis animus et magnus duabus rebus maxime cernitur: quarum una in rerum externarum deſpicientia ponitur, cum perſuaſum ſit, nihil hominem, niſi quod honeſtum decorumque ſit, aut admirari, aut optare, aut expetere oportere; nullique neque homini, neque perturbationi animi, nec fortunae ſuccumbere. altera eſt res, ut, cum ita ſis affectus animo, ut ſupra dixi, res geras magnas illas quidem, et ma-

xime utiles; ſed et vehementer arduas, plenaſque laborum et periculorum cum vitae, tum multarum aliarum rerum, quae ad vitam pertinent. harum rerum duarum ſplendor omnis et amplitudo, addo etiam utilitatem, in poſteriore eſt: cauſſa autem et ratio efficiens magnos viros eſt in priore; in eo enim eſt illud, quod excellentes animos et humana contemnentes facit. id autem ipſum cernitur in duobus; ſi et ſolum id, quod honeſtum ſit, bonum judices; et ab omni animi perturbatione liber ſis. nam et ea, quae eximia pleriſque et praeclara videntur, parva ducere; eaque ratione ſtabili firmaque contemnere, fortis animi magnique ducendum eſt: et ea, quae videntur acerba, (quae multa et varia in hominum vita fortunaque verſantur) ita ferre, ut nihil a ſtatu naturae diſcedas, nihil a dignitate ſapientis, robuſti animi eſt magnaeque conſtantiae. non eſt autem conſentaneum, qui metu non frangatur, eum frangi cupiditate; nec, qui invictum ſe a labore praeſtiterit, vinci a voluptate.

Digitized by Google

quamobrem et haec videnda ſunt, et pecuniae fugienda cupiditas: nihil enim eſt tam anguſti animi, tamque parvi, quam amare divitias: nihil honeſtius magnificentiuſque quam pecuniam contemnere, ſi non habeas; ſi habeas, ad beneficientiam liberalitatemque conferre. cavenda eſt etiam gloriae cupiditas, ut ſupra dixi: eripit enim libertatem, pro qua magnanimis viris omnis debet eſſe contentio. nec vero imperia expetenda, ac potius aut non accipienda interdum, aut deponenda nonnumquam. vacandum autem eſt omni animi perturbatione, tum cupiditate et metu, tum etiam aegritudine et voluptate animi et iracundia; ut tranquillitas animi et ſecuritas adſit, quae affert cum conſtantiam, tum etiam dignitatem. multi autem et ſunt et fuerunt, qui eam, quam dico, tranquillitatem expetentes, a negotiis publicis ſe removerint, ad otiumque perfugerint: in his et nobiliſſimi philoſophi longeque principes. et quidam homines ſeveri et graves nec populi nec principum mores ferre po-

Digitized by Google

tuerunt; vixeruntque nonnulli in agris,
delectati re ſua familiari. his idem propo-
ſitum fuit, quod regibus, ut ne qua re e-
gerent; ne cui parerent; libertate uteren-
tur, cujus proprium eſt, ſic vivere ut velis.
Quare, cum hoc commune ſit potentiae 21
cupidorum cum iis, quos dixi, otioſis, al-
teri ſe adipiſci id poſſe arbitrantur, ſi opes
magnas habeant; alteri, ſi contenti ſint et
ſuo et parvo. in quo neutrorum omnino
contemnenda eſt ſententia: ſed et facilior
et tutior, et minus aliis gravis aut moleſta,
vita eſt otioſorum: fructuoſior autem ho-
minum generi, et ad claritatem amplitudi-
nemque aptior, eorum, qui ſe ad rempu-
blicam et ad res magnas gerendas accom-
modaverunt. quapropter et iis forſitan
concedendum ſit, rempublicam non ca-
peſſentibus, qui excellente ingenio doctri-
nae ſeſe dediderunt; et iis, qui aut vale-
tudinis imbecillitate, aut aliqua graviore
cauſſa impediti, a republica receſſerunt,
cum ejus adminiſtrandae poteſtatem aliis
laudemque concederent. quibus autem ta-

Digitized by Google

lis nulla ſit cauſſa, ſi deſpicere ſe dicant ea, quae plerique mirentur, imperia et magiſtratus; iis non modo non laudi, verum etiam vitio dandum puto. quorum judicium in eo, quod gloriam contemnant et pro nihilo putent, difficile factu eſt non probare: ſed videntur labores et moleſtias tum offenſionum tum repulſarum, quaſi quandam ignominiam, timere, et infamiam. ſunt enim, qui in rebus contrariis parum ſibi conſtent; voluptatem ſeveriſſime contemnant, in dolore ſint moliores; gloriam negligant, frangantur infamia: atque ea quidem non ſatis conſtanter. ſed iis, qui habent a natura adjumenta rerum gerendarum, abjecta omni cunctatione, adipiſcendi magiſtratus, et gerenda reſpublica eſt: nec enim aliter aut regi civitas, aut declarari animi magnitudo poteſt. capeſſentibus autem rempublicam, nihilo minus quam philoſophis, haud ſcio an magis etiam, et magnificentia et deſpicientia adhibenda ſit rerum humanarum, et ea, quam ſaepe dico, tranquillitas animi atque ſecu-

Digitized by Google

ritas; ſi quidem nec anxii futuri ſunt, et cum gravitate conſtantiaque victuri. quae eo faciliora ſunt philoſophis, quo minus multa patent in eorum vita, quae fortuna feriat; et quo minus multis rebus egent; et quia, ſi quid adverſi eveniat, tam graviter cadere non poſſunt. quocirca non ſine cauſſa majores motus animorum concitantur, majoraque efficienda rempublicam gerentibus, quam quietis: quo magis his et magnitudo animi eſt adhibenda, et vacuitas ab angoribus. ad rem gerendam autem qui accedit, caveat, ne id modo conſideret, quam illa res honeſta ſit; ſed etiam ut habeat efficiendi facultatem: in quo ipſo conſiderandum eſt, ne aut temere deſperet propter ignaviam, aut nimis confidat propter cupiditatem. in omnibus autem negotiis, prius quam aggrediare, adhibenda eſt praeparatio diligens. Sed, 22
cum plerique arbitrentur res bellicas majores eſſe, quam urbanas, minuenda eſt haec opinio: multi enim bella ſaepe quaeſiverunt propter gloriae cupiditatem: at-

Digitized by Google

que id in magnis animis ingeniiſque plerumque contingit; eoque magis, ſi ſunt ad rem militarem apti, et cupidi bellorum gerendorum. vere autem ſi volumus judicare, multae res exſtiterunt urbanae majores clarioreſque, quam bellicae: quamvis enim Themiſtocles jure laudetur, et ſit ejus nomen, quam Solonis, illuſtrius; citeturque Salamis clariſſimae teſtis victoriae, quae anteponatur conſilio Solonis ei, quo primum conſtituit Areopagitas; non minus praeclarum hoc, quam illud, judicandum eſt: illud enim ſemel profuit, hoc ſemper proderit civitati: hoc conſilio leges Athenienſium, hoc majorum inſtituta ſervantur. et Themiſtocles quidem nihil dixerit, in quo ipſe Areopagum adjuverit: at ille vere, ab ſe adjutum Themiſtoclem; eſt enim bellum geſtum conſilio ſenatus ejus, qui a Solone erat conſtitutus. licet eadem de Pauſania Lyſandroque dicere; quorum rebus geſtis quamquam imperium Lacedaemonis dilatatum putatur, tamen ne minima quidem ex parte Lycurgi legibus

et diſciplinae conferendi ſunt. quinetiam ob has ipſas cauſſas et parentiores habuerunt exercitus, et fortiores. mihi quidem neque, pueris nobis, M. Scaurus C. Mario, neque, cum verſaremur in republica, Qu. Catulus Cn. Pompeio cedere videbatur: parvi enim ſunt foris arma, niſi eſt conſilium domi. nec plus Africanus, ſingularis et vir et imperator, in exſcindenda Numantia reipublicae profuit, quam eodem tempore P. Naſica privatus, cum Ti. Gracchum interemit. quamquam haec quidem res non ſolum ex domeſtica eſt ratione; attingit etiam bellicam, quoniam vi manuque confecta eſt: ſed tamen id ipſum geſtum eſt conſilio urbano, ſine exercitu. illud autem optimum eſt, in quod invadi ſolere ab improbis et invidis audio;

Cedant arma togae, concedat laurea laudi.

ut enim alios omittam, nobis rempublicam gubernatibus, nonne togae arma ceſſere? neque enim in republica periculum fuit gravius umquam, nec majus otium: ita conſiliis diligentiaque noſtra celeriter de

Digitized by Google

manibus audaciſſimorum civium delapſa arma ipſa ceciderunt. quae res igitur geſta umquam in bello tanta? qui triumphus conferendus? licet enim mihi, Marce fili, apud te gloriari, ad quem et haereditas hujus gloriae, et factorum imitatio pertinet. mihi quidem certe vir abundans bellicis laudibus Cn. Pompeius, multis audientibus, hoc tribuit, ut diceret, 'fruſtra 'ſe triumphum tertium deportaturum fu'iſſe, niſi, meo in rempublicam beneficio, 'ubi triumpharet eſſet habiturus.' ſunt igitur domeſticae fortitudines non inferiores militaribus; in quibus plus etiam, quam in his, operae ſtudiique ponendum
23 eſt. Omnino illud honeſtum, quod ex animo excelſo magnificoque quaerimus, animi efficitur, non corporis viribus. exercendum tamen corpus, et ita afficiendum eſt, ut obedire conſilio rationique poſſit in exſequendis negotiis et in labore tolerando. honeſtum autem id, quod exquirimus, totum eſt poſitum in animi cura et cogitatione: in quo non minorem utilita-

tem afferunt, qui togati reipublicae praeſunt, quam qui bellum gerunt. itaque eorum conſilio ſaepe aut non ſuſcepta, aut confecta bella ſunt, nonnumquam autem etiam illata; ut M. Catonis bellum tertium Punicum, in quo etiam mortui valuit auctoritas. quare expetenda quidem magis eſt decernendi ratio, quam decertandi fortitudo: ſed cavendum, ne id bellandi magis fuga, quam utilitatis ratione, faciamus. bellum autem ita ſuſcipiatur, ut nihil aliud niſi pax quaeſita videatur. fortis vero et conſtantis eſt, non perturbari in rebus aſperis, nec tumultuantem de gradu dejici, ut dicitur; ſed praeſenti animo uti et conſilio, nec a ratione diſcedere. quamquam hoc animi, illud etiam ingenii magni eſt, praecipere cogitatione futura, et aliquanto ante conſtituere quid accidere poſſit in utramque partem; et quid agendum ſit, cum quid evenerit; nec committere, ut aliquando dicendum ſit, non putaram. haec ſunt opera magni animi et excelſi, et prudentia conſilioque fidentis. temere autem

Digitized by Google

in acie verſari, et manu cum hoſte confli-
gere, immane quiddam et belluarum ſimile
eſt: ſed, cum tempus neceſſitaſque poſtu-
lat, decertandum manu eſt, et mors ſervi-
34 tuti turpitudinique anteponenda. De e-
vertendis autem diripiendiſque urbibus,
valde conſiderandum eſt, ne quid temere,
ne quid crudeliter; idque eſt magni viri,
rebus agitatis, punire ſontes, multitudinem
conſervare, in omni fortuna recta atque
honeſta retinere: ut enim ſunt, (quemad-
modum ſupra dixi), qui urbanis rebus bel-
licas anteponant; ſic reperies multos, qui-
bus periculoſa et calida conſilia quietis et
cogitatis ſplendidiora et majora videantur.
numquam omnino periculi fuga commit-
tendum eſt, ut imbelles timidique videa-
mur: ſed fugiendum etiam illud, ne offe-
ramus nos periculis ſine cauſſa; quo nihil
poteſt eſſe ſtultius. quapropter in adeun-
dis periculis conſuetudo imitanda medi-
corum eſt, qui leviter aegrotantes leniter
curant; gravioribus autem morbis pericu-
loſas curationes et ancipites adhibere co-

Digitized by Google

guntur. quare in tranquillo tempeſtatem adverſam optare, dementis eſt; ſubvenire autem tempeſtati quavis ratione, ſapientis; eoque magis, ſi plus adipiſcare re explicata boni, quam addubitata mali. periculoſae autem rerum actiones partem iis ſunt, qui eas ſuſcipiunt, partim reipublicae. itemque alii de vita, alii de gloria et benevolentia civium, in diſcrimen vocantur. promtiores igitur debemus eſſe ad noſtra pericula, quam ad communia; dimicareque paratius de honore et gloria, quam de caeteris commodis. inventi autem multi ſunt, qui non modo pecuniam, ſed vitam etiam profundere pro patria parati eſſent; iidem gloriae jacturam ne minimam quidem facere vellent, ne republica quidem poſtulante: ut Callicratidas, qui, cum Lacedaemoniorum dux fuiſſet Peloponneſiaco bello, multaque feciſſet egregie, vertit ad extremum omnia, cum conſilio non paruit eorum, qui claſſem ab Arginuſis removendam, nec cum Athenienſibus dimicandum putabant. quibus ille

Digitized by Google

reſpondit, ‘ Lacedaemonios, claſſe illa a‘ miſſa, aliam parare poſſe; ſe fugere ſine ‘ ſuo dedecore non poſſe.’ atque haec quidem Lacedaemoniis plaga mediocris: illa peſtifera, qua, cum Cleombrotus invidiam timens temere cum Epaminonda conflixiſſet, Lacedaemoniorum opes corruerunt. quanto Qu. Maximus melius? de quo Ennius;

Unus homo nobis cunctando reſtituit rem:
Non ponebat enim rumores ante ſalutem.
Ergo poſtque, magiſque viri nunc gloria claret.

quod genus peccandi vitandum eſt etiam in rebus urbanis: ſunt enim qui, quod ſentiunt, etſi optimum ſit, tamen invidiae
25 metu non audent dicere. Omnino, qui reipublicae praefuturi ſunt, duo Platonis praecepta teneant: unum, ut utilitatem civium ſic tueantur, ut, quaecunque agunt, ad eam referant, obliti commodorum ſuorum: alterum, ut totum corpus reipublicae curent; ne, dum partem aliquam tuentur, reliquas deſerant: ut enim tutela, ſic procuratio reipublicae ad utilitatem

Digitized by Google

eorum, qui commiſſi ſunt, non ad eorum, quibus commiſſa eſt, gerenda eſt: qui autem parti civium conſulunt, partem negligunt, rem pernicioſiſſimam in civitatem inducunt, ſeditionem atque diſcordiam; ex quo evenit, ut alii populares, alii ſtudioſi optimi cujuſque videantur, pauci univerſorum. hinc apud Athenienſes magnae diſcordiae: in noſtra republica non ſolum ſeditiones, ſed peſtifera etiam bella civilia: quae gravis et fortis civis, et in republica dignus principatu, fugiet atque oderit; tradetque ſe totum reipublicae, neque opes aut potentiam conſectabitur, totamque eam ſic tuebitur, ut omnibus conſulat. nec vero criminibus falſis in odium aut invidiam quemquam vocabit: omnique ita juſtitiae honeſtatique adhaereſcet, ut, dum eam conſervet, quamvis graviter offendat, mortemque oppetat potius, quam deſerat illa, quae dixi. miſerrima eſt omnino ambitio honorumque contentio: de qua praeclare apud eundem eſt Platonem; ‘ ſimiliter facere eos, qui inter

Digitized by Google

'ſe contenderent, uter potius rempubli-'cam adminiſtraret, ut ſi nautae certarent, 'quis eorum potiſſimum gubernaret.' idemque praecipit, 'ut eos adverſarios exi-'ſtimemus, qui arma contra ferant; non 'eos, qui ſuo judicio tueri rempublicam 'velint:' qualis fuit inter P. Africanum et Qu. Metellum ſine acerbitate diſſenſio. nec vero audiendi, qui graviter iraſcendum inimicis putabunt, idque magnanimi et fortis viri eſſe cenſebunt: nihil enim laudabilius, nihil magno et praeclaro viro dignius placabilitate atque clementia. in liberis vero populis, et in juris aequabilitate, exercenda etiam eſt facilitas, et altitudo animi, quae dicitur; ne, ſi iraſcamur aut intempeſtive accedentibus, aut impudenter rogantibus, in moroſitatem inutilem et odioſam incidamus. et tamen ita probanda eſt manſuetudo atque clementia, ut adhibeatur reipublicae cauſſa ſeveritas, ſine qua adminiſtrari civitas non poteſt. omnis autem et animadverſio et caſtigatio contumelia vacare debet; neque ad ejus, qui

Digitized by Google

punitur aliquem, aut verbis caſtigat, ſed ad reipublicae utilitatem referri. cavendum eſt etiam, ne major poena quam culpa ſit; et ne iiſdem de cauſſis alii plectantur, alii ne appellentur quidem. prohibenda autem maxime eſt ira in puniendo: numquam enim, iratus qui accedit ad poenam, mediocritatem illam tenebit, quae eſt inter nimium et parum; quae placet Peripateticis; et recte placet, modo ne laudarent iracundiam, et dicerent utiliter a natura datam: illa vero omnibus in rebus repudianda eſt; optandumque ut ii, qui praeſunt reipublicae, legum ſimiles ſint, quae ad puniendum non iracundia, ſed aequitate ducuntur. Atque etiam in rebus 26
proſperis, et ad voluntatem noſtram fluentibus, ſuperbiam, faſtidium, arrogantiamque magnopere fugiamus. nam ut adverſas res, ſic ſecundas immoderate ferre, levitatis eſt: praeclaraque eſt aequabilitas in omni vita, et idem ſemper vultus eademque frons; ut de Socrate, itemque de C. Laelio accepimus. Philippum quidem, Ma-

Digitized by Google

cedonum regem, rebus geſtis et gloria ſuperatum a filio, facilitate et humanitate video ſuperiorem fuiſſe: itaque alter ſemper magnus, alter ſaepe turpiſſimus fuit: ut recte praecipere videantur, qui monent, ut quanto ſuperiores ſumus, tanto nos geramus ſummiſſius. Panaetius quidem Africanum, auditorem et familiarem ſuum, ſolitum ait dicere, 'ut equos, propter crebras contentiones proeliorum, ferocitate exſultantes domitoribus tradere ſoleant, ut his facilioribus poſſint uti; ſic homines ſecundis rebus effrenatos, ſibique praefidentes, tamquam in gyrum rationis et doctrinae duci oportere, ut perſpicerent rerum humanarum imbecillitatem, varietatemque fortunae.' atque etiam in ſecundiſſimis rebus maxime eſt utendum conſilio amicorum, hiſque major etiam, quam ante, tribuenda auctoritas. iiſdemque temporibus cavendum eſt, ne aſſentatoribus patefaciamus aures, nec adulari nos ſinamus; in quo falli facile eſt; tales enim nos tunc putamus eſſe, ut jure laudemur.

ex quo naſcuntur innumerabilia peccata, cum homines inflati opinionibus turpiter irridentur, et in maximis verſantur erroribus. ſed haec quidem hactenus. illud autem ſic eſt judicandum, maximas geri res, et maximi animi, ab iis, qui reſpublicas regant; quod earum adminiſtratio latiſſime pateat, ad plurimoſque pertineat: eſſe autem magni animi, et fuiſſe multos, etiam in vita otioſa, qui aut inveſtigarent, aut conarentur magna quaedam, ſeſeque ſuarum rerum finibus continerent; aut interjecti inter philoſophos, et eos qui rempublicam adminiſtrarent, delectarentur re ſua familiari, non eam quidem omni ratione exaggerantes, neque excludentes ab ejus uſu ſuos; potiuſque et amicis impertientes et reipublicae, ſi quando uſus eſſet: quae primum bene parta ſit, nullo neque turpi quaeſtu neque odioſo; tum quam plurimis, modo dignis, ſe utilem praebeat; deinde augeatur ratione, diligentia, parſimonia; nec libidini potius luxuriaeque, quam liberalitati et benefici-

Digitized by Google

entiae pareat. haec praeſcripta ſervantem
licet magnifice, graviter, animoſeque vi-
vere; atque etiam ſimpliciter, fideliter, vi-
27 taeque hominum amice. Sequitur, ut
de una reliqua parte honeſtatis dicendum
ſit, in qua verecundia, et quaſi quidam or-
natus vitae temperantia et modeſtia, om-
niſque ſedatio perturbationum animi, et
rerum modus cernitur. hoc loco contine-
tur id, quod dici Latine decorum poteſt;
Graece enim πρέπον dicitur. hujus vis ea
eſt, ut ab honeſto non queat ſeparari: nam
et quod decet honeſtum eſt, et quod ho-
neſtum eſt decet. qualis autem differentia
ſit honeſti et decori, facilius intelligi, quam
explanari poteſt: quidquid eſt enim, quod
deceat, id tum apparet, cum antegreſſa eſt
honeſtas. itaque non ſolum in hac parte
honeſtatis, de qua hoc loco differendum
eſt, ſed etiam in tribus ſuperioribus, quid
deceat, apparet: nam et ratione uti atque
oratione prudenter, et agere quod agas
conſiderate, omnique in re quid ſit veri
videre et tueri, decet: contraque falli, er-

Digitized by Google

rare, labi, decipi tam dedecet, quam delirare et mente eſſe captum: et juſta omnia, decora ſunt; injuſta contra, ut turpia, ſic indecora. ſimilis eſt ratio fortitudinis: quod enim viriliter animoque magno fit, id dignum viro et decorum videtur; quod contra, id ut turpe, ſic indecorum. quare pertinet quidem ad omnem honeſtatem hoc, quod dico, decorum; et ita pertinet, ut non recondita quadam ratione cernatur, ſed ſit in promptu: eſt enim quiddam, idque intelligitur in omni virtute, quod deceat; quod cogitatione magis a virtute poteſt, quam re ſeparari. ut venuſtas et pulcritudo corporis ſecerni non poteſt a valetudine; ſic hoc, de quo loquimur, decorum totum illud quidem eſt cum virtute confuſum, ſed mente et cogitatione diſtinguitur. eſt autem ejus deſcriptio duplex: nam et generale quoddam decorum intelligimus, quod in omni honeſtate verſatur; et aliud huic ſubjectum, quod pertinet ad ſingulas partes honeſtatis. atque illud ſuperius ſic fere definiri ſolet: de-

Digitized by Google

corum id eſſe, quod conſentaneum ſit hominis excellentiae, in eo, in quo natura ejus a reliquis animantibus differat. quae autem pars ſubjecta generi eſt, eam ſic definiunt, ut id decorum eſſe velint, quod ita naturae conſentaneum ſit, ut in eo moderatio et temperantia appareat, cum ſpe-
28 cie quadam liberali. Haec ita intelligi, exiſtimare poſſumus ex eo decoro, quod Poetae ſequuntur; de quo alio loca plura dici ſolent. ſed tum ſervare illud poetas dicimus, quod deceat, cum id, quod quaque perſona dignum eſt, et fit et dicitur: ut, ſi Aeacus aut Minos diceret,

Oderint dum metuant,——*aut*,
Natis ſepulcro ipſe eſt parens:

indecorum videretur, quod eos fuiſſe juſtos accepimus: at, Atreo dicente, plauſus excitantur; eſt enim digna perſona oratio. ſed poetae, quid quemque deceat, ex perſona judicabunt: nobis autem perſonam impoſuit ipſa natura, magna cum excellentia praeſtantiaque animantium reliquarum. quocirca poetae, in magna varietate

Digitized by Google

perſonarum, etiam vitioſis quid conveniat, et quid deceat, videbunt: nobis autem cum a natura conſtantiae, moderationis, temperantiae, verecundiae partes datae ſint; cumque eadem natura doceat non negligere, quemadmodum nos adverſus homines geramus; efficitur, ut et illud, quod ad omnem honeſtatem pertinet, decorum, quam late fuſum ſit, appareat; et hoc, quod ſpectatur in unoquoque genere virtutis: ut enim pulcritudo corporis apta compoſitione membrorum movet oculos, et delectat hoc ipſo, quod inter ſe omnes partes cum quodam lepore conſentiunt: ſic hoc decorum, quod elucet in vita, movet approbationem eorum, quibuſcum vivitur, ordine et conſtantia, et moderatione dictorum omnium atque factorum. adhibenda eſt igitur quaedam reverentia, adverſus homines, et optimi cujuſque et reliquorum: nam negligere quid de ſe quiſque ſentiat, non ſolum arrogantis eſt, ſed etiam omnino diſſoluti. eſt autem quod differat, in hominum ratione habenda, in-

Digitized by Google

ter juſtitiam et verecundiam: juſtitiae partes ſunt, non violare homines: verecundiae, non offendere; in quo maxime perſpicitur vis decori. his igitur expoſitis, quale ſit id, quod decere dicimus, intellectum puto. officium autem, quod ab eo ducitur, hanc primum habet viam, quae deducit ad convenientiam conſervationemque naturae; quam ſi ſequimur ducem, numquam aberrabimus; ſequemurque et id quod acutum et perſpicax natura eſt; et id quod ad hominum conſociationem accommodatum; et id quod vehemens atque forte. ſed maxima vis decori in hac ineſt parte, de qua diſputamus: neque enim ſolum corporis, qui ad naturam apti ſunt, ſed multo etiam magis animi motus probandi, qui item ad naturam accommodati ſunt. duplex eſt enim vis animorum atque naturae: una pars in appetitu poſita eſt, quae eſt ὁρμὴ Graece, quae hominem huc et illuc rapit: altera in ratione, quae docet et explanat, quid faciendum fugiendumque ſit: ita fit, ut

Digitized by Google

ratio praeſit, appetitus obtemperet. Om- 29
nis autem actio vacare debet temeritate et negligentia; nec vero agere quidquam, cujus non poſſit cauſſam probabilem reddere: haec eſt enim fere deſcriptio officii. efficiendum autem eſt, ut appetitus rationi obediant, eamque neque praecurrant, nec propter pigritiam aut ignaviam deſerant; ſintque tranquilli, atque omni perturbatione animi careant; ex quo elucebit omnis conſtantia omniſque moderatio: nam, qui appetitus, longius evagantur, et, tanquam exſultantes ſive cupiendo ſive fugiendo, non ſatis a ratione retinentur, hi ſine dubio finem et modum tranſeunt; relinquunt enim et abjiciunt obedientiam, nec rationi parent, cui ſunt ſubjecti lege naturae: a quibus non modo animi perturbantur, ſed etiam corpora. licet ora ipſa cernere iratorum, aut eorum, qui aut libidine aliqua, aut metu commoti ſunt, aut voluptate nimia geſtiunt; quorum omnium vultus, voces, motus, ſtatuſque mutantur. ex quibus illud intelligitur, (ut ad offi-

cii formam revertamur), appetitus omnes contrahendos ſedandoſque eſſe, excitandamque animadverſionem et diligentiam, ut ne quid temere ac fortuitu, inconſiderate negligenterque agamus. neque enim ita generati a natura ſumus, ut ad ludum et jocum facti eſſe videamur; ſed ad ſeveritatem potius, et ad quaedam ſtudia graviora atque majora. ludo autem et joco uti illo quidem licet; ſed, ſicut ſomno et quietibus caeteris, tum cum gravibus ſeriiſque rebus ſatisfecerimus. ipſumque genus jocandi non profuſum nec immodeſtum, ſed ingenuum et facetum eſſe debet: ut enim pueris non omnem ludendi licentiam damus, ſed eam, quae ab honeſtis actionibus non ſit aliena; ſic in ipſo joco aliquod probi ingenii lumen eluceat. duplex omnino eſt jocandi genus: unum illiberale, petulans, flagitioſum, obſcoenum: alterum elegans, urbanum, ingenioſum, facetum: quo genere non modo Plautus noſter, et Atticorum antiqua comoedia, ſed etiam philoſophorum Socraticorum libri re-

Digitized by Google

ferti ſunt: multaque multorum facete dicta; ut ea, quae a ſene Catone collecta ſunt, quae vocant ἀποφθέγματα. facilis igitur eſt diſtinctio ingenui et illiberalis joci: alter eſt, ſi tempore fit ac remiſſo animo, libero dignus: alter ne homine quidem, ſi rerum turpitudini adhibetur verborum obſcoenitas. ludendi etiam eſt quidam modus retinendus, ut ne nimis omnia profundamus, elatique voluptate in aliquam turpitudinem delabamur. ſuppeditant autem et campus noſter, et ſtudia venandi, honeſta exempla ludendi. Sed pertinet ad om- 30
nem officii quaeſtionem ſemper in promptu habere, quantum natura hominis pecudibus reliquiſque belluis antecedat. illae nihil ſentiunt niſi voluptatem, ad eamque feruntur omni impetu: hominis autem mens diſcendo alitur et cogitando, ſemper aliquid aut anquirit aut agit, videndique et audiendi delectatione ducitur. quinetiam, ſi quis eſt paullo ad voluptates propenſior, modo ne ſit ex pecudum genere (ſunt enim quidam homines non re, ſed nomine); ſed,

Digitized by Google

ſi quis eſt paullo erectior, quamvis voluptate capiatur, occultat et diſſimulat appetitum voluptatis, propter verecundiam: ex quo intelligitur, corporis voluptatem non ſatis eſſe dignam hominis praeſtantia, eamque contemni et rejici oportere: ſin ſit quiſpiam, qui aliquid tribuat voluptati, diligenter ei tenendum eſſe ejus fruendae modum. itaque victus cultuſque corporis ad valetudinem referatur, et ad vires, non ad voluptatem. atque etiam ſi conſiderare volumus, quae ſit in natura excellentia et dignitas, intelligemus quam ſit turpe diffluere luxuria, et delicate ac molliter vivere; quamque honeſtum parce, continenter, ſevere, ſobrie. intelligendum eſt etiam, duabus quaſi nos a natura indutos eſſe perſonis: quarum una eſt communis, ex eo quod omnes participes ſumus rationis praeſtantiaeque ejus, qua antecellimus beſtiis; a qua omne honeſtum decorumque trahitur, et ex qua ratio inveniendi officii exquiritur: altera autem, quae proprie ſingulis eſt tributa: ut enim in corpo-

Digitized by Google

ribus magnae diſſimilitudines ſunt, (alios enim videmùs velocitate ad curſum, alios viribus ad luctandum valere; itemque in formis aliis dignitatem ineſſe, aliis venuſtatem) ſic in animis exſiſtunt majores etiam varietates. erat in L. Craſſo et in L. Philippo multus lepos: major etiam, magiſque de induſtria, in C Caeſare, L. filio: at iiſdem temporibus in M. Scauro et in M. Druſo adoleſcente ſingularis ſeveritas: in C. Laelio multa hilaritas; in ejus familiari Scipione ambitio major, vita triſtior. de Graecis autem, dulcem et facetum, feſtivique ſermonis, atque in omni oratione diſſimulatorem, quem εἴρωνα Graeci nominaverunt, Socratem accepimus: contra, Pythagoram et Periclem ſummam auctoritatem conſecutos ſine ulla hilaritate. callidum Hannibalem ex Poenorum; ex noſtris ducibus Q. Maximum accepimus; facile celare, tacere, diſſimulare, inſidiari, praecipere hoſtium conſilia. in quo genere Graeci Themiſtoclem et Pheraeum Jaſonem caeteris anteponunt: in primiſque

verſutum et callidum factum Solonis, qui, quo et tutior vita ejus eſſet, et plus aliquanto reipublicae prodeſſet, furere ſe ſimulavit. ſunt his alii multum diſpares, ſimplices et aperti; qui nihil ex occulto, nihil ex inſidiis agendum putant, veritatis cultores, fraudis inimici: itemque alii, qui quidvis perpetiantur, cuivis deſerviant, dum, quod velint, conſequantur; ut Syllam et M. Craſſum videbamus: quo in genere verſutiſſimum et patientiſſimum Lacedaemonium Lyſandrum accepimus; contraque Callicratidam, qui praefectus claſſis proximus poſt Lyſandrum fuit. itemque in ſermonibus alium quemque, quamvis praepotens ſit, efficere, ut unus de multis eſſe videatur: quod in Catulo, et in patre et in filio; itemque in Q. Mutio Mancia vidimus. audivi ex majoribus natu hoc idem fuiſſe in P. Scipione Naſica: contraque, patrem ejus, illum, qui T. Gracchi conatus perditos vindicavit, nullam comitatem habuiſſe ſermonis: ne Xenocratem quidem, ſeveriſſimum philoſophorum; ob eamque rem

Digitized by Google

ipſam magnum clarumque fuiſſe. innume-
rabiles aliae diſſimilitudines ſunt naturae,
morumque, minime tamen vituperando-
rum. Admodum autem tenenda ſunt ſua 31
cuique, non vitioſa, ſed tamen propria, quo
facilius decorum illud, quod quaerimus,
retineatur. ſic enim eſt faciendum, ut con-
tra univerſam naturam nihil contendamus;
ea tamen conſervata, propriam naturam ſe-
quamur: ut, etiam ſi ſint alia graviora at-
que meliora, tamen nos ſtudia noſtrae na-
turae regula metiamur: neque enim atti-
net repugnare naturae, nec quidquam ſe-
qui, quod aſſequi non queas. ex quo ma-
gis emergit, quale ſit decorum illud, ideo,
quia nihil decet invita (ut aiunt) Minerva,
id eſt, adverſante et repugnante natura.
omnino ſi quidquam eſt decorum, nihil
eſt profecto magis, quam aequabilitas uni-
verſae vitae, tum ſingularum actionum;
quam conſervare non poſſis, ſi aliorum na-
turam imitans omittas tuam: ut enim ſer-
mone eo debemus uti, qui notus eſt nobis,
ne, ut quidam, Graeca verba inculcantes

Digitized by Google

jure optimo irrideamur; ſic in actiones omnemque vitam nullam diſcrepantiam conferre debemus. atque haec differentia naturarum tantam habet vim, ut nonnunquam mortem ſibi ipſe conſciſcere alius debeat, alius in eadem cauſſa non debeat. num enim alia in cauſſa M. Cato fuit, alia caeteri, qui ſe in Africa Caeſari tradiderunt? atqui caeteris forſitan vitio datum eſſet, ſi ſe interemiſſent, propterea quod eorum vita lenior, et mores fuerant faciliores: Catoni autem cum incredibilem tribuiſſet natura gravitatem, eamque ipſe perpetua conſtantia roboraviſſet, ſemperque in propoſito ſuſceptoque conſilio permanſiſſet, moriendum potius, quam tyranni vultus adſpiciendus fuit. quam multa paſſus eſt Ulyſſes in illo errore diuturno, cum et mulieribus (ſi Circe et Calypſo mulieres appellandae ſunt) inſerviret, et in omni ſermone omnibus affabilem et jucundum ſe eſſe vellet? domi vero etiam contumelias ſervorum ancillarumque pertulit, ut ad id aliquando, quod cupiebat, perve-

K

Digitized by Google

niret. at Ajax, quo animo traditur, millies oppetere mortem, quam illa perpeti maluiſſet. quae contemplantes expendere oportebit, quid quiſque habeat ſui; eaque moderari, nec velle experiri, quam ſe aliena deceant: id enim maxime quemque decet, quod eſt cujuſque ſuum maxime. ſuum igitur quiſque noſcat ingenium, acremque ſe et bonorum et vitiorum ſuorum judicem praebeat; ne ſcaenici plus quam nos videantur habere prudentiae: illi enim non optimas, ſed ſibi accommodatiſſimas fabulas eligunt; qui voce freti ſunt, Epigonos, Medumque; qui geſtu, Menalippam, Clytaemneſtram; ſemper Rutilius, quem ego memini, Antiopam; non ſaepe Aeſopus Ajacem. ergo hiſtrio hoc videbit in ſcaena, non videbit vir ſapiens in vita? ad quas igitur res aptiſſimi erimus, in iis potiſſimum elaborabimus: ſin aliquando neceſſitas nos ad ea detruſerit, quae noſtri ingenii non erunt; omnis adhibenda erit cura, meditatio, diligentia, ut ea, ſi non decore, at quam mi-

Digitized by Google

nime indecore facere poſſimus. nec tam eſt enitendum, ut bona, quae nobis data non ſint, ſequamur, quam ut vitia fugiamus.
32 Ac duabus iis perſonis, quas ſupra dixi, tertia adjungitur, quam caſus aliquis aut tempus imponit: quarta etiam, quam nobiſmet ipſi judicio noſtro accommodamus. nam regna, imperia, nobilitates, honores, divitiae, opes, eaque, quae ſunt his contraria, in caſu ſita, temporibus gubernantur: ipſi autem gerere quam perſonam velimus, a noſtra voluntate proficiſcitur: itaque ſe alii ad philoſophiam, alii ad jus civile, alii ad eloquentiam applicant: ipſarumque virtutum in alia alius mavult excellere. quorum vero patres aut majores aliqua gloria praeſtiterunt, ii ſtudent plerumque eodem in genere laudis excellere: ut Q. Mucius Publii filius in jure civili; Pauli filius Africanus in re militari. quidam autem ad eas laudes, quas a patribus acceperunt, addunt aliquam ſuam: ut hic idem Africanus eloquentia cumulavit bellicam gloriam: quod idem fecit Timo-

Digitized by Google

thcus Cononis filius; qui, cum belli laude non inferior fuiſſet, quam pater, ad eam laudem doctrinae et ingenii gloriam adjecit. ſit autem interdum, ut nonnulli, omiſſa imitatione majorum, ſuum quoddam inſtitutum conſequantur: maximeque in eo plerumque elaborant ii, qui magna ſibi proponunt obſcuris orti majoribus. haec igitur omnia, cum quaerimus, quid deceat, complecti animo et cogitatione debemus. in primis autem conſtituendum eſt, quos nos et quales eſſe velimus, et in quo genere vitae: quae deliberatio eſt omnium difficillima. ineunte enim adoleſcentia, cum eſt maxima imbecillitas conſilii, tum id ſibi quiſque genus aetatis degendae conſtituit, quod maxime adamavit: itaque ante implicatur aliquo certo genere curſuque vivendi, quam potuit, quid optimum eſſet, judicare. nam quod Herculem Prodicium dicunt, ut eſt apud Xenophontem, cum primum pubeſceret (quod tempus a natura ad deligendum, quam quiſque viam vivendi ſit ingreſſurus, datum eſt), exiſſe in

Digitized by Google

ſolitudinem, atque ibi ſedentem, diu ſe-
cum multumque dubitaſſe, cum duas cer-
neret vias, unam Voluptatis, alteram Vir-
tutis, utram ingredi melius eſſet: hoc Her-
culi, Jovis ſatu edito, potuit fortaſſe con-
tingere; nobis non item, qui imitamur,
quos cuique viſum eſt, atque ad eorum
ſtudia inſtitutaque impellimur. plerum-
que autem, parentium praeceptis imbuti,
ad eorum conſuetudinem moremque de-
ducimur: alii multitudinis judicio ferun-
tur, quaeque majori parti pulcherrima vi-
dentur, ea maxime exoptant: nonnulli ta-
men, ſive felicitate quadam, ſive bonitate
naturae, ſive parentium diſciplina, rectam
33 vitae ſecuti ſunt viam. Illud autem maxi-
me rarum genus eſt eorum, qui aut excel-
lente ingenii magnitudine, aut praeclara
eruditione atque doctrina, aut utraque re
ornati, ſpatium etiam deliberandi habue-
runt, quem potiſſimum vitae curſum ſequi
vellent: in qua deliberatione ad ſuam cu-
juſque naturam conſilium eſt omne revo-
candum: nam, cum in omnibus, quae a-

Digitized by Google

guntur, ex eo modo, quo quiſque natus eſt, (ut ſupra dictum eſt), quid deceat, exquirimus; tum in tota vita conſtituenda multo eſt major rei cura adhibenda, ut conſtare in vitae perpetuitate poſſimus nobiſmet ipſi, nec in ullo officio claudicare. ad hanc autem rationem quoniam maximam vim natura habet, fortuna proximam, utriuſque omnino ratio habenda eſt in deligendo genere vitae; ſed naturae magis: multo enim et firmior eſt et conſtantior; ut fortuna nonnumquam, tamquam ipſa mortalis, cum immortali natura pugnare videatur. qui igitur ad naturae ſuae non vitioſae, genus conſilium vivendi omne contulerit, is conſtantiam teneat (id enim maxime decet), niſi forte ſe intellexerit erraſſe in deligendo genere vitae. quod ſi acciderit (poteſt autem accidere), facienda morum inſtitutorumque mutatio eſt. eam mutationem ſi tempora adjuvabunt, facilius commodiuſque faciemus: ſin minus, ſenſim erit pedetentimque facienda; ut amicitias, quae minus delectent

Digitized by Google

et minus probentur, magis decere cenſent ſapientes ſenſim diſſuere, quam repente praecidere. commutato autem genere vitae, omni ratione curandum eſt, ut id bono conſilio feciſſe videamur. ſed quoniam paullo ante dictum eſt, imitandos eſſe majores; primum illud exceptum ſit, ne vitia ſint imitanda; deinde, ſi natura non feret, ut quaedam imitari poſſint (ut ſuperioris Africani filius, qui hunc Paulo natum adoptavit, propter infirmitatem valetudinis non tam potuit patris ſimilis eſſe, quam ille fuerat ſui); ſi igitur non poterit ſive cauſſas defenſitare, ſive populum concionibus tenere, ſive bella gerere; illa tamen praeſtare debebit, quae erunt in ipſius poteſtate, juſtitiam, fidem, liberalitatem, modeſtiam, temperantiam; quo minus ab eo id, quod deſit, requiratur. optima autem hereditas a patribus traditur liberis, omnique patrimonio praeſtantior, gloria virtutis rerumque geſtarum; cui dedecori eſſe, nefas et impium judicandum
34 eſt. Et quoniam officia non eadem diſpa-

Digitized by Google

ribus aetatibus tribuuntur, aliaque ſunt juvenum, alia ſeniorum; aliquid etiam de hac diſtinctione dicendum eſt. eſt igitur adoleſcentis majores natu vereri, exque his deligere optimos et probatiſſimos, quorum conſilio atque auctoritate nitatur: ineuntis enim aetatis inſcitia ſenum conſtituenda et regenda prudentia eſt. maxime autem haec aetas a libidinibus arcenda eſt, exercendaque in labore, patientiaque et animi et corporis; ut eorum et in bellicis et in civilibus officiis vigeat induſtria. atque etiam, cum relaxare animos, et dare ſe jucunditati volent, caveant intemperantiam, meminerint verecundiae: quod erit facilius, ſi in ejuſmodi quidem rebus majores natu velint intereſſe. ſenibus autem labores corporis minuendi, exercitationes animi etiam augendae videntur: danda vero opera, ut et amicos et juventutem, et maxime rempublicam conſilio et prudentia quam plurimum adjuvent. nihil autem magis cavendum eſt ſenectuti, quam ne languori ſe deſidiaeque dedat.

Digitized by Google

luxuria vero, cum omni aetati turpis, tum ſenectuti foediſſima eſt: ſin autem etiam libidinum intemperantia acceſſerit, duplex malum eſt: quod et ipſa ſenectus, concipit dedecus, et facit adoleſcentium impudentiorem intemperantiam. ac ne illud quidem alienum eſt, de magiſtratuum, de privatorum, de civium, de peregrinorum officiis dicere. eſt igitur proprium munus magiſtratus, intelligere, ſe gerere perſonam civitatis, debereque ejus dignitatem et decus ſuſtinere, ſervare leges, jura deſcribere, ea fidei ſuae commiſſa meminiſſe. privatum autem oportet aequo et pari cum civibus jure vivere, neque ſubmiſſum et abjectum, neque ſe efferentem: tum in republica ea velle, quae tranquilla et honeſta ſint: talem enim et ſentire bonum civem, et dicere ſolemus. peregrini autem atque incolae officium eſt, nihil praeter ſuum negotium agere, nihil de alieno anquirere, minimeque in aliena eſſe republica curioſum. ita fere officia reperientur, cum quaeretur, quid deceat, et quid ap-

Digitized by Google

tum ſit perſonis, temporibus, aetatibus. nihil eſt autem, quod tam deceat, quam in omni re gerenda conſilioque capiendo ſervare conſtantiam. Sed quoniam deco- 35
rum illud in omnibus factis et dictis, in corporis denique motu et ſtatu cernitur, (idque poſitum eſt in tribus rebus, formoſitate, ordine, ornatu ad actionem apto, difficilibus ad eloquendum, ſed ſatis erit intelligi: in his autem tribus continetur cura etiam illa, ut probemur iis, quibuſcum, et apud quos vivamus), his quoque de rebus pauca dicantur. principio, corporis noſtri magnam natura ipſa videtur habuiſſe rationem, quae formam noſtram reliquamque figuram, iu qua eſſet ſpecies honeſta, poſuit in promtu: quae autem partes corporis, ad naturae neceſſitatem datæ, adſpectum eſſent deformem habiturae ac turpem, eas contexit atque abdidit. hanc naturae tam diligentem fabricam imitata eſt hominum verecundia: quae enim natura occultavit, eadem omnes, qui ſana mente ſunt, removent ab oculis, ipſique

Digitized by Google

neceſſitati, dant operam, ut quam occultiſſime pareant: quarumque partium corporis uſus ſunt neceſſarii, eas neque partes, neque earum uſus ſuis nominibus appellant: quodque facere turpe non eſt, modo occulte; id dicere obſcoenum eſt: itaque nec aperta actio rerum illarum petulantia vacat, nec orationis obſcoenitas. nec vero audiendi ſunt Cynici, aut ſi qui fuerunt Stoici paene Cynici, qui reprehendunt et irrident, quod ea, quae re turpia non ſint, verbis flagitioſa ducamus; illa autem, quae turpia ſint, nominibus appellemus ſuis: latrocinari, fraudare, adulterare, re turpe eſt; ſed dicitur non obſcoene: liberis dare operam, re honeſtum eſt, nomine obſcoenum: pluraque in eam ſententiam ab eiſdem contra verecundiam diſputantur. nos autem naturam ſequamur, et ab omni, quod abhorret ab oculorum auriumque approbatione, fugiamus: ſtatus, inceſſus, ſeſſio, accubitio, vultus, oculi, manuum motus teneant illud decorum. quibus in rebus duo maxi-

Digitized by Google

me ſunt fugienda; ne quid effeminatum aut molle, et ne quid durum aut ruſticum ſit. nec vero hiſtrionibus oratoribuſque concedendum eſt, ut iis haec apta ſint, nobis diſſoluta. ſcaenicorum quidem mos tantam habet vetere diſciplina verecundiam, ut in ſcaenam ſine ſubligaculo prodeat nemo: verentur enim, ne, ſi quo caſu evenerit, ut corporis partes quaedam aperiantur, adſpiciantur non decore. noſtro quidem more cum parentibus puberes filii, cum ſoceris generi non lavantur. retinenda eſt igitur hujus generis verecundia, praeſertim natura ipſa magiſtra et duce. Cum autem pulchritudinis duo gene- 36
ra ſint, quorum in altero venuſtas ſit, in altero dignitas; venuſtatem muliebrem ducere debemus, dignitatem virilem. ergo et a forma removeatur omnis viro non dignus ornatus; et huic ſimile vitium in geſtu motuque caveatur: nam et palaeſtrici motus ſaepe ſunt odioſiores, et hiſtrionum nonnulli geſtus ineptiis non vacant; et in utroque genere, quae ſunt rec-

Digitized by Google

ta et ſimplicia, laudantur. formae autem dignitas coloris bonitate tuenda eſt; color exercitationibus corporis. adhibenda eſt praeterea munditia, non odioſa neque exquiſita nimis; tantum quae fugiat agreſtem et inhumanam negligentiam. eadem ratio eſt habenda veſtitus; in quo, ſicut in plerisque rebus, mediocritas optima eſt. cavendum eſt autem ne aut tarditatibus utamur in greſſu mollioribus, ut pomparum ferculis ſimiles eſſe videamur, aut in feſtinationibus ſuſcipiamus nimias celeritates; quae cum fiunt, anhelitus moventur, vultus mutantur, ora torquentur; ex quibus magna ſignificatio fit, non adeſſe conſtantiam. ſed multo etiam magis elaborandum eſt, ne animi motus a natura recedant; quod aſſequemur, ſi cavebimus, ne in perturbationes atque exanimationes incidamus, et ſi attentos animos ad decoris conſervationem tenebimus. motus autem animorum duplices ſunt, alteri cogitationis, alteri appetitus: cogitatio in vero exquirendo maxime verſatur;

Digitized by Google

appetitus impellit ad agendum: curandum eſt igitur, ut cogitatione ad res quam optimas utamur; appetitum rationi obedientem praebeamus. Et quoniam 37
magna vis orationis eſt, eaque duplex; altera contentionis, altera ſermonis; contentio diſceptationibus tribuatur judiciorum, concionum, ſenatus; ſermo in circulis, diſputationibus, congreſſionibus familiarium verſetur: ſequatur etiam convivia. contentionis praecepta rhetorum ſunt; nulla ſermonis, quamquam haud ſcio an poſſint haec quoque eſſe: ſed diſcentium ſtudiis inveniuntur magiſtri; huic autem qui ſtudeant, ſunt nulli: rhetorum turba referta omnia; quamquam, quae verborum ſententiarumque praecepta ſunt, eadem ad ſermonem pertinebunt. ſed, cum orationis indicem vocem habeamus, in voce autem duo ſequamur ut clara ſit, ut ſuavis; utrumque omnino a natura petendum eſt; verum alterum exercitatio augebit, alterum imitatio preſſe loquentium et leniter. nihil fu-

Digitized by Google

it in Catulis, ut eos exquiſito judicio putares uti literarum; quamquam erant literati, ſed et alii. hi autem optime uti lingua Latina putabantur: ſonus erat dulcis; literae neque expreſſae neque oppreſſae, ne aut obſcurum eſſet aut putidum; ſine contentione vox, nec languens nec canora. uberior oratio L. Craſſi, nec minus faceta: ſed bene loquendi de Catulis opinio non minor. ſale vero et facetiis Caeſar, Catuli patris frater, vicit omnes; ut in ipſo illo forenſi genere dicendi contentiones aliorum ſermone vinceret. in omnibus igitur his elaborandum eſt, ſi in omni re quid deceat exquirimus. ſit igitur hic ſermo, in quo Socratici maxime excellunt, lenis minimeque pertinax; inſit in eo lepos, nec vero, tamquam in poſſeſſionem ſuam venerit, excludat alios; ſed cum reliquis in rebus, tum in ſermone communi, viciſſitudinem non iniquam putet. ac videat in primis, quibus de rebus loquatur: ſi ſeriis, ſeveritatem adhibeat; ſi jocoſis, leporem. in

Digitized by Google

primiſque provideat, ne ſermo vitium ali-
quod indicet ineſſe in moribus; quod
maxime tum ſolet evenire, cum ſtudioſe
de abſentibus detrahendi cauſſa, aut per
ridiculum, aut ſevere, maledice, contu-
melioſeque dicitur. habentur autem ple-
rumque ſermones aut de domeſticis ne-
gotiis, aut de republica, aut de artium
ſtudiis atque doctrina. danda igitur ope-
ra eſt, ut, etiam ſi aberrare ad alia coe-
perit, ad haec revocetur oratio; ſed, ut-
cumque aderunt: neque enim omnes iiſ-
dem rebus, nec omni tempore ſimiliter
delectamur. animadvertendum eſt etiam,
quatenus ſermo delectationem habeat; et,
ut incipiendi ratio fuerit, ita ſit deſinen-
di modus. Sed, quomodo in omni vita 38
rectiſſime praecipitur, ut perturbationes
fugiamus, id eſt, motus animi nimios, ra-
tioni non obtemperantes; ſic ejuſmodi
motibus ſermo debet vacare, ne aut ira
exiſtat, aut cupiditas aliqua, aut pigritia,
aut ignavia, aut tale aliquid appareat. ma-
ximeque curandum eſt, ut eos, quibuſ-

Digitized by Google

cum ſermonem conferemus, et vereri et diligere videamur. objurgationes etiam nonnunquam incidunt neceſſariae, in quibus utendum eſt fortaſſe et vocis contentione majore, et verborum gravitate acriore. id agendum etiam eſt, ut ne ea facere videamur irati; ſed, ut ad urendum et ſecandum, ſic ad hoc genus caſtigandi raro invitique veniamus: nec unquam niſi neceſſario, ſi nulla reperietur alia medicina. ſed tamen ira procul abſit, cum qua nihil recte fieri, nihil conſiderate poteſt. magnam autem partem clementi caſtigatione licet uti, gravitate tamen adjuncta, ut et ſeveritas adhibeatur, et contumelia repellatur. at etiam illud ipſum, quod acerbitatis habet objurgatio, ſignificandum eſt, ipſius cauſſa, qui objurgetur, ſuſceptum eſſe. rectum eſt autem etiam in illis contentionibus, quae cum inimiciſſimis fiunt, etiam ſi nobis indigna audiamus, tamen gravitatem retinere, iracundiam pellere: quae enim cum aliqua perturbatione fiunt, ea nec conſtanter fieri poſſunt, nec iis,

Digitized by Google

qui adſunt, probari. deforme etiam eſt
de ſe ipſo praedicare, falſa praeſertim, et
cum irriſione audientium imitari militem
glorioſum. Et, quoniam omnia perſequi- 39
mur (volumus quidem certe), dicendum
eſt etiam, qualem hominis honorati et
principis domum placeat eſſe; cujus finis
eſt uſus, ad quem accommodanda eſt ae-
dificandi deſcriptio: et tamen adhibenda
commoditatis dignitatiſque diligentia. Cn.
Octavio, qui primus ex illa familia conſul
factus eſt, honori fuiſſe accepimus, quod
praeclaram aedificaſſet in Palatio, et ple-
nam dignitatis domum; quae, cum vulgo
viſeretur, ſuffragata domino, novo ho-
mini, ad conſulatum putabatur. hanc
Scaurus demolitus, acceſſionem adjunxit
aedibus: itaque ille in ſuam domum con-
ſulatum primus attulit; hic, ſummi et
clariſſimi viri filius, in domum multipli-
catam, non repulſam ſolum retulit, ſed
ignominiam etiam et calamitatem. or-
nanda eſt enim dignitas domo, non ex
domo tota quaerenda: nec domo domi-

Digitized by Google

nus, ſed domino domus honeſtanda eſt. et, ut in caeteris habenda ratio non ſui ſolum, ſed etiam aliorum; ſic in domo clari hominis, in quam et hoſpites multi recipiendi ſunt, et admittenda hominum cujuſquemodi multitudo, adhibenda eſt cura laxitatis: aliter ampla domus dedecori domino ſaepe fit, ſi eſt in ea ſolitudo; et maxime ſi aliquando, alio domino, ſolita eſt frequentari: odioſum eſt enim, cum a praetereuntibus dicitur;

O domus antiqua, heu quam diſpari dominare domino!

quod quidem his temporibus in multis licet dicere. cavendum autem eſt, praeſertim ſi ipſe aedifices, ne extra modum ſumtu et magnificentia prodeas: quo in genere multum mali etiam in exemplo eſt: ſtudioſe enim plerique, praeſertim in hanc partem, facta principum imitantur; ut L. Luculli ſummi viri virtutem quis? at quam multi villarum magnificentiam imitati ſunt? quarum quidem certe eſt adhibendus modus, ad mediocritatemque revocandus: eademque mediocritas ad

Digitized by Google

omnem uſum cultumque vitae transferen-
da eſt. ſed haec hactenus. in omni autem
actione ſuſcipienda tria ſunt tenenda:
primum, ut appetitus rationi pareat, quo
nihil eſt ad officia conſervanda accom-
modatius: deinde, ut animadvertatur,
quanta illa res ſit, quam efficere velimus;
ut neve major, neve minor cura et opera
ſuſcipiatur, quam cauſſa poſtulet: tertium
eſt, ut caveamus, ut ea, quae pertinent
ad liberalem ſpeciem et dignitatem, mo-
deranda ſint; modus autem eſt optimus
decus ipſum tenere, de quo ante diximus,
nec progredi longius. horum tamen tri-
um praeſtantiſſimum eſt, appetitum ob-
temperare rationi. Deinceps de ordine 40
rerum, et de opportunitate temporum
dicendum eſt. hac autem ſcientia conti-
netur ea, quam Graeci εὐταξίαν nominant;
non haec, quam interpretamur modeſti-
am; quo in verbo modus ineſt: ſed illa
eſt εὐταξία, in qua intelligitur ordinis
conſervatio. itaque (ut eandem nos mo-
deſtiam appellemus) ſic definitur a Stoicis,

Digitized by Google

ut modeſtia ſit ſcientia earum rerum, quae agentur aut dicentur, loco ſuo collocandarum. ita videtur eadem vis ordinis et collocationis fore: nam et ordinem ſic definiunt, compoſitionem rerum aptis et accommodatis locis; locum autem actionis, opportunitatem temporis eſſe dicunt; tempus autem actionis opportunum Graece εὐκαιρία, Latine appellatur occaſio: ſic fit, ut modeſtia haec (quam ita interpretamur, ut dixi) ſcientia ſit opportunitatis idoneorum ad agendum temporum. ſed poteſt eadem eſſe prudentiae definitio, de qua principio diximus: hoc autem loco de moderatione et temperantia, et earum ſimilibus virtutibus quaerimus. itaque, quae erant prudentiae propria, ſuo loco dicta ſunt; quae autem harum virtutum, de quibus jamdiu loquimur, quae pertinent ad verecundiam, et ad eorum approbationem quibuſcum vivimus, nunc dicenda ſunt. talis eſt igitur ordo actionum adhibendus, ut, quemadmodum in oratione conſtanti, ſic in vita

omnia ſint apta inter ſe et convenientia. turpe eſt enim valdeque vitioſum, in re ſevera convivio dignum, aut delicatum aliquem inferre ſermonem. bene Pericles, cum haberet collegam in praetura Sophoclem poetam, hique de communi officio conveniſſent, et caſu formoſus puer praeteriret, dixiſſetque Sophocles, 'O puerum pulchrum, Pericle! at enim 'praetorem, Sophocle, decet non ſolum 'manus, ſed etiam oculos abſtinentes 'habere.' atqui hoc idem Sophocles ſi in athletarum probatione dixiſſet, juſta reprehenſione caruiſſet: tanta vis eſt et loci et temporis, ut, ſi quis, cum cauſſam ſit acturus, in itinere aut in ambulatione ſecum ipſe meditetur, aut ſi quid aliud attentius cogitet, non reprehendatur: at hoc idem ſi in convivio faciat, inhumanus videatur inſcitia temporis. ſed ea, quae multum ab humanitate diſcrepant, ut ſi quis in foro cantet, aut ſi qua eſt alia magna perverſitas, facile apparent, nec magnopere admonitionem et praecepta

Digitized by Google

deſiderant: quae autem parva videntur
eſſe delicta, neque a multis intelligi poſ-
ſunt, ab iis eſt diligentius declinandum.
ut in fidibus aut tibiis, quamvis paullum
diſcrepent, tamen id a ſciente animad-
verti ſolet: ſic videndum eſt in vita, ne
forte quid diſcrepet; vel multo etiam
magis, quo major et melior actionum,
41 quam ſonorum concentus eſt. Itaque, ut
in fidibus muſicorum aures vel minima
ſentiunt, ſic nos, ſi acres ac diligentes
eſſe volumus animadverſores vitiorum,
magna ſaepe intelligemus ex parvis. ex
oculorum obtutu, ex ſuperciliorum aut
remiſſione aut contractione, ex moeſtitia,
ex hilaritate, ex riſu, ex locutione, ex re-
ticentia, ex contentione vocis, ex ſubmiſ-
ſione, ex caeteris ſimilibus facile judica-
bimus, quid eorum apte fiat, quid ab of-
ficio naturaque diſcrepet. quo in genere
non eſt incommodum, quale quodque e-
orum ſit, ex aliis judicare; ut, ſi quid de-
deceat in illis, vitemus et ipſi: fit enim,
neſcio quomodo, ut magis in aliis cerna-

Digitized by Google

mus, quam in nobiſmet ipſis, ſi quid delinquitur. itaque facillime corriguntur in diſcendo, quorum vitia imitantur, emendandi cauſſa, magiſtri. nec vero alienum eſt, ad ea eligenda, quae dubitationem afferunt, adhibere doctos homines, vel etiam uſu peritos, et, quid his de quoque officii genere placeat, exquirere, (major enim pars eo fere deferri ſolet, quo a natura ipſa deducitur): in quibus videndum, non modo quid quiſque loquatur, ſed etiam quid quiſque ſentiat, atque etiam qua de cauſſa ſentiat: ut enim pictores, et ii qui ſigna fabricantur, et vero etiam poëtae ſuum quiſque opus a vulgo conſiderari vult; ut, ſi quid reprehenſum ſit a pluribus, id corrigatur; hique et ſecum, et cum aliis, quid in eo peccatum ſit, exquirunt; ſic aliorum judicio permulta nobis et facienda et non facienda, et mutanda et corrigenda ſunt. quae vero more aguntur inſtitutiſque civilibus, de iis nihil eſt praecipiendum; illa enim ipſa praecepta ſunt; nec quemquam hoc

Digitized by Google

errore duci oportet, ut, ſi quid Socrates aut Ariſtippus contra morem conſuetudinemque civilem fecerint locutive ſint, idem ſibi arbitretur licere: magnis illi, et divinis bonis hanc licentiam aſſequebantur. Cynicorum vero ratio tota eſt ejicienda: eſt enim inimica verecundiae, ſine qua nihil rectum eſſe poteſt, nihil honeſtum. eos autem, quorum vita perſpecta in rebus honeſtis atque magnis eſt, bene de republica ſentientes, ac bene meritos aut merentes, ſicut aliquo honore aut imperio affectos, obſervare et colere debemus; tribuere etiam multum ſenectuti; cedere iis, qui magiſtratum habebunt; habere delectum civis et peregrini; in ipſoque peregrino, privatimne an publice venerit: ad ſummam (ne agam de ſingulis), communem totius generis hominum conciliationem et conſociationem colere, tueri, ſervare debemus.

42 Jam de artificiis et quaeſtibus, qui liberales habendi, qui ſordidi ſint, haec fere accepimus. primum improbantur ii quae-

ſtus, qui in odia hominum incurrunt; ut portitorum, ut foeneratorum. illiberales autem et ſordidi quaeſtus mercenariorum omnium, quorum operae, non quorum artes emuntur: eſt enim in illis ipſa merces auctoramentum ſervitutis. ſordidi etiam putandi, qui mercantur a mercatoribus, quod ſtatim vendant: nihil enim proficiunt, niſi admodum mentiantur; nec vero quidquam eſt turpius vanitate. opificeſque omnes in ſordida arte verſantur; nec enim quidquam ingenuum poteſt habere officina. minimeque artes hae probandae, quae miniſtrae ſunt voluptatum; cetarii, lanii, coqui, fartores, piſcatores, ut ait Terentius: adde huc, ſi placet, unguentarios, ſaltatores, totumque ludum talarium. quibus autem artibus aut prudentia major ineſt, aut non mediocris utilitas quaeritur, ut medicina, ut architectura, ut doctrina rerum honeſtarum, hae ſunt iis, quorum ordini conveniunt, honeſtae. mercatura autem, ſi tenuis eſt, ſordida putanda eſt: ſin magna et

Digitized by Google

copioſa, multa undique apportans, multiſque ſine vanitate impertiens, non eſt admodum vituperanda: atque etiam, ſi, ſatiata quaeſtu, vel contenta potius, ut ſaepe ex alto in portum, ſic ex ipſo portu ſe in agros poſſeſſioneſque contulerit, videtur jure optimo poſſe laudari. omnium autem rerum, ex quibus aliquid acquiritur, nihil eſt agricultura melius, nihil uberius, nihil dulcius, nihil homine libero dignius: de qua quoniam in Catone majore ſatis multa diximus, illinc aſſumes
43 quae ad hunc locum pertinebunt. Sed ab iis partibus, quae ſunt honeſtatis, quemadmodum officia ducerentur, ſatis expoſitum videtur. eorum autem ipſorum, quae honeſta ſunt, poteſt incidere ſaepe contentio et comparatio; de duobus honeſtis utrum honeſtius; qui locus a Panaetio eſt praetermiſſus. nam, cum omnis honeſtas manet a partibus quatuor, quarum una ſit cognitionis, altera communitatis, tertia magnanimitatis, quarta moderationis; hae in deligendo officio ſaepe inter ſe

Digitized by Google

comparentur, neceſſe eſt. placet igitur aptiora eſſe naturae ea officia, quae ex communitate, quam ea, quae ex cognitione ducantur: idque hoc argumento confirmari poteſt; quod, ſi contigerit ea vita ſapienti, ut, omnium rerum affluentibus copiis, quamvis omnia, quae cognitione digna ſint, ſummo otio ſecum ipſe conſideret et contempletur; tamen, ſi ſolitudo tanta ſit, ut hominem videre non poſſit, excedat e vita. princepſque omnium virtutum illa ſapientia, quam σοφίαν Graeci vocant, (prudentiam enim, quam Graeci φρόνησιν, aliam quandam intelligimus, quae eſt rerum expetendarum fugiendarumque ſcientia): illa autem ſapientia, quam principem dixi, rerum eſt divinarum atque humanarum ſcientia; in qua continetur deorum et hominum communitas et ſocietas inter ipſos: ea ſi maxima eſt, (ut eſt certe), neceſſe eſt, quod a communitate ducatur officium, id eſſe maximum: etenim cognitio contemplatioque naturae manca quodam modo atque

Digitized by Google

inchoata ſit, ſi nulla actio rerum conſequatur: ea autem actio in hominum commodis tuendis maxime cernitur: pertinet igitur ad ſocietatem generis humani: ergo haec cognitioni anteponenda eſt. atque id optimus quiſque re ipſa oſtendit, et judicat: quis eſt enim tam cupidus in perſpicienda cognoſcendaque rerum natura, ut, ſi ei tractanti contemplantique res cognitione digniſſimas ſubito ſit allatum periculum diſcrimenque patriae, cui ſubvenire opitularique poſſit, non illa omnia relinquat atque abjiciat, etiam ſi dinumerare ſe ſtellas, aut metiri mundi magnitudinem poſſe arbitretur? atque hoc idem in parentis, in amici re aut periculo fecerit. quibus rebus intelligitur, ſtudiis officiiſque ſcientiae praeponenda eſſe officia juſtitiae, quae pertinent ad hominum utilitatem, qua nihil homini eſſe debet antiquius.

44 Atque illi, quorum ſtudia vitaque omnis in rerum cognitione verſata eſt, tamen ab augendis hominum utilitatibus et commodis non receſſerunt: nam et erudive-

Digitized by Google

runt multos, quo meliores cives, utilioreſque rebus ſuis publicis eſſent; ut Thebanum Epaminondam Lyſis Pythagoreus, Syracuſium Dionem Plato, multique multos: noſque ipſi, quidquid ad rempublicam attulimus (ſi modo aliquid attulimus), a doctoribus atque doctrina inſtructi ad eam et ornati acceſſimus. neque ſolum vivi atque praeſentes ſtudioſos diſcendi erudiunt atque docent; ſed hoc idem etiam poſt mortem monumentis literarum aſſequuntur: nec enim locus ullus praetermiſſus eſt ab iis, qui ad leges, qui ad mores, qui ad diſciplinam reipublicae pertineret; ut otium ſuum ad noſtrum negotium contuliſſe videantur. ita illi ipſi, doctrinae ſtudiis et ſapientiae dediti, ad hominum utilitatem ſuam prudentiam intelligentiamque potiſſimum contulerunt. ob eamque etiam cauſſam eloqui copioſe, modo prudenter, melius eſt, quam vel acutiſſime ſine eloquentia cogitare; quod cogitatio in ſe ipſa vertitur; eloquentia complectitur eos, quibuſcum com-

Digitized by Google

munitate juncti ſumus. atque, ut apum examina non fingendorum favorum cauſſa congregantur; ſed, cum congregabilia natura ſint, fingunt favos: ſic homines, ac multo etiam magis, natura congregati, adhibent agendi cogitandique ſollertiam. itaque, niſi ea virtus, quae conſtat ex hominibus tuendis, id eſt, ex ſocietate generis humani, attingat cognitionem rerum, ſolivaga cognitio et jejuna videatur. [itemque magnitudo animi, remota communitate conjunctioneque humana, feritas ſit quaedam et immanitas.] ita fit, ut vincat cognitionis ſtudium conſociatio hominum atque communitas. nec verum eſt, quod dicitur a quibuſdam, propter neceſſitatem vitae, quod ea, quae natura deſideraret, conſequi ſine aliis atque efficere non poſſemus, idcirco initam eſſe cum hominibus communitatem et ſocietatem: quod ſi omnia nobis, quae ad victum cultumque pertinent, quaſi virgula divina, ut aiunt, ſuppeditarentur, tum optimo quiſque ingenio, negotiis om-

Digitized by Google

nibus omiſſis, totum ſe in cognitione
et ſcientia collocaret. non eſt ita: nam
et ſolitudinem fugeret, et ſocium ſtudii
quaereret; tum docere, tum diſcere vel-
let, tum audire, tum dicere. ergo omne
officium, quod ad conjunctionem homi-
num et ad ſocietatem tuendam valet, an-
teponendum eſt illi officio, quod cogni-
tione et ſcientia continetur. Illud forſi- 45
tan quaerendum ſit, num haec communi-
tas, quae maxime eſt apta naturae, ſit e-
tiam moderationi modeſtiaeque ſemper
anteponenda. non placet: ſunt enim quae-
dam partim ita foeda, partim ita flagitio-
ſa, ut ea ne conſervandae quidem patriae
cauſſa ſapiens facturus ſit: ea Poſidonius
collegit permulta; ſed ita tetra quaedam,
ita obſcoena, ut dictu quoque videantur
turpia. haec igitur non ſuſcipiet reipu-
blicae cauſſa: ne reſpublica quidem pro ſe
ſuſcipi volet. ſed hoc commodius ſe res
habet, quod non poteſt accidere tempus,
ut interſit reipublicae quidquam illorum
facere ſapientem. quare hoc quidem ef-

fectum ſit, in officiis deligendis id genus officiorum excellere, quod teneatur hominum ſocietate: etenim cognitionem prudentiamque ſequitur conſiderata actio; ita fit, ut agere conſiderate pluris ſit, quam cogitare prudenter. atque haec quidem hactenus: patefactus eſt enim locus ipſe, ut non ſit difficile in exquirendo officio, quod cuique ſit praeponendum, videre. in ipſa autem communitate ſunt gradus officiorum, ex quibus, quid cuique praeſtet, intelligi poſſit: ut prima diis immortalibus, ſecunda patriae, tertia parentibus, deinceps gradatim reliqua reliquis debeantur. quibus ex rebus breviter diſputatis intelligi poteſt, non ſolum id homines ſolere dubitare, honeſtumne an turpe ſit; ſed etiam, duobus propoſitis honeſtis, utrum honeſtius. hic locus a Panaetio eſt, ut ſupra dixi, praetermiſſus. ſed jam ad reliqua pergamus.

O

Digitized by Google

Digitized by Google

MARCI TULLII

CICERONIS

DE

OFFICIIS

AD

MARCUM FILIUM

LIBER SECUNDUS.

QUEMADMODUM officia ducerentur ab honeſtate, Marce fili, atque ab omni genere virtutis, ſatis explicatum arbitror libro ſuperiore. ſequitur, ut haec officiorum genera perſequar, quae pertinent ad vitae cultum, et ad earum rerum, quibus utuntur homines, facultates, ad opes, ad copias: in quo tum quaeri dixi, quid utile, quid inutile; tum ex utilibus quid utilius [aut quid maxime utile]: de quibus dicere aggrediar, ſi pauca prius de inſtituto ac de judicio meo dixero. quamquam enim libri noſtri com-

Digitized by Google

plures non modo ad legendi, ſed etiam ad ſcribendi ſtudium excitaverunt; tamen interdum vereor, ne quibuſdam bonis viris philoſophiae nomen ſit inviſum, mirenturque in ea tantum me operae et temporis ponere. ego autem, quamdiu reſpublica per eos gerebatur, quibus ſe ipſa commiſerat, omnes meas curas cogitationeſque in eam conferebam: cum autem dominatu unius omnia tenerentur, neque eſſet uſquam conſilio aut auctoritati locus, ſocios denique tuendae reipublicae ſummos viros amiſiſſem; nec me angoribus dedidi, (quibus eſſem confectus, niſi iis reſtitiſſem), nec rurſum indignis homine docto voluptatibus. atque utinam reſpublica ſteriſſet quo coeperat ſtatu, nec in homines non tam commutandarum, quam evertendarum rerum cupidos incidiſſet: primum enim, ut ſtante republica facere ſolebamus, in agendo plus, quam in ſcribendo, operae poneremus; deinde ipſis ſcriptis non ea, quae nunc, ſed actiones noſtras mandaremus,

Digitized by Google

ut ſaepe fecimus. cum autem reſpublica
(in qua omnis mea cura, cogitatio, opera
poni ſolebat) nulla eſſet omnino, illae ſci-
licet literae conticuerunt forenſes et ſe-
natoriae: nihil autem agere cum animus
non poſſet, in his ſtudiis ab initio verſa-
tus aetatis, exiſtimavi honeſtiſſime mole-
ſtias poſſe deponi, ſi me ad philoſophiam
retuliſſem: cui cum multum adoleſcens,
diſcendi cauſſa, temporis tribuiſſem, po-
ſtea quam honoribus inſervire coepi, me-
que totum reipublicae tradidi, tantum
erat philoſophiae loci, quantum ſuper-
fuerat amicorum et reipublicae tempori-
bus: id autem omne conſumebatur in le-
3 gendo; ſcribendi otium non erat. Ma-
ximis igitur in malis hoc tamen boni aſ-
ſecuti videmur, ut ea literis mandaremus,
quae nec ſatis erant nota noſtris, et erant
cognitione digniſſima. quid eſt enim, per
deos! optabilius ſapientia? quid prae-
ſtantius? quid homini melius? quid ho-
mine dignius? hanc igitur qui expetunt,
philoſophi nominantur; nec quidquam

Digitized by Google

aliud eſt philoſophia, ſi interpretari velis, quam ſtudium ſapientiae. ſapientia autem eſt (ut a veteribus philoſophis definitum eſt) rerum divinarum et humanarum, cauſſarumque, quibus hae res continentur, ſcientia: cujus ſtudium qui vituperat, haud ſane intelligo quidnam ſit, quod laudandum putet. nam ſive oblectatio quaeritur animi requieſque curarum; quae conferri cum eorum ſtudiis poteſt, qui ſemper aliquid anquirunt, quod ſpectet et valeat ad bene beateque vivendum? ſive ratio conſtantiae virtutiſque ducitur; aut haec ars eſt, aut nulla omnino per quam eas aſſequamur: nullam dicere maximarum rerum artem eſſe, cum minimarum ſine arte nulla ſit, hominum eſt parum conſiderate loquentium, atque in maximis rebus errantium; ſi autem eſt aliqua diſciplina virtutis, ubi ea quaeretur, cum ab hoc diſcendi genere diſceſſeris? ſed haec, cum ad philoſophiam cohortamur, accuratius diſputari ſolent; quod alio quodam libro fecimus. hoc autem tempore

Digitized by Google

tantum nobis declarandum fuit, cur, orbati reipublicae muneribus, ad hoc nos ſtudium potiſſimum contuliſſemus. occurritur autem nobis, et quidem a doctis et eruditus quaerentibus, ſatiſne conſtanter facere videamur, qui, cum percipi nihil poſſe dicamus, tamen et aliis de rebus diſſerere ſoleamus, et hoc ipſo tempore praecepta officii perſequamur. quibus vellem ſatis cognita eſſet noſtra ſententia: non enim ſumus ii, quorum vagetur animus errore, nec habeat umquam quid ſequatur: quae enim eſſet iſta mens, vel quae vita potius, non modo diſputandi, ſed etiam vivendi ratione ſublata? nos autem, ut caeteri alia certa, alia incerta eſſe dicunt; ſic ab his diſſentientes alia probabilia, contra alia eſſe dicimus. quid eſt igitur, quod me impediat, ea, quae mihi probabilia videantur, ſequi; quae contra, improbare; atque affirmandi arrogantiam vitantem, fugere temeritatem, quae a ſapientia diſſidet plurimum? contra autem omnia diſputatur a noſtris, quod hoc ip-

Digitized by Google

ſum probabile elucere non poſſet, niſi ex utraque parte cauſſarum eſſet facta contentio. ſed haec explanata ſunt in Academicis noſtris ſatis, ut arbitror, diligenter. tibi autem, mi Cicero, quamquam in antiquiſſima nobiliſſimaque philoſophia, Cratippo auctore, verſaris, iis ſimillimo, qui iſta praeclara pepererunt; tamen haec noſtra, finitima veſtris, ignota eſſe nolui. ſed jam ad inſtituta pergamus. Quinque 3
igitur rationibus propoſitis officii perſequendi, quarum duae ad decus honeſtatemque pertinent; duae ad commoda vitae, copias, opes, facultates; quinta ad eligendi judicium, ſi quando ea, quae dixi, pugnare inter ſe viderentur; honeſtatis pars confecta eſt, quam quidem tibi cupio eſſe notiſſimam. hoc autem, de quo nunc agimus, id ipſum eſt, quod utile appellatur; in quo verbo lapſa conſuetudo deflexit de via, ſenſimque eo deducta eſt, ut, honeſtatem ab utilitate ſecernens, conſtitueret honeſtum eſſe aliquid, quod utile non eſſet, et utile, quod non honeſt-

Digitized by Google

um; qua nulla pernicies major hominum vitae potuit afferri. ſumma quidem auctoritate philoſophi ſevere ſane atque honeſte haec tria genera confuſa cogitatione diſtinguunt: quidquid enim juſtum ſit, id etiam utile eſſe cenſent: itemque quod honeſtum, idem juſtum: ex quo efficitur, ut, quidquid honeſtum ſit, idem ſit utile. quod qui parum perſpiciunt, hi ſaepe, verſutos homines et callidos admirantes, malitiam ſapientiam judicant: quorum error eripiendus eſt, opinioque omnis ad eam ſpem traducenda, ut honeſtis conſiliis juſtiſque factis, non fraude et malitia, ſe intelligant ea, quae velint, conſequi poſſe. quae ergo ad vitam hominum tuendam pertinent, partim ſunt inanima, ut aurum, argentum, ut ea quae gignuntur e terra, ut alia ejuſdem generis: partim animalia, quae habent ſuos impetus, et rerum appetitus. eorum autem alia rationis expertia ſunt, alia ratione utentia: expertes rationis ſunt equi, boves, reliquae pecudes, apes, quarum opere efficitur ali-

Digitized by Google

quid ad hominum uſum atque vitam; ratione autem utentium duo genera ponunt, unum deorum, alterum hominum: deos placatos pietas efficiet et ſanctitas: proxime autem et ſecundum deos, homines hominibus maxime utiles eſſe poſſunt. earumque item rerum, quae noceant et obſint, eadem diviſio eſt: ſed quia deos nocere non putant, his exceptis, homines hominibus obeſſe et prodeſſe plurimum arbitrantur: ea enim ipſa, quae inanima diximus, pleraque ſunt hominum operis effecta, quae nec haberemus, niſi manus et ars acceſſiſſent; nec his ſine hominum adminiſtratione uteremur: neque enim valetudinis curatio, neque navigatio, neque agricultura, neque frugum fructuumque reliquorum perceptio et conſervatio ſine hominum opera ulla eſſe potuiſſet. jam vero et earum rerum, quibus abundaremus, exportatio, et earum, quibus egeremus, invectio, certe nulla eſſet, niſi his muneribus homines fungerentur. eademque ratione nec lapides e terra exciderent-

I

tur ad uſum noſtrum neceſſarii, nec fer-
rum, aes, aurum, argentum effoderetur
penitus abditum ſine hominum labore et
4 manu. Tecta vero, quibus et frigorum
vis pelleretur, et calorum moleſtiae ſeda-
rentur, unde aut initio generi humano
dari potuiſſent, aut poſtea ſubveniri, ſi aut
vi tempeſtatis, aut terrae motu, aut vetu-
ſtate cecidiſſent, niſi communis vita ab ho-
minibus harum rerum auxilia petere didi-
ciſſet? adde ductus aquarum, derivatio-
nes fluminum, agrorum irrigationes, mo-
les oppoſitas fluctibus, portus manu fac-
tos; quae unde ſine hominum opera ha-
bere poſſemus? ex quibus multiſque aliis
perſpicuum eſt, qui fructus, quaeque u-
tilitates ex rebus iis, quae ſunt inanimae,
percipiantur, eas nos nullo modo ſine ho-
minum manu atque opera capere potuiſſe.
qui denique ex beſtiis fructus, aut quae
commoditas, niſi homines adjuvarent, per-
cipi poſſet? nam et qui principes inveni-
endi fuerunt, quem ex quaque bellua u-
ſum habere poſſemus, homines certe fu-

Digitized by Google

erunt : nec hoc tempore ſine hominum opera aut paſcere eas, aut domare, aut tueri, aut tempeſtivos fructus ex iis capere, poſſemus : ab eiſdemque et eae, quae nocent, interficiuntur; et, quae uſui poſſunt eſſe, capiuntur. quid enumerem artium multitudinem, ſine quibus vita omnino nulla eſſe potuiſſet? quid enim aegris ſubveniret? quae eſſet oblectatio valentium, qui victus aut cultus, niſi tam multae nobis artes miniſtrarent? quibus rebus exculta hominum vita tantum diſtat a victu et cultu beſtiarum. urbes vero ſine hominum coetu non potuiſſent nec aedificari, nec frequentari: ex quo leges moreſque conſtituti, tum juris aequa deſcriptio, certaque vivendi diſciplina; quas res et manſuetudo animorum conſecuta et verecundia eſt : effectumque, ut eſſet vita munitior; atque ut dando et accipiendo, mutandiſque facultatibus et commodis, nulla re egeremus. Longiores hoc loco 5
ſumus, quam neceſſe eſt. quis eſt enim, cui non perſpicua ſint illa, quae pluribus

Digitized by Google

verbis a Panaetio commemorantur; neminem, neque ducem belli, nec principem domi, magnas res et ſalutares ſine hominum ſtudiis gerere potuiſſe? commemoratur ab eo Themiſtocles, Pericles, Cyrus, Ageſilaus, Alexander, quos negat ſine adjumentis hominum tantas res efficere potuiſſe: utitur in re non dubia teſtibus non neceſſariis. atque ut magnas utilitates adipiſcimur conſpiratione hominum atque conſenſu; ſic nulla tam deteſtabilis peſtis eſt, quae non homini ab homine naſcatur. eſt Dicaearchi liber de interitu hominum, Peripatetici magni et copioſi; qui, collectis caeteris cauſis, eluvionis, peſtilentiae, vaſtitatis, belluarum etiam repentinae multitudinis, quarum impetu docet quaedam hominum genera eſſe conſumta; deinde comparat, quanto plures deleti ſint homines hominum impetu, id eſt, bellis aut ſeditionibus, quam omni reliqua calamitate. cum igitur hic locus nil habeat dubitationis, quin homines plurimum hominibus et proſint et ob-

Digitized by Google

ſint; primum hoc ſtatuo eſſe virtutis, conciliare animos hominum, et ad uſus ſuos adjungere. itaque, quae in rebus inanimis, quaeque in tractione belluarum fiunt utiliter ad hominum vitam, artibus ea tribuuntur operoſis: hominum autem ſtudia, ad amplificationem noſtrarum rerum promta ac parata, virorum praeſtantium ſapientia et virtute excitantur. etenim virtus omnis tribus in rebus fere vertitur: quarum una eſt in perſpiciendo, quid in quaque re verum ſincerumque ſit, quid conſentaneum cuique, quid conſequens, ex quo quaeque gignantur, quae cujuſque rei cauſſa ſit: alterum, cohibere motus animi turbatos, quos Graeci πάθη nominant; appetitioneſque, quas illi ὁρμὰς, obedientes efficere rationi: tertium, iis, quibuſcum congregamur, uti moderate et ſcienter, quorum ſtudiis ea, quae natura deſiderat, expleta cumulataque habeamus; per eoſdemque, ſi quid importetur nobis incommodi, propulſemus; ulciſcamurque eos, qui nocere nobis conati ſunt, tanta-

Digitized by Google

que poena afficiamus, quantam aequitas
6 humanitaſque patitur. Quibus autem rationibus hanc facultatem aſſequi poſſimus, ut hominum ſtudio complectamur, eaque teneamus, dicemus, neque ita multo poſt: ſed pauca ante dicenda ſunt. magnam vim eſſe in fortuna in utramque partem, vel ſecundas ad res vel adverſas, quis ignorat? nam et, cum proſpero flatu ejus utimur, ad exitus pervehimur optatos; et, cum reflavit, affligimur. haec igitur ipſa fortuna caeteros caſus rariores habet; primum ab inanimis procellas, tempeſtates, naufragia, ruinas, incendia; deinde a beſtiis ictus, morſus, impetus: haec ergo, ut dixi, rariora. at vero interitus exercituum, ut proxime trium, ſaepe multorum: clades imperatorum, ut nuper ſummi ac ſingularis viri; invidiae praeterea multitudinis, atque, ob eas, bene meritorum ſaepe civium expulſiones, calamitates, fugae: rurſuſque ſecundae res, honores, imperia, victoriae, quamquam fortuita ſunt, tamen ſine hominum

Digitized by Google

opibus et ſtudiis neutram in partem effici poſſunt. hoc igitur cognito, dicendum eſt, quonam modo hominum ſtudia ad utilitates noſtras allicere atque excitare poſſimus: quae ſi longior fuerit oratio, cum magnitudine utilitatis comparetur; ita fortaſſis etiam brevior videbitur. quaecumque igitur homines homini tribuunt ad eum augendum atque honeſtandum; aut benevolentiae gratia faciunt, cum aliqua de cauſſa quempiam diligunt; aut honoris, ſi cujus virtutem ſuſpiciunt, quemque dignum fortuna quam ampliſſima putant: aut cui fidem habent, et bene rebus ſuis conſulere arbitrantur; aut cujus opes metuunt; aut contra a quibus aliquid exſpectant, ut cum reges popularesve homines largitiones aliquas proponunt; aut poſtremo pretio ac mercede ducuntur; quae ſordidiſſima eſt illa quidem ratio et inquinatiſſima, et iis, qui ea tenentur, et illis, qui ad eam confugere conantur: male enim ſe res habet, cum, quod virtute effici debet, id tentatur pecunia. ſed,

Digitized by Google

quoniam nonnunquam hoc ſubſidium neceſſarium eſt, quemadmodum ſit utendum eo dicemus, ſi prius iis de rebus, quae virtuti propiores ſunt, dixerimus. atque etiam ſubjiciunt ſe homines imperio alterius et poteſtati, pluribus de cauſis: ducuntur enim aut benevolentia, aut beneficiorum magnitudine, aut dignitatis praeſtantia, aut ſpe ſibi id utile futurum, aut metu ne vi parere cogantur, aut ſpe largitionis promiſſionibuſque capti, aut poſtremo (ut ſaepe in noſtra republica vide-
7 mus) mercede conducti. Omnium autem rerum nec aptius eſt quidquam ad opes tuendas ac tenendas, quam diligi, nec alienius, quam timeri. praeclare enim Ennius: ‘ quem metuunt, oderunt; quem ‘ quiſque odit, periiſſe expetit.’ multorum autem odiis nullas opes poſſe obſiſtere, ſi antea fuit ignotum, nuper eſt cognitum. nec vero hujus tyranni ſolum (quem armis oppreſſa pertulit civitas, paretque cum maxime mortuo) interitus declarat, quantum odium hominum valeat ad pe-

Digitized by Google

ſtem: ſed reliquorum ſimiles exitus tyrannorum; quorum haud fere quiſquam talem interitum effugit: malus enim eſt cuſtos diuturnitatis metus; contraque benevolentia fidelis vel ad perpetuitatem. ſed iis, qui vi oppreſſos imperio coercent, ſit ſane adhibenda ſaevitia; ut heris in famulos, ſi aliter teneri non poſſunt: qui vero in libera civitate ita ſe inſtruunt, ut metuantur, his nihil eſſe poteſt dementius: quamvis enim demerſae ſint leges alicujus opibus, quamvis timefacta libertas; emergunt tamen haec aliquando aut judiciis tacitis, aut occultis de honore ſuffragiis. acriores autem morſus ſunt intermiſſae libertatis, quam retentae. quod igitur latiſſime patet, neque ad incolumitatem ſolum, ſed etiam ad opes et potentiam valet plurimum, id amplectamur, ut metus abſit, caritas retineatur; ita facillime, quae volemus, et privatis in rebus et in republica conſequemur. etenim, qui ſe metui volent, a quibus metuentur, eoſdem metuant ipſi neceſſe eſt. quid enim

Digitized by Google

cenſemus ſuperiorem illum Dionyſium? quo cruciatu timoris angi ſolitum? qui, cultros metuens tonſorios, candente carbone ſibi adurebat capillum: quid Alexandrum Pheraeum? quo animo vixiſſe arbitramur? qui (ut ſcriptum legimus), cum uxorem Theben admodum diligeret, tamen ad eam ex epulis in cubiculum veniens, barbarum, et eum quidem (ut ſcriptum eſt) compunctum notis Threiciis, diſtricto gladio jubebat anteire: praemittebatque de ſtipatoribus ſuis, qui ſcrutarentur arculas muliebres, et, ne quod in veſtimentis occultaretur telum, exquirerent. ô miſerum, qui fideliorem et barbarum et ſtigmatiam putaret, quam conjugem! nec eum fefellit; ab ea enim eſt ipſe propter pellicatus ſuſpicionem interfectus. nec vero ulla vis imperii tanta eſt, quae premente metu poſſit eſſe diuturna. teſtis eſt Phalaris, cujus eſt praeter caeteros nobilitata crudelitas; qui non ex inſidiis interiit, ut is, quem modo dixi, Alexander; non a paucis, ut hic Noſter;

Digitized by Google

ſed in quem univerſa Agrigentinorum
multitudo impetum fecit. quid? Mace-
dones nonne Demetrium reliquerunt, u-
niverſique ſe ad Pyrrhum contulerunt?
quid? Lacedaemonios injuſte imperantes
nonne repente omnes fere ſocii deſerue-
runt, ſpectatoreſque ſe otioſos praebue-
runt Leuctricae calamitatis? Externa li- 8
bentius in tali re, quam domeſtica recor-
dor. verumtamen, quamdiu imperium
populi Romani beneficiis tenebatur, non
injuriis, bella aut pro ſociis, aut de im-
perio gerebantur; exitus erant bellorum
aut mites, aut neceſſarii; regum, popu-
lorum, nationum portus erat et refugium
ſenatus; noſtri autem magiſtratus impe-
ratoreſque ex hac una re maximam lau-
dem capere ſtudebant, ſi provincias, ſi ſo-
cios aequitate et fide defendiſſent. itaque
illud, patrocinium orbis terrae verius
quam imperium, poterat nominari. ſen-
ſim hanc conſuetudinem et diſciplinam jam
antea minuebamus, poſt vero Syllae vic-
toriam penitus amiſimus: deſitum eſt e-

Digitized by Google

nim videri quidquam in ſocios iniquum, cum extitiſſet in cives tanta crudelitas. ergo in illo ſecuta eſt honeſtam cauſſam non honeſta victoria: eſt enim auſus dicere, haſta poſita, cum bona in foro venderet et bonorum virorum, et locupletium, et certe civium, ‘ praedam ſuam ſe ‘ vendere.’ ſecutus eſt, qui in cauſſa impia, victoria etiam foediore, non ſingulorum civium bona publicaret, ſed univerſas provincias regioneſque uno calamitatis jure comprehenderet. itaque, vexatis et perditis exteris nationibus, ad exemplum amiſſi imperii portari in triumpho Maſſiliam vidimus; et ex ea urbe triumphari, ſine qua numquam noſtri imperatores ex Tranſalpinis bellis triumpharunt. multa praeterea commemorarem nefaria in ſocios, ſi hoc uno ſol quidquam vidiſſet indignius. jure igitur plectimur: niſi enim multorum impunita ſcelera tuliſſemus, numquam ad unum tanta perveniſſet licentia: a quo quidem rei familiaris ad paucos, cupiditatum ad multos im-

Digitized by Google

probos venit hereditas. nec vero umquam bellorum civilium ſemen et cauſſa deerit, dum homines perditi haſtam illam cruentam et meminerint et ſperabunt, quam P. Sylla cum vibraſſet, dictatore propinquo ſuo, idem ſexto et triceſimo anno poſt a ſceleratiore haſta non receſſit: alter autem, qui in illa dictatura ſcriba fuerat, in hac fuit quaeſtor urbanus. ex quo debet intelligi, talibus praemiis propoſitis, numquam defutura bella civilia. itaque parietes urbis modo ſtant et manent, iique ipſi jam extrema ſcelera metuentes; rem vero publicam penitus amiſimus: atque in has clades incidimus (redeundum eſt enim ad propoſitum), dum metui quam cari eſſe et diligi maluimus. quae ſi populo Romano injuſte imperanti accidere potuerunt, quid debent putare ſinguli? quod cum perſpicuum ſit, benevolentiae vim eſſe magnam, metus imbecillam; ſequitur, ut diſſeramus, quibus rebus facillime poſſimus eam, quam volumus, adipiſci cum honore et fide caritatem. ſed ea non

Digitized by Google

pariter omnes egemus: nam ad cujuſque vitam inſtitutam accommodandum eſt, a multiſne opus ſit, an ſatis a paucis diligi. certum igitur hoc ſit, idque et primum et maxime neceſſarium, familiaritates habere fidas amantium nos amicorum, et noſtra mirantium: haec enim eſt una res prorſus, ut non multum differat inter ſummos et mediocres viros; eaque utriſque eſt propemodum comparanda. honore, et gloria, et benevolentia civium fortaſſe non aeque omnes egent; ſed tamen, ſi cui haec ſuppetunt, adjuvant aliquantum tum ad caetera, tum ad amici-
9 tias comparandas. Sed de amicitia alio libro dictum eſt, qui inſcribitur Laelius. nunc dicamus de gloria; quamquam ea quoque de re duo ſunt noſtri libri: ſed attingamus, quandoquidem ea in rebus majoribus adminiſtrandis adjuvat plurimum. ſumma igitur et perfecta gloria conſtat ex tribus his, ſi diligit multitudo, ſi fidem habet, ſi cum admiratione quadam honore dignos putat. haec autem, ſi eſt ſim-

Digitized by Google

pliciter breviterque dicendum, quibus rebus pariuntur a ſingulis, eiſdem fere a multitudine. ſed eſt alius quoque quidam aditus ad multitudinem, ut in univerſorum animos tamquam influere poſſimus. ac primum de illis tribus, quae ante dixi, benevolentiae praecepta videamus: quae quidem beneficiis capitur maxime: ſecundo autem loco benefica voluntate benevolentia movetur, etiam ſi res forte non ſuppetit: vehementer autem amor multitudinis commovetur ipſa fama et opinione liberalitatis, beneficientiae, juſtitiae, fidei, omniumque earum virtutum, quae pertinent ad manſuetudinem morum et ad facilitatem: etenim illud ipſum, quod honeſtum decorumque dicimus, quia per ſe nobis placet, animoſque omnium natura et ſpecie ſua commovet, maximeque quaſi perlucet ex eis, quas commemoravi, virtutibus; idcirco illos, in quibus eas virtutes eſſe remur, a natura ipſa diligere cogimur. atque hae quidem cauſſae diligendi graviſſimae: poſſunt enim praeterea non-

Digitized by Google

nullae eſſe leviores. fides autem ut habeatur, duabus rebus effici poteſt; ſi exiſtimabimur adepti conjunctam cum juſtitia prudentiam: nam et iis fidem habemus, quos plus intelligere quam nos arbitramur, quoſque et futura proſpicere credimus, et cum res agatur, in diſcrimenque ventum ſit, expedire rem, et conſilium ex tempore capere poſſe; hanc enim utilem homines exiſtimant, veramque prudentiam: juſtis autem et fidis hominibus, id eſt, bonis, ita fides habetur, ut nulla ſit in his fraudis injuriaeque ſuſpicio: itaque his ſalutem noſtram, his fortunas, his liberos rectiſſime committi arbitramur. harum igitur duarum ad fidem faciendam juſtitia plus pollet: quippe cum ea ſine prudentia ſatis habeat auctoritatis, prudentia ſine juſtitia nihil valeat ad faciendam fidem: quo enim quis verſutior et callidior eſt, hoc inviſior et ſuſpectior, detracta opinione probitatis. quamobrem intelligentiae juſtitia conjuncta quantum volet habebit ad faciendam fidem virium:

Digitized by Google

[juſtitia ſine prudentia multum poterit; ſine juſtitia nihil valebit prudentia.] Sed ne quis ſit admiratus, cur, cum inter omnes philoſophos conſtet, a meque ipſo ſaepe diſputatum ſit, qui unam haberet, omnes habere virtutes; nunc ita ſejungam, quaſi poſſit quiſquam, qui non idem prudens ſit, juſtus eſſe: alia eſt illa, cum veritas ipſa limatur in diſputatione, ſubtilitas; alia, cum ad opinionem communem omnis accommodatur oratio. quamobrem ut vulgus, ita nos hoc loco loquimur, ut alios fortes, alios bonos viros, alios prudentes dicamus: popularibus enim verbis eſt agendum et uſitatis, cum loquimur de opinione populari; idque eodem modo fecit Panaetius. ſed ad propoſitum revertamur. erat igitur ex tribus, quae ad gloriam pertinent, hoc tertium, ut cum admiratione hominum honore ab iis digni judicaremur. admirantur igitur communiter illi quidem omnia, quae magna et praeter opinionem ſuam animadverterunt: ſeparatim autem in ſingulis, ſi

Digitized by Google

perſpiciunt nec opinata quaedam bona. itaque eos viros ſuſpiciunt, maximiſque efferunt laudibus, in quibus exiſtimant ſe excellentes quaſdam et ſingulares virtutes perſpicere: deſpiciunt autem eos et contemnunt, in quibus nihil virtutis, nihil animi, nihil nervorum putant. non enim omnes eos contemnunt, de quibus male exiſtimant: nam quos improbos, maledicos, fraudulentos putant, et ad faciendam injuriam inſtructos, eos contemnunt quidem neutiquam, ſed de his male exiſtimant. quamobrem (ut ante dixi) contemnuntur ii, qui nec ſibi nec alteri, ut dicitur; in quibus nullus labor, nulla induſtria, nulla cura eſt. admiratione autem afficiuntur ii, qui anteire caeteros virtute putantur, et cum omni carere dedecore, tum vero iis vitiis, quibus alii non facile poſſunt obſiſtere. nam et voluptates, blandiſſimae dominae, majores partes animi a virtute detorquent: et dolorum cum admoventur faces, praeter modum plerique exterrentur: vita, mors, divitiae, paupertas, omnes

Digitized by Google

homines vehementiſſime permovent: quae
qui in utramque partem excelſo animo
magnoque deſpiciunt, cumque aliqua his
ampla et honeſta res objecta eſt, totos ad
ſe convertit et rapit; tum quis non admi-
retur ſplendorem pulchritudinemque vir-
tutis? Ergo et haec animi deſpicientia ad- 11
mirabilitatem magnam facit; et maxime
juſtitia (ex qua una virtute boni viri ap-
pellantur) mirifica quaedam res multitu-
dini videtur: nec injuria: nemo enim ju-
ſtus eſſe poteſt, qui mortem, qui dolorem,
qui exſilium, qui egeſtatem timet; aut qui
ea, quae his ſunt contraria, aequitati an-
teponit. maximeque admirantur eum, qui
pecunia non movetur; quod in quo viro
perſpectum ſit, hunc igni ſpectatum arbi-
trantur. ita illa tria, quae propoſita ſunt
ad gloriam, omnia juſtitia conficit; et be-
nevolentiam, quod prodeſſe vult plurimis;
et, ob eandem cauſſam, fidem; et admira-
tionem, quod eas res ſpernit et negligit,
ad quas plerique inflammati aviditate ra-
piuntur. ac mea quidem ſententia omnis

Digitized by Google

ratio atque inſtitutio vitae adjumenta hominum deſiderat; in primiſque, ut habeas quibuſcum poſſis familiares conferre ſermones; quod eſt difficile, niſi ſpeciem prae te boni viri feras. ergo etiam ſolitario homini, atque in agro vitam agenti, opinio juſtitiae neceſſaria eſt: eoque etiam magis, quod, eam ſi non habebunt, injuſti habebuntur, et nullis praeſidiis ſepti multis afficientur injuriis. atque iis etiam, qui vendunt, emunt, conducunt, locant, contrahendiſque negotiis implicantur, juſtitia ad rem gerendam neceſſaria eſt: cujus tanta vis eſt, ut ne illi quidem, qui maleficio et ſcelere paſcuntur, poſſint ſine ulla particula juſtitiae vivere: (nam, qui eorum cuipiam, qui una latrocinantur, furatur aliquid aut eripit, is ſibi ne in latrocinio quidem relinquit locum): ille autem, qui archipirata dicitur, niſi aequabiliter praedam diſpertiat, aut interficiatur a ſociis, aut relinquatur. quinetiam leges latronum eſſe dicuntur, quibus pareant, quas obſervent: itaque propter aequabilem praedae parti-

Digitized by Google

tionem et Bardylis Illyrius latro, de quo eſt apud Theopompum, mgnas opes habuit; et multo majores Viriatus Luſitanus, cui quidem etiam exercitus noſtri imperatoreſque ceſſerunt; quem C. Laelius, is, qui ſapiens uſurpatur, praetor fregit et comminuit, ferocitatemque ejus ita repreſſit, ut facile bellum reliquis traderet. cum igitur tanta vis juſtitiae ſit, ut ea etiam latronum opes firmet atque augeat, quantam ejus vim inter leges et judicia et in conſtituta republica fore putamus?
Mihi quidem non apud Medos ſolum, ut 12
ait Herodotus, ſed etiam apud majores noſtros, juſtitiae fruendae cauſſa videntur olim bene morati reges conſtituti. nam, cum premeretur inops multitudo ab iis, qui majores opes habebant, ad unum aliquem confugiebant, virtute praeſtantem, qui, cum prohiberet injuria tenuiores, aequitate conſtituenda ſummos cum infimis pari jure retinebat. eademque conſtituendarum legum fuit cauſa, quae regum: jus enim ſemper quaeſitum eſt aequabile; ne-

Digitized by Google

que enim aliter eſſet jus: id ſi ab uno juſto et bono viro conſequebantur, eo erant contenti: cum id minus contingeret, leges ſunt inventae, quae cum omnibus ſemper una atque eadem voce loquerentur. ergo hoc quidem perſpicuum eſt, eos ad imperandum deligi ſolitos, quorum de juſtitia magna eſſet opinio multitudinis. adjuncto verò, ut iidem etiam prudentes haberentur, nihil erat, quod homines his auctoribus non poſſe conſequi ſe arbitrarentur. omni igitur ratione colenda, et retinenda juſtitia eſt; tum ipſa propter ſeſe; nam aliter juſtitia non eſſet: tum propter amplificationem honoris et gloriae. ſed, ut pecuniae non quaerendae ſolum ratio eſt, ſed etiam collocandae, quae perpetuos ſumtus ſuppeditet, nec ſolum neceſſarios, ſed etiam liberales; ſic gloria et quaerenda et collocanda ratione eſt. quamquam praeclare Socrates 'hanc viam ad gloriam 'proximam et quaſi compendiariam' dicebat 'eſſe, ſi quis id ageret, ut, qualis 'haberi vellet, talis eſſet.' quod ſi qui ſi-

Digitized by Google

mulatione et inani oſtentatione, et ficto
non modo ſermone, ſed etiam vultu, ſta-
bilem ſe gloriam conſequi poſſe rentur,
vehementer errant. vera gloria radices a-
git, atque etiam propagatur: ficta omnia
celeriter, tanquam floſculi, decidunt, nec
ſimulatum poteſt quidquam eſſe diutur-
num. teſtes ſunt permulti in utramque
partem; ſed, brevitatis cauſſa, familia
contenti erimus una: Tib. enim Gracchus,
P. filius, tamdiu laudabitur, dum memo-
ria rerum Romanarum manebit: at ejus
filii, nec vivi probabantur bonis, et mor-
tui numerum obtinent jure caeſorum.
Qui igitur adipiſci veram gloriam volet, 13
juſtitiae fungatur officiis. ea quae eſſent,
dictum eſt in libro ſuperiore. ſed, ut facil-
lime, quales ſimus, tales eſſe videamur,
etſi in eo ipſo vis maxima eſt, ut ſimus ii,
qui haberi velimus; tamen quaedam prae-
cepta danda ſunt: nam, ſi quis ab ineunte
aetate habet cauſſam celebritatis et nomi-
nis, aut a patre acceptam (quod tibi, mi
Cicero, arbitror contigiſſe), aut aliquo ca-

Digitized by Google

ſu atque fortuna; in hunc oculi omnium conjiciuntur, atque in eum, quid agat, quemadmodum vivat, inquiritur; et, tamquam in clariſſima luce verſetur, ita nullum obſcurum poteſt nec dictum ejus eſſe nec factum. quorum autem prima aetas, propter humilitatem et obſcuritatem, in hominum ignoratione verſatur; hi, ſimul ac juvenes eſſe coeperunt, magna ſpectare, et ad ea rectis ſtudiis debent contendere; quod eo firmiore animo facient, quia non modo non invidetur illi aetati, verum etiam favetur. prima igitur eſt adoleſcenti commendatio ad gloriam, ſi qua ex bellicis rebus comparari poteſt, in qua multi apud majores noſtros exſtiterunt; ſemper enim fere bella gerebantur. tua autem aetas incidit in id bellum, cujus altera pars ſceleris nimium habuit, altera felicitatis parum: quo tamen in bello, cum te Pompeius alae alteri praefeciſſet, magnam laudem et a ſummo viro et ab exercitu conſequebare, equitando, jaculando, omni militari labore tolerando. atque ea quidem

Digitized by Google

tua laus pariter cum republica cecidit: mihi autem haec oratio ſuſcepta non de te eſt, ſed de genere toto: quamobrem ad ea, quae reſtant, pergamus. ut igitur in reliquis rebus multo majora ſunt opera animi, quam corporis; ſic hae res, quas perſequimur ingenio ac ratione, gratiores ſunt, quam illae, quas viribus. prima igitur commendatio proficiſcitur a modeſtia, tum pietate in parentes, tum in ſuos benevolentia. facillime autem et in optimam partem cognoſcuntur adoleſcentes, qui ſe ad claros et ſapientes viros, bene conſulentes reipublicae, contulerunt; quibuſcum ſi frequentes ſint, opinionem afferunt populo, eorum fore ſe ſimiles, quos ſibi ipſi delegerint ad imitandum. P. Rutilii adoleſcentiam, ad opinionem et innocentiae et juris ſcientiae, P. Mutii commendavit domus: nam L. quidem Craſſus, cum eſſet admodum adoleſcens, non aliunde mutuatus eſt, ſed ſibi ipſe peperit maximam laudem ex illa accuſatione nobili et glorioſa: et, qua aetate qui exercentur, laude affici

Digitized by Google

ſolent (ut de Demoſthene accepimus); ea aetate L. Craſſus oſtendit, id ſe in foro optime jam facere, quod etiam tum poterat
14 domi cum laude meditari. Sed, cum duplex ratio ſit orationis, quarum in altera ſermo ſit, in altera contentio; non eſt id quidem dubium, quin contentio orationis majorem vim habeat ad gloriam: ea eſt enim, quam eloquentiam dicimus: ſed tamen difficile dictu eſt, quantopere conciliet animos comitas affabilitaſque ſermonis. exſtant epiſtolae et Philippi ad Alexandrum, et Antipatri ad Caſſandrum, et Antigoni ad Philippum filium, trium prudentiſſimorum (ſic enim accepimus), quibus praecipiunt, ut oratione benigna multitudinis animos ad benevolentiam alliciant, militeſque blando appellando ſermone deliniant. quae autem in multitudine cum contentione habetur oratio, ea ſaepe univerſam excitat: magna eſt enim admiratio copioſe ſapienterque dicentis; quem qui audiunt, intelligere etiam et ſapere plus quam caeteros arbitrantur: ſi vero

Digitized by Google

ineſt in oratione miſta modeſtiae gravitas, nil admirabilius fieri poteſt; eoque magis, ſi ea ſunt in adoleſcente. ſed, cum ſint plura cauſſarum genera, quae eloquentiam deſiderant, multique in noſtra republica adoleſcentes, et apud judices et apud ſenatum, dicendo laudem aſſecuti ſint; maxima admiratio eſt in judiciis: quorum ratio duplex eſt; nam et ex accuſatione et defenſione conſtat; quarum etſi laudabilior eſt defenſio, tamen etiam accuſatio probata perſaepe eſt. dixi paullo ante de Craſſo. idem fecit adoleſcens M. Antonius. etiam P. Sulpitii eloquentiam accuſatio illuſtravit, cum ſeditioſum et inutilem civem, C. Norbanum, in judicium vocavit. ſed hoc quidem non eſt ſaepe faciendum; nec umquam niſi aut reipublicae cauſſa, ut ii, quos ante dixi; aut ulciſcendi, ut duo Luculli; aut patrocinii, ut nos pro Siculis: pro Sardis Julius. in accuſando etiam Manio Aquilio L. Fuſii cognita induſtria eſt. ſemel igitur, aut non ſaepe certe: ſin erit, cui faciendum ſit ſaepius, reipublicae

Digitized by Google

tribuat hoc muneris, cujus inimicos ulciſci ſaepius, non eſt reprehendendum. modus tamen adſit: duri enim hominis, vel potius vix hominis videtur, periculum capitis inferre multis. id cum periculoſum ipſi eſt, tum etiam ſordidum ad famam, committere ut accuſator nominere: quod contigit M. Bruto, ſummo genere nato, illius filio, qui juris civilis in primis peritus fuit. atque etiam hoc praeceptum officii diligenter tenendum eſt, ne quem umquam innocentem judicio capitis arceſſas: id enim ſine ſcelere fieri nullo pacto poteſt: nam quid eſt tam inhumanum, quam eloquentiam, a natura ad ſalutem hominum et ad conſervationem datam, ad bonorum peſtem perniciemque convertere? nec tamen, ut hoc fugiendum eſt, ita habendum eſt religioni, nocentem aliquando, modo ne nefarium impiumque, defendere: vult hoc multitudo, patitur conſuetudo, fert etiam humanitas. judicis eſt, ſemper in cauſſis verum ſequi; patroni, nonnumquam veriſimile, etiam ſi minus

Digitized by Google

ſit verum, defendere: quod ſcribere: prae-
ſertim cum de philoſophia ſcriberem, non
auderem, niſi idem placeret graviſſimo
Stoicorum Panaetio. maxime autem et
gloria paritur et gratia defenſionibus; eo-
que major, ſi quando accidit, ut ei ſub-
veniatur, qui potentis alicujus opibus cir-
cumveniri urgerique videatur: ut nos et
ſaepe alias, et adoleſcentes contra L. Syl-
lae dominantis opes pro Sex. Roſcio A-
merino fecimus; quae, ut ſcis, exſtat ora-
tio. Sed expoſitis adoleſcentium officiis, 15
quae valeant ad gloriam adipiſcendam,
deinceps de beneficientia ac liberalitate
dicendum eſt: cujus eſt ratio duplex; nam
aut opera benigne fit indigentibus, aut
pecunia: facilior eſt haec poſterior, locu-
pleti praeſertim; ſed illa lautior ac ſplen-
didior, et viro forti claroque dignior:
quamquam enim in utroque ineſt gratifi-
candi liberalis voluntas, tamen altera ex
arca, altera ex virtute depromitur: lar-
gitioque, quae fit ex re familiari, fontem
ipſum benignitatis exhaurit: ita benigni-

Digitized by Google

tate benignitas tollitur; qua quo in plures uſus ſis, eo minus in multos uti poſſis. at qui opera, id eſt, virtute et induſtria, benefici et liberales erunt; primum quo pluribus profuerint, eo plures ad benigne faciendum adjutores habebunt; deinde conſuetudine beneficientiae paratiores erunt, et tamquam exercitatiores, ad bene de multis promerendum. praeclare in epiſtola quadam Alexandrum filium Philippus accuſat, quod largitione benevolentiam Macedonum conſectetur: 'quae te, 'malum!' inquit, 'ratio in iſtam ſpem 'induxit, ut eos tibi fideles putares fore, 'quos pecunia corrupiſſes? an tu id agis, 'ut Macedones non te regem ſuum, ſed 'miniſtrum et praebitorem ſperent fore?' bene 'miniſtrum et praebitorem,' quia ſordidum regi: melius etiam, quod largitionem 'corruptelam' eſſe dixit; fit enim deterior, qui accipit, atque ad idem ſemper exſpectandum paratior. hoc ille filio; ſed praeceptum putemus omnibus. quamobrem id quidem non dubium eſt, quin

illa benignitas, quae conſtat ex opera et induſtria, et honeſtior ſit, et latius pateat, et poſſit prodeſſe pluribus: nonnumquam tamen eſt largiendum, nec hoc benignitatis genus omnino repudiandum eſt; et ſaepe idoneis hominibus indigentibus de re familiari impertiendum: ſed diligenter atque moderate: multi enim patrimonia effuderunt inconſulte largiendo: quid autem eſt ſtultius, quam, quod libenter facias, curare ut id diutius facere non poſſis? atque etiam ſequuntur largitionem rapinae: cum enim dando egere coeperint, alienis bonis manus afferre coguntur: ita, cum benevolentiae comparandae cauſſa benefici eſſe velint, non tanta ſtudia aſſequuntur eorum, quibus dederunt, quanta odia eorum, quibus ademerunt. quamobrem nec ita claudenda eſt res familiaris, ut eam benignitas aperire non poſſit; nec ita referanda, ut pateat omnibus: modus adhibeatur, iſque referatur ad facultates. omnino meminiſſe debemus id, quod a noſtris hominibus ſaepiſſime uſurpatum

Digitized by Google

jam in proverbii conſuetudinem venit, 'largitionem fundum non habere:' etenim quis poteſt modus eſſe, cum et idem qui conſuêrunt, et idem illud alii
16 deſiderent? Omnino duo ſunt genera largorum, quorum alteri prodigi, alteri liberales: prodigi, qui epulis et viſcerationibus, et gladiatoriis muneribus, ludorum venationumque apparatu, pecunias profundunt in eas res, quarum memoriam aut brevem aut nullam omnino ſint relicturi: liberales autem, qui ſuis facultatibus aut captos a praedonibus redimunt, aut aes alienum ſuſcipiunt amicorum, aut in filiarum collocatione adjuvant, aut opitulantur in re vel quaerenda vel augenda. itaque miror, quid in mentem venerit Theophraſto, in eo libro, quem de divitiis ſcripſit; in quo multa praeclare, illud abſurde: eſt enim multus in laudanda magnificentia et apparatione popularium munerum, taliumque ſumtuum facultatem fructum divitiarum putat: mihi autem ille fructus liberalitatis, cujus pau-

Digitized by Google

ea exempla poſui, multo et major videtur et certior. quanto Ariſtoteles gravius et verius nos reprehendit, qui has pecuniarum effuſiones non admiremur, quae fiunt ad multitudinem deliniendam? at, 'ii, qui ab hoſte obſidentur, ſi emere aquae ſextarium mina cogantur, hoc primo incredibile nobis videri, omneſque mirari; ſed, cum attenderint, veniam neceſſitati dare: in his immanibus jacturis infinitiſque ſumtibus nihil nos magnopere mirari; cum praeſertim nec neceſſitati ſubveniatur, nec dignitas augeatur; ipſaque illa delectatio multitudinis ſit ad breve exiguumque tempus; eaque a leviſſimo quoque; in quo tamen ipſo una cum ſatietate memoria quoque moriatur voluptatis.' bene etiam colligit, 'haec pueris, et mulierculis, et ſervis, et ſervorum ſimillimis liberis, eſſe grata: gravi vero homini, et ea, quae fiunt, judicio certo ponderanti, probari poſſe nullo modo.' quamquam intelligo, in noſtra civitate inveterâſſe etiam bonis

Digitized by Google

temporibus, ut ſplendor aedilitatum ab
optimis viris poſtuletur: itaque et P. Craſ-
ſus, cum cognomine dives, tum copiis,
functus eſt aedilitio maximo munere: et
paullo poſt L. Craſſus, cum omnium ho-
minum moderatiſſimo, Q. Mutio, magni-
ficentiſſima aedilitate functus eſt: deinde
C. Claudius, Appii filius: multi poſt, Lu-
culli, Hortenſius, Silanus: omnes autem
P. Lentulus, me conſule, vicit ſuperiores;
hunc eſt Scaurus imitatus, magnificentiſ-
ſima vero noſtri Pompeii munera ſecundo
conſulatu: in quibus omnibus quid mihi
17 placeat, vides. Vitanda tamen eſt ſuſpicio
avaritiae. Mamerco, homini ditiſſimo,
praetermiſſio aedilitatis conſulatus repul-
ſam attulit. quare et ſi poſtulatur a popu-
lo, bonis viris ſi non deſiderantibus, atta-
men approbantibus, faciendum eſt, modo
pro facultatibus; nos ipſi ut fecimus: et
ſiquando aliqua res major, atque utilior,
populari largitione acquiritur; ut Oreſti
nuper prandia in ſemitis decumae nomi-
ne magno honori fuerunt. ne Marco qui-

Digitized by Google

dem Scio vitio datum eſt, quod in caritate annonae aſſe modium populo dedit: magna enim ſe et inveterata invidia, nec turpi jactura, quando erat aedilis, nec maxima liberavit. ſed honori ſummo nuper noſtro Miloni fuit, quod gladiatoribus emtis reipublicae cauſſa, quae ſalute noſtra continebatur, omnes P. Clodii conatus furoreſque compreſſit. cauſſa igitur largitionis eſt, ſi aut neceſſe eſt, aut utile: in his autem ipſis mediocritatis regula optima eſt. L. quidem Philippus Q. filius, magno vir ingenio in primiſque clarus, gloriari ſolebat, ſe ſine ullo munere adeptum eſſe omnia, quae haberentur ampliſſima. dicebat idem C. Curio. nobis quoque licet in hoc quodammodo gloriari: nam pro amplitudine honorum, quos cunctis ſuffragiis adepti ſumus noſtro quidem anno, quod contigit eorum nemini, quos modo nominavi, ſane exiguus ſumtus aedilitatis fuit. atque etiam illae impenſae meliores; muri, navalia, portus, aquarum ductus, omniaque quae ad uſum reipub-

Digitized by Google

licae pertinent: quamquam quod praeſens tamquam in manum datur, jucundius eſt; tamen haec in poſterum gratiora. theatra, porticus, nova templa, verecundius reprehendo propter Pompeium: ſed doctiſſimi non probant; ut et hic ipſe Panaetius, quem multum in his libris ſecutus ſum, non interpretatus; et Demetrius Phalereus, qui Periclem principem Graeciae vituperat, quod tantam pecuniam in praeclara illa propylaea conjecerit. ſed de hoc genere toto in iis libris, quos de republica ſcripſi, diligenter eſt diſputatum. tota igitur ratio talium largitionum genere vitioſa eſt, temporibus neceſſaria; et tum ipſa et ad facultates accommodanda, et mediocritate moderanda eſt.

18 In illo autem altero genere largiendi, quod a liberalitate proficiſcitur, non uno modo in diſparibus cauſſis affecti eſſe debemus. alia cauſſa eſt ejus, qui calamitate premitur; et ejus, qui res meliores quaerit, nullis ſuis rebus adverſis. propenſior benignitas eſſe debebit in calamitoſos, niſi forte erunt

digni calamitate: in iis tamen, qui ſe adjuvari volent, non ut ne affligantur, ſed ut altiorem gradum adſcendant, reſtricti omnino eſſe nullo modo debemus; ſed in deligendis idoneis judicium et diligentiam adhibere: nam praeclare Ennius;

Benefacta male locata malefacta arbitror.

quod autem tributum eſt bono viro et grato, in eo, cum ex ipſo fructus eſt, tum etiam ex caeteris: temeritate enim remota, gratiſſima eſt liberalitas; eoque eam ſtudioſius plerique laudant, quod ſummi cujuſque bonitas commune perfugium eſt omnium. danda igitur opera eſt, ut iis beneficiis quam plurimos afficiamus, quorum memoria liberis poſteriſque prodatur, ut iis ingratis eſſe non liceat: omnes enim immemorem beneficii oderunt; eamque injuriam in deterrenda liberalitate ſibi etiam fieri; eumque, qui faciat, communem hoſtem tenuiorum putant. atque haec benignitas etiam reipublicae utilis eſt, redimi e ſervitute captos, locupletari tenuiores; quod quidem vulgo ſolitum fieri

Digitized by Google

ab ordine noſtro, in oratione Craſſi ſcriptum copioſe videmus. hanc ergo conſuetudinem benignitatis largitioni munerum longe antepono: haec eſt gravium hominum atque magnorum; illa quaſi aſſentatorum populi, multitudinis levitatem voluptate quaſi titillantium. conveniet autem, cum in dando munificum eſſe, tum in exigendo non acerbum; in omnique re contrahenda, vendendo, emendo, conducendo, locando, vicinitatibus et confiniis, aequum et facilem; multa multis de jure ſuo cedentem; a litibus vero, quantum liceat, et neſcio an paullo plus etiam quam liceat, abhorrentem: eſt enim non modo liberale, paullum nonnumquam de ſuo jure decedere, ſed interdum etiam fructuoſum. habenda autem eſt ratio rei familiaris, quam quidem dilabi ſinere, flagitioſum eſt; ſed ita, ut illiberalitatis avaritiaeque abſit ſuſpicio: poſſe enim liberalitate uti, non ſpoliantem ſe patrimonio, nimirum eſt pecuniae fructus maximus. recte etiam a Theophraſto eſt laudata hoſpita-

litas: eſt enim, ut mihi quidem videtur, valde decorum, patere domos hominum illuſtrium illuſtribus hoſpitibus: idque etiam reipublicae eſt ornamento, homines externos hoc liberalitatis genere in urbe noſtra non egere: eſt autem etiam vehementer utile iis, qui honeſte poſſe multum volunt, per hoſpites apud externos populos valere opibus et gratia. Theophraſtus quidem ſcribit, Cimonem Athenis etiam in ſuos curiales Laciadas hoſpitalem fuiſſe: ita enim inſtituiſſe, et villicis imperaviſſe, ut omnia praeberentur, quicumque Laciades in villam ſuam devertiſſet. Quae 19
autem opera, non largitione beneficia dantur, haec tum in univerſam rempublicam, tum in ſingulos cives conferuntur: nam in jure cavere, conſilio juvare, atque hoc ſcientiae genere prodeſſe quam plurimis, vehementer et ad opes augendas pertinet et ad gratiam. itaque cum multa praeclara majorum, tum quod optime conſtituti juris civilis ſummo ſemper in honore fuit cognitio atque interpretatio:

Digitized by Google

quam quidem, ante hanc confuſionem temporum, in poſſeſſione ſua principes retinuerunt; nunc, ut honores, ut omnes dignitatis gradus, ſic hujus ſcientiae ſplendor deletus eſt: idque eo indignius, quod eo tempore hoc contigit, cum is eſſet, qui omnes ſuperiores, quibus honore par eſſet, ſcientia facile viciſſet. haec igitur opera grata multis, et ad beneficiis obſtringendos homines accommodata. atque huic arti finitima eſt dicendi gravior facultas, et gratior, et ornatior. quid enim eloquentia praeſtabilius, vel admiratione audientium, vel ſpe indigentium, vel eorum, qui defenſi ſunt, gratia? huic quoque ergo a majoribus noſtris eſt in toga dignitatis principatus datus. diſerti igitur hominis, et facile laborantis, quodque in patriis eſt moribus, multorum cauſſas et non gravate et gratuito defendentis, beneficia et patrocinia late patent. admonebat me res, ut hoc quoque loco intermiſſionem eloquentiae, ne dicam interitum, deplorarem, ni vererer, ne de me ipſe aliquid viderer

Digitized by Google

queri. ſed tamen videmus, quibus exſtinctis oratoribus, quam in paucis ſpes, quanto in paucioribus facultas, quam in multis ſit audacia. cum autem omnes non poſſunt, ne multi quidem, aut juriſperiti eſſe aut diſerti; licet tamen opera prodeſſe multis beneficia petentem, commendantem judicibus et magiſtratibus, vigilantem pro re alterius, eos ipſos, qui aut conſuluntur aut defendunt, rogantem: quod qui faciunt, plurimum gratiae conſequuntur, latiſſimeque eorum manat induſtria. jam illud non ſunt admonendi (eſt enim in promtu), ut animadvertant, cum juvare alios velint, ne quos offendant: ſaepe enim aut eos laedunt, quos non debent; aut eos, quos non expedit: ſi imprudentes, negligentiae eſt; ſi ſcientes, temeritatis. utendum etiam eſt excuſatione adverſus eos, quos invitus offendas, quacumque poſſis, quare id, quod feceris, neceſſe fuerit, nec aliter facere potueris; caeteriſque operis et officiis erit id, quod violatum eſt, compenſandum. Sed, cum 20

in hominibus juvandis aut mores ſpectari aut fortuna ſoleat, dictu quidem eſt proclive, itaque vulgo loquuntur, ſe in beneficiis collocandis mores hominum, non fortunam ſequi. honeſta oratio eſt: ſed quis eſt tandem, qui inopis et optimi viri cauſſae non anteponat, in opera danda, gratiam fortunati et potentis? a quo enim expeditior et celerior remuneratio fore videtur, in eum fere eſt voluntas noſtra propenſior. ſed animadvertendum eſt diligentius, quae natura rerum ſit: nimirum enim inops ille, ſi bonus eſt vir, etiam ſi referre gratiam non poteſt, habere certe poteſt. commode autem, quicumque dixit; ‘ pecuniam qui habeat, non reddidiſſe; qui ‘ reddiderit, non habere: gratiam autem ‘ et qui retulerit, habere; et qui habeat, ‘ retuliſſe.’ at, qui ſe locupletes, honoratos, beatos putant; hi ne obligari quidem beneficio volunt: quinetiam beneficium ſe dediſſe arbitrantur, cum ipſi quamvis magnum aliquid acceperint: atque etiam a ſe poſtulari aut exſpectari aliquid ſuſpican-

Digitized by Google

tur: patrocinio vero ſe uſos, et clientes appellari, mortis inſtar putant. at vero ille tenuis, cum, quidquid factum ſit, ſe ſpectatum, non fortunam putet; non modo illi, qui eſt meritus, ſed etiam illis, a quibus exſpectat (eget enim multis), gratum ſe videri ſtudet: neque vero verbis auget ſuum munus, ſi quo forte fungitur, ſed etiam extenuat. videndumque illud eſt, quod, ſi opulentum fortunatumque defenderis; in uno illo, aut forte in liberis ejus, manet gratia: ſin autem inopem, probum tamen et modeſtum; omnes non improbi humiles, quae magna in populo multitudo eſt, praeſidium ſibi paratum vident. quamobrem melius apud bonos, quam apud fortunatos, beneficium collocari puto. danda omnino opera eſt, ut omni generi ſatisfacere poſſimus: ſed, ſi res in contentionem veniet, nimirum Themiſtocles eſt auctor adhibendus, qui, cum conſuleretur, utrum bono viro pauperi, an minus probato diviti filiam collocaret; 'ego vero,' inquit, 'malo virum,

' qui pecunia egeat, quam pecuniam, quae
' viro.' ſed corrupti mores depravatique
ſunt admiratione divitiarum; quarum
magnitudo quid ad unumquemque no-
ſtrûm pertinet? illum fortaſſe adjuvat, qui
habet: ne id quidem ſemper: ſed fac ju-
vare; potentior ſane ſit, honeſtior vero
quomodo? quod ſi etiam bonus erit vir,
ne impediant divitiae, quo minus juvetur,
modo ne adjuvent; ſitque omnium judi-
cium, non quam locuples, ſed qualis quiſ-
que ſit. extremum autem praeceptum in
beneficiis operaque danda eſt; ne quid
contra aequitatem contendas, ne quid
pro injuria: fundamentum enim perpe-
tuae commendationis et famae eſt juſtitia,
21 ſine qua nihil poteſt eſſe laudabile. Sed
quoniam de eo genere beneficiorum dic-
tum eſt, quae ad ſingulos ſpectant; dein-
ceps de iis, quae ad univerſos, quaeque ad
rempublicam pertinent, diſputandum eſt.
eorum autem ipſorum partim ejuſmodi
ſunt, ut ad univerſos cives pertineant;
partim ſingulos ut attingant; quae ſunt

Digitized by Google

etiam gratiora. danda eſt opera omnino, ſi poſſit, utriſque; nec minus, ut etiam ſingulis conſulatur: ſed ita, ut ea res aut proſit, aut certe ne obſit reipublicae. C. Gracchi frumentaria magna largitio; exhauriebat igitur aerarium: modica M. Octavii, et reipublicae tolerabilis, et plebi neceſſaria; ergo et civibus et reipublicae ſalutaris. in primis autem videndum erit ei, qui rempublicam adminiſtrabit, ut ſuum quiſque teneat, neque de bonis privatorum publice diminutio fiat: pernicioſe enim Philippus, in tribunatu cum legem agrariam ferret, quam tamen antiquari facile paſſus eſt, et in eo vehementer ſe moderatum praebuit; ſed, cum in agendo multa populariter, tum illud male, 'non 'eſſe in civitate duo millia hominum, qui 'rem haberent.' capitalis oratio, et ad aequationem bonorum pertinens; qua peſte quae poteſt eſſe major? hanc enim ob cauſſam maxime, ut ſua tenerentur, reſpublicae civitateſque conſtitutae ſunt: nam, etſi duce natura congregabantur

Digitized by Google

hommes, tamen, ſpe cuſtodiae rerum ſuarum, urbium praeſidia quaerebant. danda etiam opera eſt, ne, quod apud majores noſtros ſaepe fiebat, propter aerarii tenuitatem aſſiduitatemque bellorum, tributum ſit conferendum: idque ne eveniat, multo ante erit providendum. ſin quae neceſſitas hujus muneris alicui reipublicae obvenerit (malo enim alteri, quam noſtrae ominari; neque tantum de noſtra, ſed de omni republica diſputo), danda erit opera, ut omnes intelligant, ſi ſalvi eſſe velint, neceſſitati eſſe parendum. atque etiam omnes, qui rempublicam gubernabunt, conſulere debebunt, ut earum rerum copia ſit, quae ſunt neceſſariae; quarum qualis comparatio fieri ſoleat et debeat, non eſt neceſſe diſputare: eſt enim in promtu, tantum locus attingendus fuit. caput autem eſt in omni procuratione negotii et muneris publici, ut avaritiae pellatur etiam minima ſuſpicio. 'utinam,' inquit C. Pontius Samnis, 'ad illa tempo- 'ra me fortuna reſervaviſſet, et tum eſſem

Digitized by Google

‘ natus, ſi quando Romani dona accipere
‘ coepiſſent! non eſſem paſſus diutius eos
‘ imperare.’ nae illi multa ſaecula exſpectanda fuerunt: modo enim hoc malum in hanc rempublicam invaſit: itaque facile patior tum potius Pontium fuiſſe, ſiquidem in illo tantum fuit roboris. nondum centum et decem anni ſunt, cum de pecuniis repetundis a L. Piſone lata eſt lex, nulla antea cum fuiſſet: at vero poſtea tot leges, et proximae quaeque duriores; tot rei, tot damnati, tantum Italicum bellum propter judiciorum metum excitatum; tanta ſublatis legibus et judiciis, expilatio direptioque ſociorum, ut imbecillitate aliorum, non noſtra virtute valeamus.
Laudat Africanum Panaetius, quod fue- 22
rit abſtinens. quidni laudet? ſed in illo alia majora: laus enim abſtinentiae non hominis eſt ſolum, ſed etiam temporum illorum. omni Macedonum gaza, quae fuit maxima, potitus eſt Paulus: tantum in aerarium pecuniae invexit, ut unius imperatoris praeda finem attulerit tribu-

Digitized by Google

torum: at hic nihil domum ſuam praeter memoriam nominis ſempiternum detulit. imitatus patrem Africanus, nihilo locupletior Carthagine everſa. quid? qui ejus collega in cenſura fuit, L. Mummius, numquid copioſior, cum copioſiſſimam urbem funditus ſuſtuliſſet? Italiam ornare, quam domum ſuam, maluit: quamquam, Italia ornata, domus ipſa mihi videtur ornatior. nullum igitur vitium tetrius eſt (ut eo, unde digreſſa eſt, referat ſe oratio), quam avaritia; praeſertim in principibus rempublicam gubernantibus: habere enim quaeſtui rempublicam non modo turpe eſt, ſed ſceleratum etiam et nefarium. itaque quod Apollo Pythius oraculum edidit, 'Spartam nulla re alia, niſi avaritia, eſſe perituram,' id videtur non ſolum Lacedaemoniis, ſed et omnibus opulentis populis praedixiſſe. nulla autem re conciliare facilius benevolentiam multitudinis poſſunt ii, qui reipublicae praeſunt, quam abſtinentia et continentia. qui vero ſe populares volunt, ob eamque

Digitized by Google

cauſſam aut agrariam rem tentant, ut poſſeſſores ſuis ſedibus pellantur; aut pecunias creditas debitoribus condonandas putant; ii labefactant fundamenta reipublicae, concordiam primum, quae eſſe non poteſt, cum aliis adimuntur, aliis condonantur pecuniae: deinde aequitatem, quae tollitur omnis, ſi habere ſuum cuique non licet: id enim eſt proprium (ut ſupra dixi) civitatis atque urbis, ut ſit libera, et non ſollicita ſuae rei cujuſque cuſtodia. atque in hac pernicie reipublicae ne illam quidem conſequuntur, quam putant, gratiam: nam, cui res erepta eſt, eſt inimicus; cui data, etiam diſſimulat ſe accipere voluiſſe, et maxime in iis pecuniis creditis occultat ſuum gaudium, ne videatur non fuiſſe ſolvendo. at vero ille, qui accipit injuriam, et meminit, et prae ſe fert dolorem ſuum. nec, ſi plures ſunt ii, quibus improbe datum eſt, quam illi, quibus injuſte ademtum eſt, idcirco plus etiam valent: non enim numero haec judicantur, ſed pondere. quam autem habet aequita-

Digitized by Google

tem, ut agrum multis annis aut etiam ſae-
culis ante poſſeſſum, qui nullum habuit,
23 habeat; qui autem habuit, amittat? Ac
propter hoc injuriae genus Lacedaemonii
Lyſandrum Ephorum expulerunt: Agin
regem, quod numquam antea apud eos
acciderat, necaverunt; ex eoque tempore
tantae diſcordiae ſecutae ſunt, ut et ty-
ranni exſiſterent, et optimates extermi-
narentur, et praeclariſſime conſtituta reſ-
publica dilaberetur: nec vero ſolum ipſa
cecidit, ſed etiam reliquam Graeciam e-
vertit contagionibus malorum, quae a
Lacedaemoniis profecta manarunt latius.
quid? noſtros Gracchos, Tib. Gracchi
ſummi viri filios, Africani nepotes, nonne
agrariae contentiones perdiderunt? at
vero Aratus Sicyonius jure laudatur, qui,
cum ejus civitas quinquaginta annos a ty-
rannis teneretur, profectus Argis Sicyo-
nem clandeſtino introitu urbe eſt potitus:
cumque tyrannum Nicoclem improviſo
oppreſſiſſet, ſexcentos exſules, qui fue-
rant ejus civitatis locupletiſſimi, reſtituit,

Digitized by Google

remque publicam adventu ſuo liberavit. ſed, cum magnam animadverteret in bonis et poſſeſſionibus difficultatem, quod et eos, quos ipſe reſtituerat, quorum bona alii poſſederant, egere iniquiſſimum eſſe arbitrabatur; et quinquaginta annorum poſſeſſiones movere non nimis aequum putabat, propterea quod tam longo ſpatio multa hereditatibus, multa emtionibus, multa dotibus tenebantur ſine injuria; judicavit, neque illis adimi, neque his non ſatisfieri, quorum illa fuerant, oportere. cum igitur ſtatuiſſet, opus eſſe ad eam rem conſtituendam pecunia, Alexandriam ſe proficiſci velle dixit, remque integram ad reditum ſuum juſſit eſſe: iſque celeriter ad Ptolemaeum ſuum hoſpitem venit, qui tum regnabat alter poſt Alexandriam conditam: cui cum expoſuiſſet, patriam ſe liberare velle, cauſſamque docuiſſet, a rege opulento vir ſummus facile impetravit, ut grandi pecunia adjuvaretur: quam cum Sicyonem attuliſſet, adhibuit ſibi in conſilium quindecim prin-

Digitized by Google

cipes, cum quibus cauſſas cognovit, et eorum, qui aliena tenebant, et eorum, qui ſua amiſerant: perfecitque, aeſtimandis poſſeſſionibus, ut perſuaderent aliis, ut pecuniam accipere mallent, poſſeſſionibus cederent; aliis, ut commodius putarent numerari ſibi quod tanti eſſet, quam ſuum recuperare: ita perfectum eſt, ut omnes concordia conſtituta ſine querela diſcederent. ô virum magnum, dignumque qui in noſtra republica natus eſſet! ſic par eſt agere cum civibus; non, ut bis jam vidimus, haſtam in foro ponere, et bona civium voci ſubjicere praeconis. at ille Graecus (id quod fuit ſapientis et praeſtantis viri) omnibus conſulendum putavit: eaque eſt ſumma ratio et ſapientia boni civis, commoda civium non divellere, atque omnes aequitate eadem continere. habitent gratis in alieno: quid ita? ut, cum ego emerim, aedificarim, tuear, impendam, tu, me invito, fruare meo? quid eſt aliud aliis ſua eripere, aliis dare aliena? tabulae vero novae quid habent

Digitized by Google

argumenti, niſi ut emas mea pecunia fun-
dum; cum tu habeas, ego non habeam
pecuniam ? Quamobrem ne ſit aes alie- 24
num, quod reipublicae noceat, providen-
dum eſt (quod multis rationibus caveri
poteſt): non, ſi fuerit, ut locupletes ſuum
perdant, debitores lucrentur alienum:
nec enim ulla res vehementius rempubli-
cam continet, quam fides; quae eſſe nulla
poteſt, niſi erit neceſſaria ſolutio rerum
creditarum. numquam vehementius ac-
tum eſt, quam me conſule, ne ſolveretur:
armis et caſtris tentata res eſt ab omni
genere hominum et ordine; quibus ſic re-
ſtiti, ut hoc totum malum de republica
tolleretur: numquam nec majus aes alie-
num fuit, nec melius nec facilius diſſolu-
tum eſt; fraudandi enim ſpe ſublata, ſol-
vendi neceſſitas conſecuta eſt. at vero hic
Noſter victor, tum quidem victus, quae
cogitarat, ea perfecit, cum ejus jam nihil
intereſſet: tanta in eo peccandi libido fuit,
ut hoc ipſum eum delectaret, peccare,
etiam ſi cauſſa non eſſet. ab hoc igitur ge-

Digitized by Google

nere largitionis, ut aliis detur, aliis auferatur, aberunt ii, qui rempublicam tuebuntur: in primiſque operam dabunt, ut juris et judiciorum aequitate ſuum quiſque teneat; et neque tenuiores propter humilitatem circumveniantur, neque locupletibus ad ſua vel tenenda vel recuperanda obſit invidia: praeterea quibuſcumque rebus vel belli vel domi poterunt, rempublicam augeant imperio, agris, vectigalibus. haec magnorum hominum ſunt: haec apud majores noſtros factitata: haec genera officiorum qui perſequuntur, cum ſumma utilitate reipublicae magnam ipſi adipiſcentur et gratiam et gloriam. in his autem utilitatum praeceptis Antipater Tyrius, Stoicus, qui Athenis nuper eſt mortuus, duo praeterita cenſet eſſe a Panaetio, valetudinis curationem, et pecuniae: quas res a ſummo philoſopho praeteritas arbitror, quod eſſent faciles; ſunt certe utiles. ſed valetudo ſuſtentatur notitia ſui corporis; et obſervatione, quae res aut prodeſſe ſoleant aut obeſſe; et

Digitized by Google

continentia in victu omni atque cultu,
corporis tuendi cauſſa; et praetermitten-
dis voluptatibus; poſtremo arte eorum,
quorum ad ſcientiam haec pertinent. res
autem familiaris quaeri debet iis rebus, a
quibus abeſt turpitudo; conſervari autem
diligentia et parſimonia; iiſdem etiam re-
bus augeri. has res commodiſſime Xeno-
phon Socraticus perſecutus eſt in eo libro,
qui OECONOMICUS inſcribitur; quem
nos, iſta fere aetate cum eſſemus, qua tu
es nunc, e Graeco in Latinum converti-
mus. Sed utilitatum comparatio, quoni- 25
am hic locus erat quartus, a Panaetio
praetermiſſus, ſaepe eſt neceſſaria: nam et
corporis commoda cum externis, et ex-
terna cum corporis, et ipſa inter ſe corpo-
ris, et externa cum externis comparari
ſolent. cum externis corporis, hoc modo
comparantur: valere ut malis, quam di-
ves eſſe. cum corporis externa, hoc modo:
dives eſſe potius, quam maximis corporis
viribus. ipſa inter ſe corporis ſic: ut bona
valetudo voluptati anteponatur, vires ce-

leritati. externorum autem; ut gloria divitiis, vectigalia urbana ruſticis. ex quo genere comparationis illud eſt Catonis ſenis; a quo cum quaereretur, quid maxime in re familiari expediret, reſpondit, 'bene 'paſcere.' quid ſecundum? 'ſatis bene 'paſcere.' quid tertium? 'male paſcere.' quid quartum? 'arare.' et cum ille, qui quaeſierat, dixiſſet, quid foenerari? tum Cato, 'quid hominem,' inquit, 'occi-'dere?' ex quo et multis aliis intelligi debet, utilitatum comparationes fieri ſolere, recteque hoc adjunctum eſſe quartum exquirendorum officiorum genus. ſed toto hoc de genere, de quaerenda, de collocanda pecunia, etiam de utenda, commodius a quibuſdam optimis viris ad medium Janum ſedentibus, quam ab ullis philoſophis ulla in ſchola, diſputatur. ſunt tamen ea cognoſcenda: pertinent enim ad utilitatem, de qua hoc libro diſputatum eſt. reliqua deinceps perſequemur.

Digitized by Google

Digitized by Google

MARCI TULLII

CICERONIS

DE

OFFICIIS

AD

MARCUM FILIUM

LIBER TERTIUS.

PUBLIUM Scipionem, Marce fili, eum, qui primus Africanus appellatus ſit, dicere ſolitum ſcripſit Cato, qui fuit fere ejus aequalis, ‘ numquam ſe minus otio‘ ſum eſſe, quam cum otioſus; nec minus ‘ ſolum, quam cum ſolus eſſet.’ magnifica verò vox, et magno viro ac ſapiente digna; quae declarat, illum et in otio de negotiis cogitare, et in ſolitudine ſecum loqui ſolitum; ut neque ceſſaret umquam, et interdum colloquio alterius non egeret. itaque duae res, quae languorem afferunt caeteris, illum acuebant, otium et ſolitu-

Digitized by Google

do. vellem, nobis hoc idem vere dicere liceret. ſed ſi minus imitatione tantam ingenii praeſtantiam conſequi poſſumus, voluntate certe proxime accedimus: nam et a republica forenſibuſque negotiis armis impiis vique prohibiti, otium perſequimur; et ob eam cauſſam, urbe relicta, rura peragrantes ſaepe ſoli ſumus. ſed nec otium hoc cum Africani otio, nec haec ſolitudo cum illa comparanda eſt: ille enim requieſcens a reipublicae pulcherrimis muneribus otium ſibi ſumebat aliquando, et a coetu hominum frequentiaque interdum, tamquam in portum, ſe in ſolitudinem recipiebat: noſtrum autem otium negotii inopia, non requieſcendi ſtudio, conſtitutum eſt: exſtincto enim ſenatu deletiſque judiciis, quid eſt, quod dignum nobis aut in curia aut in foro agere poſſimus? ita, qui in maxima celebritate atque in oculis civium quondam viximus, nunc fugientes conſpectum ſceleratorum, quibus omnia redundant, abdimus nos, quantum licet, et ſaepe ſoli

ſumus. ſed quia ſic ab hominibus doctis accepimus, non ſolum ex malis eligere minima oportere; ſed etiam excerpere ex his ipſis, ſi quid ineſſet boni: propterea et otio fruor, non illo quidem, quo debeat is, qui quondam peperiſſet otium civitati; nec eam ſolitudinem languere patior, quam mihi adfert neceſſitas, non voluntas. quamquam Africanus majorem laudem meo judicio aſſequebatur: nulla enim ejus ingenii monumenta mandata literis, nullum opus otii, nullum ſolitudinis munus exſtat; ex quo intelligi debet, illum mentis agitatione inveſtigationeque earum rerum, quas cogitando conſequebatur, nec otioſum nec ſolum umquam fuiſſe: nos autem, qui non tantum roboris habemus, ut cogitatione tacita a ſolitudine abſtrahamur, ad hanc ſcribendi operam omne ſtudium curamque convertimus: itaque plura brevi tempore everſa, quam multis annis ſtante republica ſcrip-
2 ſimus. Sed cum tota philoſophia, mi Ci-
cero, frugifera et fructuoſa, nec ulla pars

ejus inculta ac deſerta ſit; tum nullus feracior in ea locus eſt nec uberior, quam de officiis, a quibus conſtanter honeſteque vivendi praecepta ducuntur. quare, quamquam a Cratippo noſtro, principe hujus memoriae philoſophorum, haec te aſſidue audire atque accipere confido; tamen conducere arbitror, talibus aures tuas vocibus undique circumſonare, nec eas, ſi fieri poſſit, quidquam aliud audire. quod, cum omnibus eſt faciendum, qui vitam honeſtam ingredi cogitant, tum haud ſcio an nemini potius, quam tibi; ſuſtines enim non parvam exſpectationem imitandae induſtriae noſtrae, magnam honorum, nonnullam fortaſſe nominis. ſuſcepiſti onus praeterea grave et Athenarum et Cratippi; ad quos cum tamquam ad mercaturam bonarum artium ſis profectus, inanem redire turpiſſimum eſt, dedecorantem et urbis auctoritatem et magiſtri. quare quantum coniti animo potes, quantum labore contendere (ſi diſcendi labor eſt potius, quam voluptas),

Digitized by Google

tantum fac ut efficias; neve committas, ut, cum omnia ſuppeditata ſint a nobis, tute tibi defuiſſe videare. ſed haec hactenus: multa enim ſaepe ad te cohortandi gratia ſcripſimus: nunc ad reliquam partem propoſitae diviſionis revertamur. Panaetius igitur, qui ſine controverſia de officiis accuratiſſime diſputavit, quemque nos, correctione quadam adhibita, potiſſimum ſecuti ſumus, tribus generibus propoſitis, in quibus deliberare homines et conſultare de officio ſolerent; uno, cum dubitarent, honeſtumne id eſſet, de quo ageretur, an turpe; altero, utilene eſſet, an inutile; tertio, ſi id, quod ſpeciem haberet honeſti, pugnaret cum eo, quod utile videretur, quomodo ea diſcerni oporteret: de duobus generibus primis, tribus libris explicavit; de tertio autem genere deinceps ſe ſcripſit dicturum, nec exſolvit quod promiſerat: (quod eo magis miror, quia ſcriptum a diſcipulo ejus Poſidonio eſt, triginta annis vixiſſe Panaetium, poſteaquam eos libros edidiſſet): quem locum

Digitized by Google

miror a Poſſidonio breviter eſſe tactum in quibuſdam commentariis; praeſertim cum ſcribat, nullum eſſe locum in tota philoſophia tam neceſſarium. minime vero aſſentior iis, qui negant eum locum a Panaetio praetermiſſum, ſed conſultò relictum, nec omnino ſcribendum fuiſſe; quia numquam poſſet utilitas cum honeſtate pugnare: de quo alterum poteſt habere dubitationem, adhibendumne fuerit hoc genus, quod in diviſione Panaetii tertium eſt, an plane omittendum; alterum dubitari non poteſt, quin a Panaetio ſuſceptum ſit, ſed relictum: nam qui e diviſione tripartita duas partes abſolverit, huic neceſſe eſt reſtare tertiam. praeterea in extremo libro tertio de hac parte pollicetur ſe deinceps eſſe dicturum. accedit eodem teſtis locuples, Poſidonius, qui etiam ſcribit in quadam epiſtola, Pub. Rutilium Rufum dicere ſolere, qui Panaetium audierat, 'ut nemo pictor eſſet inventus, qui Coae Veneris eam partem, quam Apelles inchoatam reliquiſſet, abſolveret,

Digitized by Google

‘ (oris enim pulchritudo reliqui corporis ‘ imitandi ſpem auferebat): ſic ea, quae ‘ Panaetius praetermiſiſſet, et non perfe- ‘ ciſſet, propter eorum, quae perfeciſſet, ‘ praeſtantiam neminem eſſe perſecutum.’

3 Quamobrem de judicio Panaetii dubitari non poteſt: rectene autem hanc tertiam partem ad exquirendum officium adjunxerit, an ſecus, de eo fortaſſe dubitari poteſt. nam ſive honeſtum ſolum bonum eſt, ut Stoicis placet: ſive quod honeſtum eſt, id ita ſummum bonum eſt, (quemadmodum Peripateticis veſtris videtur), ut omnia ex altera parte collocata vix minimi momenti inſtar habeant; dubitandum non eſt, quin numquam poſſit utilitas cum honeſtate contendere. itaque accepimus, Socratem exſecrari ſolitum eos, qui primum haec, natura cohaerentia, opinione diſtraxiſſent. cui quidem ita ſunt Stoici aſſenſi, ut quidquid honeſtum eſſet, id utile eſſe cenſerent; nec utile quidquam, quod non honeſtum. quod ſi is eſſet Panaetius, qui virtutem propterea colendam diceret,

Digitized by Google

quod ea efficiens utilitatis eſſet; ut ii, qui res expetendas vel voluptate vel indolentia metiuntur; liceret ei dicere, utilitatem aliquando cum honeſtate pugnare: ſed cum ſit is, qui id ſolum bonum judicet, quod honeſtum ſit; quae autem huic repugnent ſpecie quadam utilitatis, eorum neque acceſſione meliorem vitam fieri, nec deceſſione pejorem; non videtur debuiſſe ejuſmodi deliberationem introducere, in qua, quod utile videretur, cum eo, quod honeſtum eſt, compararetur. etenim quod ſummum bonum a Stoicis dicitur, 'convenienter naturae vivere,' id habet hanc (ut opinor) ſententiam, cum virtute congruere ſemper; caetera autem, quae ſecundum naturam eſſent, ita legere, ſi ea virtuti non repugnarent. quod cum ita ſit, putant quidam hanc comparationem non recte introductam, nec omnino de eo genere quidquam praecipiendum fuiſſe. atque illud quidem honeſtum, quod proprie vereque dicitur, id in ſapientibus eſt ſolis, neque a virtute divelli umquam po-

Digitized by Google

teſt: in iis autem, in quibus ſapientia perfecta non eſt, ipſum illud quidem perfectum honeſtum nullo modo; ſimilitudines honeſti eſſe poſſunt. haec enim omnia officia, de quibus his libris diſputamus, media Stoici appellant: ea communia ſunt et late patent; quae et ingenii bonitate multi aſſequuntur, et progreſſione diſcendi: illud autem officium, quod rectum iidem appellant, perfectum atque abſolutum eſt, et (ut iidem dicunt) omnes numeros habet; nec, praeter ſapientem, cadere in quemquam poteſt. cum autem aliquid actum eſt, in quo media officia compareant, id cumulate videtur eſſe perfectum, propterea quod vulgus quid abſit a perfecto non fere intelligit: quatenus autem intelligit, nihil putat praetermiſſum. quod item in poëmatibus et in picturis uſu venit, in aliiſque compluribus, ut delectentur imperiti, laudentque ea, quae laudanda non ſunt; ob eam, credo, cauſſam, quod inſit in his aliquid probi, quod capiat ignaros, qui iidem, quid in una

Digitized by Google

quaque re vitii ſit, nequeant judicare: Itaque, cum ſint docti a peritis, facile deſiſtunt ſententia. Haec igitur officia, de quibus his libris diſſerimus, quaſi ſecunda quaedam honeſta eſſe dicunt, non ſapientum modo propria, ſed cum omni hominum genere communia: itaque his omnes, in quibus eſt virtutis indoles, commoventur. nec vero cum duo Decii, aut duo Scipiones, fortes viri commemorantur; aut cum Fabricius Ariſtideſve juſtus nominatur; aut ab illis fortitudinis, aut ab his juſtitiae, tamquam a ſapientibus, petitur exemplum: nemo enim horum ſic ſapiens eſt, ut ſapientem volumus intelligi. nec ii, qui ſapientes habiti ſunt et nominati, M. Cato et C. Laelius, ſapientes fuerunt: ne illi quidem ſeptem; ſed ex mediorum officiorum frequentia ſimilitudinem quandam gerebant ſpeciemque ſapientum. quocirca nec id, quod vere honeſtum eſt, fas eſt cum utilitatis repugnantia comparari: nec id quidem, quod communiter appellamus honeſtum, quod

colitur ab iis, qui bonos ſe viros haberi volunt, cum emolumentis umquam eſt comparandum: tamque id honeſtum, quod in noſtram intelligentiam cadit, tuendum conſervandumque eſt nobis, quam id, quod proprie dicitur, vereque eſt honeſtum, ſapientibus: aliter enim teneri non poteſt, ſi qua ad virtutem eſt facta, progreſſio. ſed haec quidem de iis, qui conſervatione officiorum exiſtimantur boni. qui autem omnia metiuntur emolumentis et commodis, neque ea volunt praeponderari honeſtate; hi ſolent in deliberando honeſtum cum eo, quod utile putant, comparare; boni viri non ſolent. itaque exiſtimo Panaetium, cum dixerit homines ſolere in hac comparatione dubitare, hoc ipſum ſenſiſſe quod dixerit, 'ſolere' modo, non etiam 'oportere:' etenim non modo pluris putare quod utile videatur, quam quod honeſtum; ſed etiam haec inter ſe comparare, et in his addubitare, turpiſſimum eſt. quid eſt ergo, quod nonnumquam dubitationem

Digitized by Google

afferre ſoleat, conſiderandumque videatur? credo, ſi quando dubitatio accidit, quale ſit id, de quo conſideretur: ſaepe enim tempore fit, ut, quod plerumque turpe haberi ſoleat, inveniatur non eſſe turpe. exempli cauſſa ponatur aliquid, quod pateat latius: quod poteſt majus eſſe ſcelus, quam non modo hominem, ſed etiam familiarem hominem occidere? num igitur ſe adſtrinxit ſcelere, ſi quis tyrannum occidit, quamvis familiarem? populo quidem Romano non videtur, qui ex omnibus praeclaris factis illud pulcherrimum exiſtimat. vicit ergo utilitas honeſtatem? imo vero honeſtatem utilitas ſecuta eſt. itaque, ut ſine ullo errore dijudicare poſſimus, ſiquando cum illo, quod honeſtum intelligimus, pugnare id videbitur, quod appellamus utile, formula quaedam conſtituenda eſt; quam ſi ſequemur in comparatione rerum, ab officio numquam recedemus. erit autem haec formula Stoicorum rationi diſciplinaeque maxime conſentanea; quam quidem in

Digitized by Google

his libris propterea ſequimur, quod, quam-
quam et a veteribus Academicis et a Pe-
ripateticis veſtris, (qui quondam iidem e-
rant, qui Academici), quae honeſta ſunt,
anteponuntur iis, quae videntur utilia;
tamen ſplendidius haec ab eis differuntur,
quibus, quidquid honeſtum eſt, idem uti-
le videtur, nec utile quidquam, quod non
honeſtum; quam ab eis, quibus honeſtum
aliquid non utile, aut utile non honeſtum.
nobis autem noſtra Academia magnam
licentiam dat, ut, quodcumque maxime
probabile occurrat, id noſtro jure liceat
5 defendere. Sed redeo ad formulam. de-
trahere igitur aliquid alteri, et hominem
hominis incommodo ſuum augere com-
modum, magis eſt contra naturam, quam
mors, quam paupertas, quam dolor, quam
caetera, quae poſſunt aut corpori accide-
re, aut rebus externis. nam principio tol-
lit convictum humanum et ſocietatem; ſi
enim ſic erimus affecti, ut propter ſuum
quiſque emolumentum ſpoliet aut violet
alterum, diſrumpi neceſſe eſt eam, quae

maxime eſt ſecundum naturam, humani generis ſocietatem. ut, ſi unumquodque membrum ſenſum hunc haberet, ut poſſe putaret ſe valere, ſi proximi membri valetudinem ad ſe traduxiſſet, debilitari et interire totum corpus neceſſe eſſet; ſic, ſi unuſquiſque noſtrûm ad ſe rapiat commoda aliorum, detrahatque quod cuique poſſit emolumenti ſui gratia, ſocietas hominum et communitas evertatur neceſſe eſt. nam, ſibi ut quiſque malit, quod ad uſum vitae pertineat, quam alteri acquirere, conceſſum eſt, non repugnante natura: illud natura non patitur, ut aliorum ſpoliis noſtras facultates, copias, opes augeamus. neque vero hoc ſolum natura, id eſt, jure gentium, ſed etiam legibus populorum (quibus in ſingulis civitatibus reſpublica continetur), eodem modo conſtitutum eſt, ut non liceat ſui commodi cauſſa nocere alteri: hoc enim ſpectant leges, hoc volunt, incolumem eſſe civium conjunctionem, quam qui dirimunt, eos morte, exſilio, vinculis, damno coërcent.

Digitized by Google

atque hoc multo magis efficit ipſa naturae ratio, quae eſt lex divina et humana; cui parere qui velit (omnes autem parebunt, qui ſecundum naturam volent vivere), numquam committet, ut alienum appetat, et id, quod alteri detraxerit, ſibi aſſumat. etenim multo magis eſt ſecundum naturam excelſitas animi et magnitudo, itemque comitas, juſtitia, liberalitas, quam voluptas, quam vita, quam divitiae: quae quidem contemnere, et pro nihilo ducere, comparantem cum utilitate communi, magni animi et excelſi eſt: detrahere autem alteri ſui commodi cauſſa, magis eſt contra naturam, quam mors, quam dolor, quam caetera generis ejuſdem. itemque magis eſt ſecundum naturam, pro omnibus gentibus, ſi fieri poſſit, conſervandis aut juvandis, maximos labores moleſtiaſque ſuſcipere (imitantem Herculem illum, quem hominum fama, beneficiorum memor, in concilio coeleſtium collocavit), quam vivere in ſolitudine, non modo ſine ullis moleſtiis, ſed etiam in maximis volupta-

Digitized by Google

tibus, abundantem omnibus copiis; ut excellas etiam pulchritudine et viribus. quocirca optimo quiſque et ſplendidiſſimo ingenio longe illam vitam huic anteponit: ex quo efficitur, hominem naturae obedientem homini nocere non poſſe. deinde, qui alterum violat, ut ipſe aliquid commodi conſequatur; aut nihil ſe exiſtimat contra naturam facere; aut magis fugiendam cenſet mortem, paupertatem, dolorem, amiſſionem etiam liberorum, propinquorum, amicorum, quam facere cuipiam injuriam: ſi nihil exiſtimat contra naturam fieri hominibus violandis, quid cum eo differas, qui omnino hominem ex homine tollat? ſin fugiendum id quidem cenſet, ſed et multo illa pejora, mortem, paupertatem, dolorem; errat in eo, quod ullum aut corporis aut fortunae vitium animi vitiis gravius exiſtimat. Ergo unum 6
debet eſſe omnibus propoſitum, ut eadem ſit utilitas uniuſcujuſque et univerſorum; quam ſi ad ſe quiſque rapiat, diſſolvetur omnis humana conſortio. atque etiam ſi

Digitized by Google

hoc natura praeſcribit, ut homo homini, quicunque ſit, ob eam ipſam cauſſam, quod is homo ſit, conſultum velit; neceſſe eſt, ſecundum eandem naturam, omnium utilitatem eſſe communem: quod ſi ita eſt, una continemur omnes et eadem lege naturae: idque ipſum ſi ita eſt, certe violare alterum lege naturae prohibemur: verum autem primum; verum igitur et extremum. nam illud quidem abſurdum eſt, quod quidam dicunt, parenti ſe aut fratri nihil detracturos, commodi ſui cauſſa; aliam rationem eſſe civium reliquorum: hi ſibi nihil juris et nullam ſocietatem, communis utilitatis cauſſa, ſtatuunt eſſe cum civibus: quae ſententia omnem ſocietatem diſtrahit civitatis. qui autem civium rationem dicunt habendam, externorum negant, hi dirimunt communem humani generis ſocietatem; qua ſublata, beneficentia, liberalitas, bonitas, juſtitia funditus tollitur: quae qui tollunt, etiam adverſus deos immortales impii judicandi ſunt: ab iis enim conſtitutam inter homines ſocie-

Digitized by Google

tatem evertunt; cujus ſocietatis arctiſſimum vinculum eſt, magis arbitrari eſſe contra naturam, hominem homini detrahere ſui commodi cauſſa, quam omnia incommoda ſubire vel externa vel corporis vel etiam ipſius animi, quae vacent juſtitia: haec enim una virtus omnium eſt domina et regina virtutum. forſitan quiſpiam dixerit: nonne igitur ſapiens, ſi famè ipſe conficiatur, abſtulerit cibum alteri, homini ad nullam rem utili? minime vero: non enim mihi eſt vita mea utilior, quam animi talis affectio, neminem ut violem commodi mei gratia. quid ſi Phalarim, crudelem tyrannum et immanem, vir bonus, ne ipſe frigore conficiatur, veſtitu ſpoliare poſſit? nonne faciat? haec ad judicandum ſunt facillima: nam, ſi quid ab homine ad nullam partem utili tuae utilitatis cauſſa detraxeris, inhumane feceris, contraque naturae legem: ſin autem is tu ſis, qui multam utilitatem reipublicae atque hominum ſocietati, ſi in vita remaneas, afferre poſſis; ſi quid ob eam cauſſam

Digitized by Google

alteri detraxeris, non ſit reprehendendum: ſin autem id non ſit ejuſmodi, ſuum cuique incommodum ferendum eſt potius, quam de alterius commodis detrahendum. non igitur magis eſt contra naturam morbus aut egeſtas, aut quid hujuſmodi, quam detractio aut appetitio alieni: ſed communis utilitatis derelictio contra naturam eſt; eſt enim injuſta: itaque lex ipſa naturae, quae utilitatem hominum conſervat et continet, decernit profecto, ut ab homine inerti atque inutili, ad ſapientem, bonum fortemque virum transferantur res ad vivendum neceſſariae; qui ſi occiderit, multum de communi utilitate detraxerit: modo hoc ita faciat, ut ne ipſe de ſe bene exiſtimans, ſeſeque diligens, hanc cauſſam habeat ad injuriam, ita ſemper officio fungetur, utilitati conſulens hominum, et ei, quam ſaepe commemoro, humanae ſocietati. nam quod ad Phalarim attinet, perfacile judicium eſt: nulla eſt enim nobis ſocietas cum tyrannis, ſed potius ſumma diſtractio: neque eſt contra

Digitized by Google

naturam, ſpoliare eum, ſi poſſis, quem honeſtum eſt necare: atque hoc omne genus peſtiferum atque impium ex hominum communitate exterminandum eſt. etenim, ut membra quaedam amputantur, ſi et ipſa ſanguine et tamquam ſpiritu carere coeperunt, et nocent reliquis partibus corporis; ſic iſta, in figura hominis, feritas et immanitas belluae a communi tamquam humanitate corporis ſegreganda eſt. hujus generis ſunt quaeſtiones omnes eae, in quibus ex tempore officium exquiritur. Ejuſmodi igitur credo res Panaetium perſecuturum fuiſſe, niſi aliquis caſus aut occupatio conſilium ejus peremiſſet: ad quas ipſas conſultationes ex ſuperioribus libris ſatis multa praecepta ſunt, quibus perſpici poſſit, quid ſit propter turpitudinem fugiendum; quid idcirco fugiendum non ſit, quia omnino turpe non eſt. ſed, quoniam operi inchoato et prope jam abſoluto tamquam faſtigium imponimus, ut geometrae ſolent non omnia docere, ſed poſtulare, ut quaedam ſibi concedantur,

Digitized by Google

quo facilius, quae volunt, explicent; ſic ego a te poſtulo, mi Cicero, ut mihi concedas, ſi potes, Nihil, praeter id quod honeſtum ſit, propter ſe eſſe expetendum: ſin hoc non licet per Cratippum, at illud certe dabis, quod honeſtum ſit, id eſſe maxime propter ſe expetendum. mihi utrumvis ſatis eſt; et cum hoc, tum illud probabilius videtur, nec praeterea quidquam probabile. ac primum Panaetius in hoc defendendus eſt, quod non utilia cum honeſtis pugnare aliquando poſſe dixerit (neque enim ei fas erat), ſed ea, quae 'viderentur' utilia. nihil vero utile, quod non idem honeſtum; nihil honeſtum, quod non idem utile ſit, ſaepe teſtatur: negatque ullam peſtem majorem in vitam hominum invaſiſſe, quam eorum opinionem, qui iſta diſtraxerint. itaque non ut aliquando anteponeremus utilia honeſtis, ſed ut ea ſine errore dijudicaremus, ſi quando incidiſſent, induxit eam, quae 'videretur' eſſe, non quae 'eſſet,' repugnantiam. hanc igitur partem relictam ex-

Digitized by Google

plebimus, nullis adminiculis, ſed (ut dicitur) 'marte noſtro:' neque enim quidquam de hac parte poſt Panaetium explicatum eſt, quod quidem mihi probaretur, de iis, quae in manus meas venerint. Cum igitur aliqua ſpecies utilitatis objecta eſt, animum commoveri neceſſe eſt: ſed ſi, cum attenderis, turpitudinem videas adjunctam ei rei, quae ſpeciem utilitatis attulerit; tunc non utilitas relinquenda eſt, ſed intelligendum, ubi turpitudo ſit, ibi utilitatem eſſe non poſſe. quod ſi nihil eſt tam contra naturam, quam turpitudo (recta enim et convenientia et conſtantia natura deſiderat, aſpernaturque contraria), nihilque tam ſecundum naturam, quam utilitas: certe in eadem re utilitas et turpitudo eſſe non poteſt. itemque, ſi ad honeſtatem nati ſumus, eaque aut ſola expetenda eſt (ut Zenoni viſum eſt); aut certe omni pondere gravior habenda, quam reliqua omnia (quod Ariſtoteli placet), neceſſe eſt, quod honeſtum ſit, id eſſe aut ſolum aut ſummum bonum: quod

Digitized by Google

autem bonum, id certe utile: ita, quidquid honeſtum, id utile. quare error hominum non proborum, cum aliquid, quod utile viſum eſt, arripuit, id continuo ſecernit ab honeſto. hinc ſicae, hinc venena, hinc falſa teſtamenta naſcuntur: hinc furta, peculatus, expilationes direptioneſque ſociorum et civium: hinc opum nimiarum potentiae non ferendae: poſtremo etiam in liberis civitatibus regnandi exſiſtunt cupiditates, quibus nihil nec tetrius, nec foedius excogitari poteſt: emolumenta enim rerum fallacibus judiciis vident; poenam, non dico legum, quas ſaepe perrumpunt, ſed ipſius turpitudinis, quae acerbiſſima eſt, non vident. quamobrem hoc quidem deliberantium genus pellatur e medio (eſt enim totum ſceleratum et impium), qui deliberant, utrum id ſequantur, quod honeſtum eſſe videant, an ſe ſcientes ſcelere contaminent: in ipſa enim dubitatione facinus ineſt, etiam ſi ad id non pervenerint. ergo ea deliberanda omnino non ſunt, in quibus eſt turpis ipſa

Digitized by Google

deliberatio. atque etiam ex omni delibera-
tione celandi et occultandi ſpes opinioque
removenda eſt: ſatis enim nobis (ſi modo
in philoſophia aliquid profecimus) per-
ſuaſum eſſe debet, ſi omnes deos homi-
neſque celare poſſimus, nihil tamen ava-
re, nihil injuſte, nihil libidinoſe, nihil in-
continenter eſſe faciendum. Hinc ille 9
Gyges inducitur a Platone; qui, cum ter-
ra diſceſſiſſet magnis quibuſdam imbribus,
in illum hiatum deſcendit, aeneumque
equum (ut ferunt fabulae) animadvertit,
cujus in lateribus fores eſſent; quibus a-
pertis, hominis mortui vidit corpus mag-
nitudine inuſitata, annulumque aureum
in digito; quem ut detraxit, ipſe induit:
(erat autem regius paſtor): tum in conci-
lium paſtorum ſe recepit: ibi, cum palam
ejus annuli ad palmam converterat, a nul-
lo videbatur, ipſe autem omnia videbat:
idem rurſus videbatur, cum in locum an-
nulum inverterat. itaque hac opportuni-
tate annuli uſus reginae ſtuprum intulit,
eaque adjutrice regem dominum intere-

Digitized by Google

mit, ſuſtulit quos obſtare arbitrabatur; nec in his facinoribus eum quiſquam potuit videre: ſic repente annuli beneficio rex exortus eſt Lydiae. hunc igitur ipſum annulum ſi habeat ſapiens, nihil plus ſibi licere putet peccare, quam ſi non haberet: honeſta enim bonis viris, non occulta quaeruntur. atqui hoc loco philoſophi quidam, minime mali illi quidem, ſed non ſatis acuti, fictam et commentitiam fabulam dicunt prolatam a Platone: quaſi vero ille aut factum id eſſe, aut fieri potuiſſe defendat. haec eſt vis hujus annuli, et hujus exempli: ſi nemo ſciturus, nemo ne ſuſpicaturus quidem ſit, cum aliquid divitiarum, potentiae, dominationis, libidinis cauſſa feceris; ſi id diis hominibuſque futurum ſit ſemper ignotum, ſiſne facturus? negant id fieri poſſe: quamquam poteſt id quidem: ſed quaero, quod negant poſſe, id ſi poſſet, quidnam facerent? urgent ruſtice ſane: negant enim poſſe, et in eo perſtant. hoc verbum quid valeat, non vident: cum enim quaerimus, ſi poſſint

Digitized by Google

celare, quid facturi ſint; non quaerimus,
poſſintne celare; ſed tamquam tormenta
quaedam adhibemus, ut, ſi reſponderint
ſe, impunitate propoſita, facturos quod
expediat, facinoroſos ſe eſſe fateantur; ſi
negent, omnia turpia per ſe ipſa fugienda
eſſe concedant. ſed jam ad propoſitum re-
vertamur. Incidunt ſaepe multae cauſſae, 19
quae conturbent animos utilitatis ſpecie;
non, cum hoc deliberetur, relinquendane
ſit honeſtas propter utilitatis magnitudi-
nem (nam id quidem improbum eſt); ſed
illud, poſſitne id, quod utile videatur,
fieri non turpiter. cum Collatino collegae
Brutus imperium abrogabat, poterat vi-
deri facere id injuſte: fuerat enim in re-
gibus expellendis ſocius Bruti, conſilio-
rum etiam adjutor: cum autem conſilium
hoc principes cepiſſent, cognationem Su-
perbi, nomenque Tarquiniorum, et me-
moriam regni eſſe tollendam; quod erat
utile patriae conſulere, id erat ita hone-
ſtum, ut etiam ipſi Collatino placere debe-
ret. itaque utilitas valuit propter honeſta-

Digitized by Google

tem, ſine qua ne utilitas quidem eſſe potuiſſet. at in eo rege, qui urbem condidit, non ita: ſpecies enim utilitatis animum pepulit ejus; cui cum viſum eſſet utilius ſolum, quam cum altero, regnare, fratrem interemit. omiſit hic et pietatem et humanitatem, ut id, quod utile videbatur neque erat, aſſequi poſſet. et tamen muri cauſſam oppoſuit, ſpeciem honeſtatis neque probabilem, neque ſatis idoneam: peccavit igitur, pace vel Quirini vel Romuli dixerim. nec tamen noſtrae nobis utilitates omittendae ſunt, aliiſque tradendae, cùm his ipſi egeamus; ſed ſuae cuique utilitati, quod ſine alterius injuria ſiat, ſerviendum eſt. ſcite Chryſippus, ut multa; 'qui 'ſtadium' (inquit) 'currit, eniti et contendere debet, quam maxime poſſit, ut 'vincat; ſupplantare eum, quicum certet, 'aut manu depellere, nullo modo debet: 'ſic in vita ſibi quemque petere, quod 'pertineat ad uſum, non iniquum eſt; 'alteri deripere, jus non eſt.' maxime autem perturbantur officia in amicitiis;

Digitized by Google

quibus et non tribuere quod recte poſſis, et tribuere quod non ſit aequum, contra officium eſt. ſed hujus generis totius breve et non difficile praeceptum eſt. quae enim videntur utilia, honores, divitiae, voluptates, caetera generis ejuſdem, haec amicitiae numquam anteponenda ſunt: at neque contra rempublicam neque contra jusjurandum ac fidem, amici cauſſa, vir bonus faciet: ne ſi judex quidem erit de ipſo amico; ponit enim perſonam amici, cum induit judicis. tantum dabit amicitiae, ut veram amici cauſſam eſſe malit; ut orandae litis tempus, quoad per leges liceat, accommodet: cum vero jurato ſententia dicenda ſit, meminerit deum ſe adhibere teſtem, id eſt (ut arbitror) mentem ſuam, qua nihil homini dedit Deus ipſe divinius. itaque praeclarum a majoribus accepimus morem rogandi judicis, (ſi eum teneremus) ‘quae ſalva fide facere poſſit.’ haec rogatio ad ea pertinet, quae paullo ante dixi honeſte amico a judice poſſe concedi: nam, ſi omnia facienda ſint,

Digitized by Google

quae amici velint, non amicitiae tales, ſed
conjurationes putandae ſunt. loquor au-
tem de communibus amicitiis: nam in ſa-
pientibus viris perfectiſque nihil poteſt
eſſe tale. Damonem et Phintiam Pytha-
goreos ferunt hoc animo inter ſe fuiſſe,
ut, cum eorum alteri Dionyſius tyrannus
diem necis deſtinaviſſet, et is, qui morti
addictus eſſet, paucos ſibi dies commen-
dandorum ſuorum cauſſa poſtulaviſſet;
vas factus eſt alter ejus ſiſtendi, ut, ſi ille
non revertiſſet, moriendum eſſet ipſi: qui
cum ad diem ſe recepiſſet, admiratus eo-
rum fidem tyrannus, petivit, ut ſe ad ami-
citiam tertium adſcriberent. cum igitur
id, quod utile videtur, in amicitia, cum
eo, quod honeſtum eſt, comparatur; ja-
ceat utilitatis ſpecies, valeat honeſtas: cum
autem in amicitia, quae honeſta non ſunt,
poſtulabuntur, religio et fides anteponа-
tur amicitiae: ſic habebitur is, quem ex-
11 quirimus, delectus officii. Sed utilitatis
ſpecie in republica ſaepiſſime peccatur; ut
in Corinthi diſturbatione noſtri. durius

Digitized by Google

etiam Athenienſes, qui ſciverunt, ut Aeginetis, qui claſſe valebant, pollices praeciderentur: hoc viſum eſt utile; nimis enim imminebat, propter propinquitatem, Aegina Piraeo: ſed nihil, quod crudele, utile; eſt enim hominum naturae, quam ſequi debemus, maxime inimica crudelitas. male etiam, qui peregrinos urbibus uti prohibent, eoſque exterminant; ut Pennus apud patres noſtros, Papius nuper: nam eſſe pro cive, qui civis non ſit, rectum eſt non licere; quam legem tulerunt ſapientiſſimi conſules, Craſſus et Scaevola: uſu vero urbis prohibere peregrinos, ſane inhumanum eſt. illa praeclara, in quibus publicae utilitatis ſpecies prae honeſtate contemnitur. plena exemplorum eſt noſtra reſpublica, cum ſaepe, tum maxime bello Punico ſecundo; quae, Cannenſi calamitate accepta, majores animos habuit, quam umquam rebus ſecundis; nulla timoris ſignificatio; nullo mentio pacis: tanta vis eſt honeſti, ut ſpeciem utilitatis obſcuret. Athenienſes, cum Perſarum impetum

Digitized by Google

nullo modo poſſent ſuſtinere, ſtatuerentque ut, urbe relicta, conjugibus et liberis Troezene depoſitis, naves conſcenderent; libertatemque Graeciae claſſe defenderent, Cyrſilum quendam, ſuadentem ut in urbe manerent Xerxemque reciperent, lapidibus obruerunt. atqui ille utilitatem ſequi videbatur: ſed ea nulla erat repugnante honeſtate. Themiſtocles poſt victoriam ejus belli, quod cum Perſis fuit, dixit in concione, 'ſe habere conſilium rei-'publicae ſalutare, ſed id ſciri opus non 'eſſe:' poſtulavit, ut aliquem populus daret, quicum communicaret: datus eſt Ariſtides: huic ille, 'claſſem Lacedaemo-'niorum, quae ſubducta eſſet ad Gythe-'um, clam incendi poſſe; quo facto, fran-'gi Lacedaemoniorum opes neceſſe eſſet.' quod Ariſtides cum audiſſet, in concionem magna exſpectatione venit; dixitque, 'perutile eſſe conſilium, quod Themiſto-'cles afferret, ſed minime honeſtum.' itaque Athenienſes, quod honeſtum non

eſſet, id ne utile quidem putaverunt: to-
tamque eam rem, quam ne audierant qui-
dem, auctore Ariſtide repudiaverunt. me-
lius hi, quam nos, qui piratas immunes,
ſocios vectigales habemus. Maneat ergo, 12
quod turpe ſit, id numquam eſſe utile; ne
tum quidem, cum id, quod utile eſſe pu-
tes, adipiſcare. hoc enim ipſum, utile pu-
tare, quod turpe ſit, calamitoſum eſt. ſed
incidunt (ut ſupra dixi) ſaepe cauſſae, cum
repugnare utilitas honeſtati videatur, ut
animadvertendum ſit, repugnetne plane,
an poſſit cum honeſtate conjungi. ejus ge-
neris hae ſunt quaeſtiones: ſi (exempli gra-
tia) vir bonus Alexandria Rhodum mag-
num frumenti numerum advexerit in
Rhodiorum inopia et fame, ſummaque
annonae caritate: ſi idem ſciat, complures
mercatores Alexandria ſolviſſe, naveſque
in curſu frumento onuſtas, petentes Rho-
dum, viderit; dicturuſne ſit id Rhodiis,
an ſilentio ſuum quam plurimo venditu-
rus? ſapientem et bonum virum fingimus:
de ejus deliberatione et conſultatione

Digitized by Google

quaerimus, qui celaturus Rhodios non ſit, ſi id turpe judicet; ſed dubitet, an turpe ſit. in hujuſmodi cauſſis aliud Diogeni Babylonio videri ſolet, magno et gravi Stoico; aliud Antipatro diſcipulo ejus, homini acutiſſimo. Antipatro omnia patefacienda, ut ne quid omnino, quod venditor norit, emtor ignoret: Diogeni venditorem, quatenus jure civili conſtitutum ſit, dicere vitia oportere, caetera ſine inſidiis agere, et quoniam vendat, velle quam optime vendere: advexi; expoſui; vendo meum non pluris, quam caeteri; fortaſſe etiam minoris, cum major eſt copia: cui fit injuria? exoritur Antipatri ratio ex altera parte: quid ais? tu, cum omnibus hominibus conſulere debeas, et ſervire humanae ſocietati, eaque lege natus ſis, et ea habeas principia naturae, quibus parere et quae ſequi debeas, ut utilitas tua communis utilitas ſit, viciſſimque communis utilitas tua ſit; celabis homines, quid iis adſit commoditatis et copiae? reſpondebit Diogenes fortaſſe ſic: aliud eſt 'celare,'

Digitized by Google

aliud 'tacere:' neque ego nunc te celo, ſi tibi non dico, quae natura deorum ſit, quis ſit finis bonorum, quae tibi plus prodeſſent cognita, quam tritici vilitas: ſed non, quidquid tibi audire utile eſt, id mihi dicere neceſſe eſt. imo vero (inquiet ille) neceſſe eſt, ſi quidem meminiſti eſſe inter homines natura conjunctam ſocietatem. memini, inquiet ille; ſed num iſta ſocietas talis eſt, ut nihil ſuum cujuſque ſit? quod ſi ita eſt, ne vendendum quidem quidquam eſt, ſed donandum. Vides in 13
hac tota diſceptatione, non illud dici, quamvis hoc turpe ſit, tamen, quoniam expedit, faciam: ſed, ita expedire, ut turpe non ſit; ex altera autem parte, ea re, quia turpe ſit, non eſſe faciendum. vendat aedes vir bonus propter aliqua vitia, quae ipſe norit, caeteri ignorent; peſtilentes ſint, et habeantur ſalubres; ignoretur in omnibus cubiculis apparere ſerpentes; male materiatae, ruinoſae; ſed hoc praeter dominum nemo ſciat: quaero, ſi hoc emtoribus venditor non dixerit, aedeſque

vendiderit pluris multo, quam ſe venditurum putarit, num id injuſte aut improbe fecerit? ille vero, inquit Antipater: quid enim eſt aliud, erranti viam non monſtrare (quod Athenis exſecrationibus publicis ſancitum eſt), ſi hoc non eſt, emtorem pati ruere, et per errorem in maximam fraudem incurrere? plus etiam eſt, quam viam non monſtrare: nam eſt ſcientem in errorem alterum inducere. Diogenes contra: num te emere coëgit, qui ne hortatus quidem eſt? ille, quod non placebat, proſcripſit; tu, quod placebat, emiſti. quod ſi qui proſcribunt, 'villam bonam, beneque aedificatam,' non exiſtimantur fefelliſſe, etiam ſi illa nec bona eſt, nec aedificata ratione; multo minus, qui domum non laudarunt: ubi enim judicium emtoris eſt, ibi fraus venditoris quae poteſt eſſe? ſin autem dictum non omne praeſtandum eſt; quod dictum non eſt, id praeſtandum putas? quid vero eſt ſtultius, quam venditorem, ejus rei, quam vendat, vitia narrare?

Digitized by Google

quid autem tam abſurdum, quam ſi domini juſſu ita praeco praedicet, ‘ domum ‘ peſtilentem vendo?’ ſic ergo, in quibuſdam cauſſis dubiis, ex altera parte defenditur honeſtas; ex altera ita de utilitate dicitur, ut id, quod utile videatur, non modo facere honeſtum ſit, ſed etiam non facere turpe. haec eſt illa, quae videtur utilium fieri cum honeſtis ſaepe diſſenſio, quae dijudicanda ſunt: non enim, ut quaereremus, expoſuimus, ſed ut explicaremus. non igitur videtur nec frumentarius ille Rhodius, nec hic aedium venditor celare emtores debuiſſe. neque enim id eſt celare, quidquid reticeas: ſed cum, quod tu ſcias, id ignorare emolumenti tui cauſſa velis eos, quorum interſit id ſcire. hoc autem celandi genus quale ſit, et cujus hominis, quis non videt? certe non aperti, non ſimplicis, non ingenui, non juſti, non boni viri; verſuti potius, obſcuri, aſtuti, fallacis, malitioſi, callidi, veteratoris, vafri: haec tot, et alia plura nonne inutile eſt vitiorum ſubire nomina? Quod 14

Digitized by Google

ſi vituperandi ſunt, qui reticuerunt; quid de iis exiſtimandum eſt, qui orationis vanitatem adhibuerunt? C. Canius, eques Romanus nec infacetus et ſatis literatus, cum ſe Syracuſas otiandi (ut ipſe dicere ſolebat), non negotiandi cauſſa contuliſſet, dictitabat, ſe hortulos aliquos velle emere, quo invitare amicos, et ubi ſe oblectare ſine interpellatoribus poſſet. quod cum percrebruiſſet, Pythius ei quidam, qui argentariam faceret Syracuſis, dixit, 'venales quidem ſe hortos non habere, ſed licere uti Canio, ſi vellet, ut ſuis;' et ſimul ad coenam hominem in hortos invitavit in poſterum diem. cum ille promiſiſſet, tum Pythius, qui eſſet, ut argentarius, apud omnes ordines gratioſus, piſcatores ad ſe convocavit, et ab his petivit, ut ante ſuos hortulos poſtridie piſcarentur, dixitque, quid eos facere vellet. ad coenam tempore venit Canius: opipare a Pythio apparatum convivium: cymbarum ante oculos multitudo: pro ſe quiſque, quod ceperat, afferebat: ante pedes Py-

Digitized by Google

thii piſces abjiciebantur. tum Canius, ‘quaeſo, inquit, quid eſt hoc, Pythi? tan‑‘tumne piſcium, tantumne cymbarum?’ et ille, ‘quid mirum? inquit, hoc loco eſt, ‘Syracuſis quidquid eſt piſcium: hic a‑‘quatio: hac villa iſti carere non poſſunt.’ incenſus Canius cupiditate contendit a Pythio, ut venderet. gravate ille primo. quid multa? impetrat; emit homo cupidus et locuples tanti, quanti Pythius voluit; et emit inſtructos: nomina facit, negotium conficit. invitat Canius poſtridie familiares ſuos: venit ipſe mature: ſcalmum nullum videt: quaerit ex proximo vicino, num feriae quaedam piſcatorum eſſent, quod eos nullos videret. ‘nullae, ‘(quod ſciam),’ inquit ille: ‘ſed hic piſ‑‘cari nulli ſolent; itaque heri mirabar, ‘quid accidiſſet.’ ſtomachari Canius. ſed quid faceret? nondum enim Aquillius, collega et familiaris meus, protulerat de dolo malo formulas: in quibus ipſis cum ex eo quaererem, quid eſſet ‘dolus malus,’ reſpondebat, ‘cum eſſet aliud ſimulatum,

Digitized by Google

'aliud actum.' hoc quidem ſane luculenter, ut ab homine perito definiendi. ergo et Pythius, et omnes aliud agentes, aliud ſimulantes, perfidi, improbi, malitioſi ſunt. nullum igitur factum eorum poteſt utile eſſe, cum ſit tot vitiis inquinatum. Quod ſi Aquilliana definitio vera eſt, ex omni vita ſimulatio diſſimulatioque tollenda eſt: ita, nec ut emat melius, nec ut vendat, quidquam ſimulabit aut diſſimulabit vir bonus. atque iſte dolus malus etiam legibus erat vindicatus; ut tutela duodecim tabulis, et circumſcriptio adoleſcentium lege Laetoria; et (ſine lege) judiciis, in quibus additur, 'ex fide bona.' reliquorum autem judiciorum haec verba maxime excellunt; in arbitrio rei uxoriae, 'melius, aequius:' in fiducia, 'ut inter bonos bene agier.' quid ergo? aut in eo, quod 'melius, aequius,' poteſt ulla pars ineſſe fraudis? aut, cum dicitur, 'inter bonos bene agier,' quidquam agi doloſe aut malitioſe poteſt? dolus autem malus in ſimulatione, ut ait Aquillius, contine-

Digitized by Google

tur. tollendum eſt igitur ex rebus contrahendis omne mendacium. non licitatorem venditor, nec, qui contra ſe liceatur, emtor apponet: uterque, ſi ad eloquendum venerit, non plus, quam ſemel, eloquetur. Q. quidem Scaevola, P. filius, cum poſtulaſſet, ut ſibi fundus, cujus emtor erat, ſemel indicaretur, idque venditor ita feciſſet; dixit, ſe pluris aeſtimare: addidit centum millia. nemo eſt, qui hoc boni viri fuiſſe neget, ſapientis negant; ut ſi minoris, quam potuiſſet, vendidiſſet. haec igitur eſt illa pernicies, quod alios bonos, alios ſapientes exiſtimant; ex quo Ennius, 'nequicquam ſapere ſapientem, qui ſibi 'ipſi prodeſſe non quit.' vere id quidem, ſi, quid eſſet 'prodeſſe,' mihi cum Ennio conveniret. Hecatonem quidem Rhodium diſcipulum Panaetii, video in iis libris, quos de officiis ſcripſit Q. Tuberoni, dicere, 'ſapientis eſſe, nihil contra mores, 'leges, inſtituta facientem, habere ratio- 'nem rei familiaris: neque enim ſolum 'nobis divites eſſe volumus, ſed liberis, pro-

Digitized by Google

‘ pinquis, amicis, maximeque reipublicae:
‘ ſingulorum enim facultates et copiae, di-
‘ vitiae ſunt civitatis.’ huic, Scaevolae fac-
tum, de quo paullo ante dixi, placere nullo
modo poteſt: etenim omnino tantum ſe ne-
gat facturum compendii ſui cauſſa, quod
non liceat. huic nec laus magna tribuenda,
nec gratia eſt. ſed ſive ſimulatio et diſſimu-
latio dolus malus eſt, perpaucae res ſunt, in
quibus dolus iſte malus non verſetur: ſive
vir bonus eſt is, qui prodeſt quibus poteſt,
nocet nemini; certe iſtum virum bonum
non facile reperiemus. numquam igitur
eſt utile peccare, quia ſemper eſt turpe:
et quia ſemper eſt honeſtum, virum bonum
16 eſſe, ſemper eſt utile. Ac de jure quidem
praediorum ſancitum eſt apud nos jure ci-
vili, ut in his vendendis vitia dicerentur,
quae nota eſſent venditori. nam, cum ex
duodecim tabulis ſatis eſſet ea praeſtari,
quae eſſent lingua nuncupata, quae qui in-
ficiatus eſſet, dupli poenam ſubiret; a ju-
riſconſultis etiam reticentiae poena eſt con-

Digitized by Google

ſtituta: quidquid enim eſſet in praedio vitii, id ſtatuerunt, ſi venditor ſciret, niſi nominatim dictum eſſet, praeſtare oportere. ut, cum in arce augurium augures acturi eſſent, juſſiſſentque T. Claudium Centumalum, qui aedes in Coelio monte habebat, demoliri ea, quorum altitudo officeret auſpiciis; Claudius proſcripſit inſulam; vendidit; emit P. Calpurnius Lanarius: huic ab auguribus illud idem denuntiatum eſt. itaque Calpurnius, cum demolitus eſſet, cognoſſetque Claudium aedes poſtea proſcripſiſſe, quam eſſet ab auguribus demoliri juſſus, arbitrum illum adegit, ‘quidquid ſibi dare, facere oporteret ex ‘fide bona.’ M. Cato ſententiam dixit (hujus noſtri Catonis pater; ut enim caeteri ex patribus, ſic hic, qui lumen illud progenuit, ex filio eſt nominandus): is igitur judex ita pronuntiavit; cum in venundando rem eam ſciſſet, et non pronuntiaſſet, emtori damnum praeſtari oportere. igitur ad fidem bonam ſtatuit pertinere, notum eſſe emtori vitium, quod noſſet ven-

ditor. quod ſi recte judicavit, non recte
frumentarius ille, non recte aedium peſti-
lentium venditor tacuit. ſed hujuſmodi
reticentiae jure civili omnes comprehendi
non poſſunt; quae autem poſſunt, dili-
genter tenentur. M. Marius Gratidianus,
propinquus noſter, C. Sergio Oratae ven-
diderat aedes eas, quas ab eodem ipſe pau-
cis ante annis emerat. hae Sergio ſervie-
bant: ſed hoc in mancipio Marius non di-
xerat. adducta res in judicium eſt. Ora-
tam Craſſus, Gratidianum defendebat An-
tonius. jus Craſſus urgebat: quod vitii
venditor non dixiſſet ſciens, id oportere
praeſtari. aequitatem Antonius: quoniam
id vitium ignotum Sergio non fuiſſet, qui
illas aedes vendidiſſet, nihil fuiſſe neceſſe
dici: nec eum eſſe deceptum, qui id, quod
emerat, quo jure eſſe teneret. quorſum
haec? ut illud intelligas, non placuiſſe ma-
17 joribus noſtris aſtutos. Sed aliter leges,
aliter philoſophi tollunt aſtutias: leges,
quatenus manu tenere poſſunt; philoſophi,
quatenus ratione et intelligentia. ratio i-

Digitized by Google

gitur poſtulat, ne quid inſidioſe, ne quid ſimulate, ne quid fallaciter. ſuntne igitur inſidiae, tendere plagas, etiam ſi excitaturus non ſis, nec agitaturus? ipſae enim ferae nullo inſequente ſaepe incidunt: ſic ſi tu aedes proſcribas; tabulam, tamquam plagam, ponas; domum propter vitia vendas; in eam aliquis incurrat imprudens; hoc quamquam video, propter depravationem conſuetudinis, neque more turpe haberi, neque aut lege ſanciri aut jure civili; tamen naturae lege ſancitum eſt: ſocietas enim eſt (quod etſi ſaepe dictum eſt, dicendum tamen eſt ſaepius) latiſſime quidem quae pateat, omnium inter omnes; interior eorum, qui ejuſdem gentis ſunt; propior eorum, qui ejuſdem civitatis. itaque majores aliud jus gentium, aliud jus civile eſſe voluerunt: quod civile, non idem continuo gentium; quod autem gentium, idem civile eſſe debet. ſed nos veri juris germanaeque juſtitiae ſolidam et expreſſam effigiem nullam tenemus: umbra et imaginibus utimur: eas ipſas utinam ſequeremur!

Digitized by Google

feruntur enim ex optimis naturae principiis et veritatis exemplis. nam quanti verba illa! uti ne propter te, fidemve tuam captus fraudatuſve ſiem:' quam illa aurea! 'ut inter bonos bene agier oportet, et ſine fraudatione.' ſed, qui ſint boni, et quid ſit bene agi, magna quaeſtio eſt, Qu. quidem Scaevola, pontifex maximus, ſummam vim dicebat eſſe in omnibus iis arbitriis, in quibus adderetur, 'ex fide bona;' fideique bonae nomen exiſtimabat manare latiſſime, idque verſari in tutelis, ſocietatibus, fiduciis, mandatis, rebus emtis, venditis, conductis, locatis, quibus vitae ſocietas continetur: in his magni eſſe judicis ſtatuere, (praeſertim cum in pleriſque eſſent judicia contraria), quid quemque cuique praeſtare oporteret. quocirca aſtutiae tollendae ſunt, eaque malitia, quae vult illa quidem videri ſe eſſe prudentiam, ſed abeſt ab ea diſtatque plurimum: prudentia eſt enim locata in delectu bonorum et malorum; malitia (ſi omnia, quae turpia ſunt, mala ſunt) mala bonis anteponit.

nec vero in praediis ſolum jus civile, ductum a natura, malitiam fraudemque vindicat; ſed etiam in mancipiorum venditione fraus venditoris omnis excluditur: qui enim ſcire debuit de ſanitate, de fuga, de furtis, praeſtat edicto Aedilium. heredum alia cauſſa eſt. ex quo intelligitur, quoniam juris natura fons ſit, hoc ſecundum naturam eſſe, neminem id agere, ut ex alterius praedetur inſcientia: nec ulla pernicies vitae major inveniri poteſt, quam in malitia ſimulatio intelligentiae: ex quo iſta innumerabilia naſcuntur, ut utilia cum honeſtis pugnare videantur: quotus enim quiſque reperietur, qui, impunitate et ignoratione omnium propoſita, abſtinere
poſſit injuria? Periclitemur, ſi placet, in 18
iis quidem exemplis, in quibus peccari vulgus hominum fortaſſe non putat. neque enim de ſicariis, veneficis, teſtamentariis, furibus, peculatoribus hoc loco diſſerendum eſt; qui non verbis ſunt et diſputatione philoſophorum, ſed vinculis et carcere fatigandi: ſed haec conſideremus,

Digitized by Google

quae faciunt ii, qui habentur boni. L. Minutii Baſili, locupletis hominis, falſum teſtamentum quidem e Graecia Romam attulerunt: quod quo facilius obtinerent, ſcripſerunt heredes ſecum M. Craſſum, et Qu. Hortenſium, homines ejuſdem aetatis potentiſſimos: qui, cum illud falſum eſſe ſuſpicarentur, ſibi autem nullius eſſent conſcii culpae, alieni facinoris munuſculum non repudiaverunt. quid ergo? ſatin' hoc eſt, ut non deliquiſſe videantur? mihi quidem non videtur: quamquam alterum amavi vivum, alterum non odi mortuum. ſed cum Baſilus M. Satrium, ſororis filium, nomen ſuum ferre voluiſſet, eumque feciſſet heredem; 'hunc dico patronum agri Piceni et Sabini:' (ô turpem notam temporum illorum!) num erat aequum, principes cives rem habere, ad Satrium nihil praeter nomen pervenire? etenim ſi is, qui non defendit injuriam neque propulſat a ſuis, cum poteſt, injuſte facit (ut in primo libro diſſerui); qualis habendus eſt is, qui non modo non re-

E e

pellit, ſed etiam adjuvat injuriam? mihi quidem etiam verae hereditates non honeſtae videntur, ſi ſint malitioſis blanditiis officiorum; non veritate, ſed ſimulatione quaeſitae. atqui, in talibus rebus aliud utile interdum, aliud honeſtum videri ſolet. falſo: nam eadem utilitatis, quae honeſtatis eſt regula: qui hoc non perviderit, ab hoc nulla fraus aberit, nullum facinus: ſic enim cogitans, Eſt iſtuc quidem honeſtum, verum hoc expedit, res a natura copulatas audebit errore divellere; qui fons eſt fraudium, maleficiorum, ſcelerum omnium. Itaque ſi vir bonus habeat hanc 19
vim, ut, ſi digitis concrepuerit, poſſit in locupletium teſtamenta nomen ejus irrepere; hac vi non utatur, ne ſi exploratum quidem habeat, id omnino neminem umquam ſuſpicaturum. at ſi dares hanc vim M. Craſſo, ut digitorum percuſſione heres poſſet ſcriptus eſſe, qui re vera non eſſet heres, in foro, mihi crede, ſaltaret. homo autem juſtus, iſque quem ſentimus virum bonum, nihil cuiquam, quod in ſe

Digitized by Google

tranſferat, detrahet. hoc qui admiratur, is ſe, quid ſit vir bonus, neſcire fateatur. at vero ſi quis voluerit animi ſui complicatam notionem evolvere, jam ſe ipſe doceat, eum virum bonum eſſe, qui proſit quibus poſſit, noceat nemini, niſi laceſſitus injuria. quid ergo? hic non nocet, qui quodam quaſi veneno perficit, ut veros heredes moveat, in eorum locum ipſe ſuccedat? 'non igitur faciat' (dixerit quis) 'quod utile ſit, quod expediat?" imo intelligat, nihil nec expedire, nec utile eſſe, quod ſit injuſtum. hoc qui non didicerit, bonus vir eſſe non poterit. Fimbriam conſularem audiebam de patre noſtro puer judicem M. Lutatio Pinthiae fuiſſe, equiti Romano ſane honeſto, cum is ſponſionem feciſſet, 'ni vir bonus eſſet:' itaque ei dixiſſe Fimbriam, ſe illam rem numquam judicaturum; ne, aut ſpoliaret fama probatum hominem, ſi contra judicaſſet; aut ſtatuiſſe videretur, virum bonum aliquem eſſe, cum ea res innumerabilibus officiis et laudibus contineretur. huic igitur vi-

Digitized by Google

ro bono, quem Fimbria etiam, non modo Socrates noverat, nullo modo videri poteſt quidquam eſſe utile, quod non honeſtum ſit. itaque talis vir non modo facere, ſed ne cogitare quidem quidquam audebit, quod non audeat praedicare. haec nonne eſt turpe dubitare philoſophos, quae ne ruſtici quidem dubitent? a quibus natum eſt id, quod jam tritum eſt vetuſtate proverbium: cum enim fidem alicujus bonitatemque laudant, dignum eſſe dicunt, ‘ quicum intenebris mices.’ hoc quam habet vim, niſi illam, nihil expedire, quod non deceat, etiam ſi id poſſis nullo refellente obtinere? videſne igitur, hoc proverbio neque Gygi illi poſſe veniam dari, neque huic, quem paullo ante fingebam digitorum percuſſione hereditates omnium poſſe convertere? ut enim, quod turpe eſt, id quamvis occultetur, tamen honeſtum fieri nullo modo poteſt; ſic, quod honeſtum non eſt, id utile ut ſit, effici non poteſt, adverſante et repugnante natura. At enim, cum permagna 20

praemia ſunt, eſt cauſſa peccandi. C. Marius, cum a ſpe conſulatis longe abeſſet, et jam ſeptimum annum poſt praeturam jaceret, neque petiturus umquam conſulatum videretur, Qu. Metellum, cujus legatus erat, ſummum virum et civem, cum ab eo, imperatore ſuo, Romam miſſus eſſet, apud populum Romanum criminatus eſt: bellum illum ducere; ſi ſe conſulem feciſſent, brevi tempore aut vivum aut mortuum Jugurtham ſe in poteſtatem populi Romani redacturum. itaque factus eſt ille quidem conſul; ſed a fide juſtitiaque diſceſſit, qui optimum et graviſſimum civem, cujus legatus et a quo miſſus eſſet, in invidiam falſo crimine adduxerit. ne noſter quidem Gratidianus officio boni viri functus eſt tum, cum praetor eſſet, collegiumque praetorum tribuni plebis adhibuiſſent, ut res nummaria de communi ſententia conſtitueretur: jactabatur enim temporibus illis nummus ſic, ut nemo poſſet ſcire, quid haberet. conſcripſerunt communiter edictum cum poena

atque judicio; conſtitueruntque, ut omnes ſimul in roſtra poſt meridiem deſcenderent: et caeteri quidem alius alio; Marius a ſubſelliis in roſtra recta, idque, quod communiter compoſitum fuerat, ſolus edixit: et ea res, ſi quaeris, ei magno honori fuit: omnibus vicis ſtatuae: ad eas thus et cerei: quid multa? nemo umquam multitudini fuit carior. haec ſunt, quae conturbant in deliberatione nonnumquam, cum id, in quo violatur aequitas, non ita magnum; illud autem, quod ex eo paritur, permagnum videtur: ut Mario, praeripere collegis et tribunis plebis popularem gratiam, non ita turpe; conſulem ob eam rem fieri, quod ſibi tunc propoſuerat, valde utile videbatur. ſed omnium una regula eſt, quam tibi cupio eſſe notiſſimam: aut illud, quod utile videtur, turpe ne ſit; aut, ſi turpe eſt, ne videatur eſſe utile. quid igitur? poſſumuſne aut illum Marium virum bonum judicare, aut hunc? explica atque excute intelligentiam tuam, ut videas, quae ſit in

Digitized by Google

ea ſpecies, forma, et notio viri boni. cadit ergo in virum bonum mentiri emolumenti ſui cauſſa, criminari, praeripere, fallere? nihil profecto minus. eſt ergo ulla res tanti, aut commodum ullum tam expetendum, ut viri boni et ſplendorem et nomen amittas? quid eſt, quod afferre tantum utilitas iſta, quae dicitur, poſſit, quantum auferre, ſi boni viri nomen eripuerit, fidem juſtitiamque detraxerit? quid enim intereſt, utrum ex homine ſe convertat quis in belluam, an in hominis
21 figura immanitatem gerat belluae? Quid? qui omnia recta et honeſta negligunt, dummodo potentiam conſequantur, nonne idem faciunt, quod is, qui etiam ſocerum habere voluit eum, cujus ipſe audacia potens eſſet? utile ei videbatur plurimum poſſe alterius invidia: id quam injuſtum in patriam, [quam inutile], et quam turpe eſſet, non videbat. ipſe autem ſocer in ore ſemper Graecos verſus de Phoeniſſis habebat, quos dicam ut potero,

incondite fortaſſe, ſed tamen ut res poſſit intelligi;

> Nam, ſi violandum eſt jus, regnandi gratia
> Violandum eſt: aliis rebus pietatem colas.

capitalis Eteocles, vel potius Euripides, qui id unum, quod omnium ſceleratiſſimum fuerit, exceperit. quid igitur minuta colligimus, hereditates, mercaturas, venditiones fraudulentas? ecce tibi, qui rex populi Romani, dominuſque omnium gentium eſſe concupierit, idque perfecerit. hanc cupiditatem ſi honeſtam quis eſſe dicit, amens eſt: probat enim legum et libertatis interitum, earumque oppreſſionem tetram et deteſtabilem, glorioſam putat. qui autem fatetur, honeſtum non eſſe in ea civitate, quae libera fuit, quaeque eſſe debeat, regnare, ſed ei, qui id facere poſſit, eſſe utile; qua hunc objurgatione, aut quo potius convitio a tanto errore coner avellere? poteſt enim (dii immortales!) cuiquam eſſe utile foediſſimum et teterrimum parricidium patriae; quamvis is, qui ſe eo obſtrinxerit, ab oppreſſis

Digitized by Google

civibus Parens nominetur? honeſtate igitur dirigenda utilitas eſt, et quidem ſic, ut haec duo verbo inter ſe diſcrepare, re tamen unum ſonare, videantur. nunc abeo ad vulgi opinionem: quae major utilitas, quam regnandi, eſſe poſſit? nihil contra inutilius ei, qui id injuſte conſecuſus ſit, invenio, cum ad veritatem coepi revocare rationem: poſſunt enim cuiquam eſſe utiles angores, ſolicitudines, diurni et nocturni metus, vita inſidiarum periculorumque pleniſſima?

Multi iniqui atque infideles regno, pauci ſunt boni,

inquit Accius. at cui regno? quod a Tantalo et Pelope proditum, jure obtinebatur. nam quanto plures ei regi putas, qui exercitu populi Romani populum ipſum Romanum oppreſſiſſet, civitatemque non modo liberam, ſed etiam gentibus imperantem, ſervire ſibi coëgiſſet? hunc tu quas conſcientiae labes in animo cenſes habuiſſe? quae vulnera? cujus autem vita ipſi poteſt utilis eſſe, cum ejus vitae ea conditio ſit, ut, qui illam eripuerit, in ma-

Digitized by Google

xima et gratia futurus ſit et gloria? quod
ſi haec utilia non ſunt, quae maxime vi-
dentur, quia plena ſunt dedecoris ac tur-
pitudinis; ſatis perſuaſum eſſe debet, ni-
hil eſſe utile, quod non honeſtum ſit.
Quamquam id quidem, cum ſaepe alias, 22
tum Pyrrhi bello a C. Fabricio, conſule
iterum, et a ſenatu noſtro judicatum eſt.
cum enim rex Pyrrhus populo Romano
bellum ultro intuliſſet, cumque de impe-
rio certamen eſſet cum rege generoſo ac
potente; perfuga ab eo venit in caſtra Fa-
bricii, eique eſt pollicitus, ſi praemium ſibi
propoſuiſſet, ſe, ut clam veniſſet, ſic clam
in Pyrrhi caſtra rediturum, et eum vene-
no necaturum. hunc Fabricius reducen-
dum curavit ad Pyrrhum; idque factum
ejus a ſenatu laudatum eſt. atqui ſi ſpeci-
em utilitatis opinionemque quaerimus,
magnum illud bellum perfuga unus et
gravem adverſarium imperii ſuſtuliſſet;
ſed magnum dedecus et flagitium, qui-
cum laudis certamen fuiſſet, eum non vir-
tute, ſed ſcelere ſuperatum. utrum igitur

utilius vel Fabricio, qui talis in hac urbe qualis Ariſtides Athenis fuit, vel ſenatui noſtro qui numquam utilitatem a dignitate ſejunxit, armis cum hoſte certare, an venenis? ſi gloriae cauſſa imperium expetendum eſt, ſcelus abſit, in quo non poteſt eſſe gloria: ſin ipſae opes expetuntur quoquo modo, non poterunt utiles eſſe cum infamia. non igitur utilis illa L. Philippi, Qu. filii, ſententia: quas civitates L. Sylla, pecunia accepta, ex ſenatuſconſulto liberaviſſet, ut hae rurſus vectigales eſſent; neque his pecuniam, quam pro libertate dederant, redderemus. ei ſenatus eſt aſſenſus: turpe imperio: piratarum enim melior fides, quam ſenatus. at aucta vectigalia; utile igitur. quouſque audebunt dicere quidquam utile, quod non honeſtum? poteſt autem ulli imperio, quod gloria fultum eſſe debet et benevolentia ſociorum, utile eſſe odium et infamia? ego etiam cum Catone meo ſaepe diſſenſi: nimis mihi praefracte videbatur aerarium vectigaliaque defendere, omnia publicanis

Digitized by Google

negare, multa iis: cum in hos benefici eſſe deberemus, cum illis ſic agere, ut cum colonis noſtris ſoleremus; eoque magis, quo illa ordinum conjunctio ad ſalutem reipublicae pertinebat. male etiam Curio; cum cauſſam Tranſpadanorum aequam eſſe dicebat; ſemper autem addebat, ‘ vincat utilitas!’ potius diceret, non eſſe aequam, quia non eſſet utilis reipublicae, quam, cum utilem eſſe diceret, non eſſe aequam fateretur. Plenus eſt ſextus liber 23
de officiis Hecatonis talium quaeſtionum: ſitne boni viri in maxima caritate annonae familiam non alere? in utramque partem diſputat: ſed tamen ad extremum utilitate, ut putat, officium dirigit magis, quam humanitate. quaerit, ſi in mari jactura facienda ſit, equine pretioſi potius jacturam faciat, an ſervuli vilis? hic alio res familiaris, alio ducit humanitas. ſi tabulam de naufragio ſtultus arripuerit, extorquebitne eam ſapiens, ſi potuerit? negat, quia ſit injurium. quid? dominus navis eripietne ſuum? minime: non plus, quam ſi navi-

Digitized by Google

gantem in alto ejicere de navi velit, quia ſua ſit: quoad enim perventum ſit eo, quo ſumta navis eſt, non domini eſt navis, ſed navigantium. quid ſi in una tabula ſint duo naufragi, aeque ſapientes? ſibine uterque rapiat, an alter cedat alteri? cedat vero; ſed ei, cujus magis interſit vel ſua, vel reipublicae cauſſa vivere. quid ſi haec paria in utroque? nullum erit certamen, ſed, quaſi ſorte aut micando victus, alteri cedat alter. quid ſi pater fana expilet, cuniculos agat ad aerarium? indicetne id magiſtratibus filius? nefas id quidem eſt: quinetiam defendat patrem, ſi arguatur. non igitur patria praeſtat omnibus officiis? imo vero: ſed ipſi patriae conducit, pios cives habere in parentes. quid ſi tyrannidem occupare, ſi patriam prodere conabitur pater? ſilebitne filius? imo vero obſecrabit patrem, ne id faciat: ſi nihil proficiet, accuſabit, minabitur etiam: ad extremum, ſi ad perniciem patriae res ſpectabit, patriae ſalutem anteponet ſaluti patris. quaerit etiam, ſi ſapiens adulterinos

Digitized by Google

nummos acceperit imprudens pro bonis; cum id reſcierit, ſoluturuſne ſit eos, ſi cui debeat, pro bonis? Diogenes ait; Antipater negat, cui potius aſſentior. qui vinum fugiens vendat ſciens, debeatne dicere? non neceſſe putat Diogenes; Antipater viri boni exiſtimat. haec ſunt quaſi controverſa jura Stoicorum. in mancipio vendendo dicendane vitia? non ea, quae niſi dixeris, redhibeatur mancipium jure civili; ſed haec, mendacem eſſe, aleatorem, furacem, ebrioſum? alteri dicenda videntur; alteri non videntur. ſi quis aurum vendens, orichalcum ſe putet vendere, indicetne ei vir bonus, aurum illud eſſe? an emat denario, quod ſit mille denariûm? perſpicuum eſt jam, et quid mihi videatur, et quae ſit inter eos philoſophos, quos nominavi, controverſia. Pacta et 24
promiſſa ſemperne ſervanda ſint, quae nec vi, nec dolo malo (ut praetores ſolent dicere) facta ſint? ſi quis medicamentum cuipiam dederit ad aquam intercutem pepigeritque, ne illo medicamento umquam

poſtea uteretur; ſi eo medicamento ſanus factus fuerit, et annis aliquot poſt inciderit in eundem morbum, nec ab eo, quicum pepigerat, impetret, ut iterum eo liceat uti; quid faciendum ſit? cum ſit is inhumanus, qui non concedat uti, nec ei quidquam fiat injuriae; vitae et ſaluti conſulendum eſt. quid ſi quis ſapiens rogatus ſit ab eo, qui eum heredem faciat, cum ei teſtamento ſeſtertium millies relinquatur, ut ante, quam hereditatem adeat, luce palam in foro ſaltet, idque ſe facturum promiſerit, quod aliter eum heredem ſcripturus ille non eſſet; faciat, quod promiſerit, necne? promiſiſſe nollem, et id arbitror fuiſſe gravitatis: ſed, quoniam promiſit, ſi ſaltare in foro turpe ducet; honeſtius mentietur, ſi ex hereditate nihil ceperit quam ſi ceperit: niſi forte eam pecuniam in reipublicae magnum aliquod tempus contulerit, ut vel ſaltare eum, cum patriae conſulturus ſit, turpe non ſit. Ac ne illa quidem promiſſa ſervanda ſunt, quae non ſunt iis ipſis utilia, quibus illa promiſeris:

Sol Phaethonti filio (ut redeamus ad fabulas) facturum ſe eſſe dixit, quidquid optaſſet: optavit ut in currum patris tolleretur: ſublatus eſt; atque inſanus ante, quam conſtitit, ictu fulminis deflagravit. quanto melius fuerat, in hoc promiſſum patris non eſſe ſervatum? quid, quod Theſeus exegit promiſſum a Neptuno? cui cum tres optationes Neptunus dediſſet, optavit interitum Hippolyti, filii ſui, cum is patri ſuſpectus eſſet de noverca: quo optato et impetrato, Theſeus in maximis fuit luctibus. quid? Agamemnon cum devoviſſet Dianae, quod in ſuo regno pulcherrimum natum eſſet illo anno, immolavit Iphigeniam, qua nihil erat eo quidem anno natum pulchrius. promiſſum potius non faciendum, quam tam tetrum facinus admittendum fuit. ergo et promiſſa non facienda nonnumquam; neque ſemper depoſita reddenda. ſi gladium quis apud te ſana mente depoſuerit, repetat inſaniens: reddere, peccatum ſit; non reddere, officium. quid ſi is, qui apud te pe-

Digitized by Google

cuniam depoſuerit, bellum inferat patriae? reddaſne depoſitum? non, credo: facies enim contra rempublicam, quae debet eſſe cariſſima. ſic multa, quae honeſta natura videntur eſſe, temporibus fiunt non honeſta. facere promiſſa, ſtare conventis, reddere depoſita, commutata utilitate, fiunt non honeſta. ac de iis quidem, quae videntur eſſe utilitates contra juſtitiam ſimulatione prudentiae, ſatis arbitror dictum. ſed quoniam a quatuor fontibus honeſtatis primo libro officia duximus, in eiſdem verſabimur, cum docebimus, ea, quae videntur eſſe utilia, neque ſunt, quam ſint virtutis inimica. ac de prudentia quidem, quam vult imitari malitia; itemque de juſtitia, quae ſemper eſt utilis, diſputatum eſt. reliquae ſunt duae partes honeſtatis; quarum altera in animi excellentis magnitudine et praeſtantia cernitur, altera in conformatione et moderatione
26 continentiae et temperantiae. Utile videbatur Ulyſſi, ut quidem poëtae tragici prodiderunt: nam apud Homerum, opti-

mum auctorem, talis de Ulyſſe nulla ſuſpicio eſt: ſed inſimulant eum tragoediae ſimulatione inſaniae militiam ſubterfugere voluiſſe. non honeſtum conſilium. at utile (ut aliquis fortaſſe dixerit) regnare, et Ithacae vivere otioſe cum parentibus, cum uxore, cum filio: ullum tu decus in quotidianis laboribus et periculis cum hac tranquillitate conferendum putas? ego vero iſtam contemnendam et abjiciendam, quoniam, quae honeſta non ſit, ne utilem quidem eſſe arbitror. quid enim auditurum putas fuiſſe Ulyſſem, ſi in illa ſimulatione perſeveraſſet? qui, cum maximas res geſſerit in bello, tamen haec audiat ab Ajace;

Cuju' ipſe princeps jurisjurandi fuit,
Quod omnes ſcitis, ſolus neglexit fidem,
Furere aſſimulavit; ne coiret, inſtitit.
Quod ni Palamedi perſpicax prudentia
Iſtius percepſet malitioſam audaciam,
Fide ſacratae jus perpetuo falleret.

illi vero non modo cum hoſtibus, verum etiam cum fluctibus (id quod fecit) dimicare melius fuit, quam deſerere conſen-

Digitized by Google

citantem Graeciam ad bellum barbaris inferendum. ſed dimittamus et fabulas, et externa; ad rem factam, noſtramque veniamus. M. Atilius Regulus, cum conſul iterum in Africa ex inſidiis captus eſſet, duce Xantippo Lacedaemonio, imperatore autem patre Hannibalis Hamilcare, juratus miſſus eſt ad ſenatum, ut, niſi redditi eſſent Poenis captivi nobiles quidam, rediret ipſe Carthaginem. is, cum Romam veniſſet, utilitatis ſpeciem videbat; ſed eam, ut res declarat, falſam judicavit: quae erat talis; manere in patria, eſſe domi ſuae cum uxore, cum liberis; quam calamitatem accepiſſet in bello, communem fortunae bellicae judicantem, tenere conſularis dignitatis gradum: quis haec neget eſſe utilia? quae cenſes, magnitudo
27 animi et fortitudo negat. Num locupletiores quaeris auctores? harum enim eſt virtutum proprium, nihil extimeſcere, omnia humana deſpicere, nihil, quod homini accidere poſſit, intolerandum putare. itaque quid fecit? in ſenatum venit,

Digitized by Google

mandata expoſuit; ſententiam ne diceret, recuſavit: quamdiu jurejurando hoſtium teneretur, non eſſe ſe ſenatorem. atque illud etiam '(ô ſtultum hominem,' dixerit quiſpiam, 'et repugnantem utilitati ſuae!)' reddi captivos negavit eſſe utile: illos enim adoleſcentes eſſe, et bonos duces; ſe jam confectum ſenectute: cujus cum valuiſſet auctoritas, captivi retenti ſunt, ipſe Carthaginem rediit; neque eum caritas patriae retinuit, nec ſuorum: neque vero tum ignorabat, ſe ad crudeliſſimum hoſtem, et ad exquiſita ſupplicia proficiſci: ſed jusjurandum conſervandum putabat. itaque tum, cum vigilando necabatur, erat in meliore cauſſa, quam ſi domi ſenex captivus, perjurus conſularis remanſiſſet. at, 'ſtulte, qui non modo non cenſuerit 'captivos remittendos, verum etiam diſ'ſuaſerit.' quomodo ſtulte? etiamne ſi reipublicae conducebat? poteſt autem, quod in utile reipublicae ſit, id cuiquam civi utile eſſe? Pervertunt homines ea, 28
quae ſunt fundamenta naturae, cum uti-

Digitized by Google

litatem ab honeſtate ſejungunt. omnes enim expetimus utilitatem, ad eamque rapimur, nec facere aliter ullo modo poſſumus: nam quis eſt, qui utilia fugiat? aut quis potius, qui ea non ſtudioſiſſime perſequatur? ſed, quia nuſquam poſſumus, niſi in laude, decore, honeſtate utilia reperire, propterea illa prima et ſumma habemus; utilitatis nomen non tam ſplendidum, quam neceſſarium ducimus. quid eſt igitur, dixerit quis, in jurejurando? num iratum timemus Jovem? at hoc quidem commune eſt omnium philoſophorum, (non eorum modo, qui deum nihil habere ipſum negotii, et nihil exhibere alteri; ſed eorum etiam, qui deum ſemper agere aliquid et moliri volunt), numquam nec iraſci deum, nec nocere. quid autem iratus Jupiter plus nocere potuiſſet, quam nocuit ſibi ipſe Regulus? nulla igitur vis fuit religionis, quae tantam utilitatem praeverteret. an ne turpiter faceret? primum, minima de malis: num igitur tantum mali turpitudo iſta habebat, quan-

Digitized by Google

tum ille cruciatus? deinde illud etiam apud Accium,

Fregiſti fidem. neque dedi, neque do infideli cuiquam,

quamquam ab impio rege dicitur, luculente tamen dicitur. addunt etiam, quemadmodum nos dicamus, videri quaedam utilia, quae non ſint; ſic ſe dicere, videri quaedam honeſta, quae non ſint: ut hoc ipſum videtur honeſtum, conſervandi jurisjurandi cauſſa ad cruciatum revertiſſe, ſed ſit non honeſtum; quia, quod per vim hoſtium eſſet actum, ratum eſſe non debuit. addunt etiam, quidquid valde utile ſit, id fieri honeſtum, etiam ſi antea non videretur. haec fere contra Regulum. ſed prima videamus. 'Non fuit Jupiter me- 29
'tuendus, ne iratus noceret, qui neque 'iraſci ſolet, neque nocere.' haec quidem ratio non magis contra Reguli, quam contra omne, jusjurandum valet. ſed in jurejurando, non qui metus, ſed quae vis ſit, debet intelligi: eſt enim jusjurandum affirmatio religioſa: quod autem affirmate, quaſi deo teſte, promiſeris, id tenendum

eſt. Jam enim non ad iram deorum, quae nulla eſt; ſed ad juſtitiam et ad fidem pertinet: nam praeclare Ennius;

O Fides alma, apta pennis, et Jusjurandum Jovis!

qui igitur Jusjurandum violat, is Fidem violat, quam in Capitolio vicinam Jovis optimi maximi (ut in Catonis oratione eſt) majores noſtri eſſe voluerunt. at enim 'ne 'iratus quidem Jupiter plus Regulo no'cuiſſet, quam ſibi nocuit ipſe Regulus.' certe, ſi nihil malum eſſet, niſi dolere. id autem non modò non ſummum malum, ſed ne malum quidem eſſe, maxima auctoritate philoſophi affirmant: quorum quidem teſtem non mediocrem, ſed haud ſcio an graviſſimum, Regulum nolite quaeſo, vituperare: quem enim locupletiorem quaerimus, quam principem populi Romani, qui retinendi officii cauſſa cruciatum ſubierit voluntarium? nam quod aiunt, 'minima de malis,' id eſt, ut turpiter potius, quam calamitoſe: an eſt ullum majus malum turpitudine? quae ſi in deformitate corporis habet aliquid offenſionis,

quanta illa depravatio et foeditas turpificati animi debet videri? itaque, nervoſius qui iſta diſſerunt, ſolum audent malum dicere id, quod turpe ſit; qui autem remiſſius, hi tamen non dubitant ſummum malum dicere. nam illud quidem,

Neque dedi, neque do fidem infideli cuiquam,

idcirco recte a poëta; quia, cum tractaretur Atreus, perſonae ſerviendum fuit. ſed ſi hoc ſibi ſumunt, nullam eſſe fidem, quae infideli data ſit, videant ne quaeratur latebra perjurio. eſt autem jus etiam bellicum, fideſque jurisjurandi ſaepe cum hoſte ſervanda. quod enim ita juratum eſt, ut mens conciperet fieri oportere, id ſervandum eſt: quod aliter, id ſi non feceris, nullum eſt perjurium: ut, ſi praedonibus pactum pro capite pretium non attuleris, nulla fraus eſt, ne ſi juratus quidem id non feceris: nam pirata non eſt ex perduellium numero definitus, ſed communis hoſtis omnium: cum hoc nec fides debet, nec jusjurandum eſſe commune. non enim falſum jurare, perjurare eſt; ſed, quod ex

Digitized by Google

animi tui ſententia juraris, ſicut verbis concipitur more noſtro, id non facere, perjurium eſt: ſcite enim Euripides,

Juravi lingua, mentem injuratam gero.

Regulus vero non debuit conditiones pactionesſque bellicas et hoſtiles perturbare perjurio: cum juſto enim et legitimo hoſte res gerebatur; adverſus quem et totum jus fetiale, et multa ſunt jura communia: quod ni ita eſſet, numquam claros viros
30 ſenatus vinctos hoſtibus dedidiſſet. At vero T. Veturius et Sp. Poſthumius, cum iterum conſules eſſent, quia, cum male pugnatum apud Caudium eſſet, legionibus noſtris ſub jugum miſſus, pacem cum Samnitibus fecerant, dediti ſunt his: injuſſu enim populi ſenatuſque fecerant. eodemque tempore Tib. Numicius, Qu. Maelius, qui tum tribuni plebis erant, quod eorum auctoritate pax erat facta, dediti ſunt, ut pax Samnitium repudiaretur. atque hujus deditionis ipſe Poſthumius, qui dedebatur, ſuaſor et auctor fuit. quod idem multis annis poſt C. Mancinus; qui, ut

Numantinis, quibuſcum ſine ſenatus auctoritate foedus fecerat, dederetur, rogationem ſuaſit eam, quam L. Furius, et Sex. Atilius ex ſenatuſconſulto ferebant; qua accepto eſt hoſtibus deditus. honeſtius hic, quam Qu. Pompeius, quo, cum in eadem cauſſa eſſet, deprecante, accepta lex non eſt. hic ea, quae videbatur utilitas, plus valuit, quam honeſtas: apud ſuperiores utilitatis ſpecies falſa ab honeſtatis auctoritate ſuperata eſt. at 'non debuit ratum eſſe, quod erat actum per vim.' quaſi vero forti viro vis poſſit adhiberi. 'cur igitur ad ſenatum proficiſcebatur, cum praeſertim de captivis diſſuaſurus eſſet?' quod maximum in eo eſt, id reprehenditis: non enim ſuo judicio ſtetit, ſed ſuſcepit cauſſam, ut eſſet judicium ſenatus; cui niſi ipſe auctor fuiſſet, captivi profecto Poenis redditi eſſent: ita incolumis in patria Regulus reſtitiſſet: quod quia patriae non utile putavit, idcirco ſibi honeſtum et ſentire illa et pati credidit. nam quod aiunt, 'quod valde

Digitized by Google

‘ utile ſit, id fieri honeſtum:’ imo vero, ‘ eſſe,’ non ‘ fieri:’ eſt enim nihil utile, quod idem non honeſtum: nec quia utile, honeſtum eſt; ſed quia honeſtum, utile. quare, ex multis mirabilibus exemplis, haud facile quis dixerit hoc exemplo aut
31 laudabilius, aut praeſtantius. Sed ex tota hac laude Reguli unum illud eſt admiratione dignum, quod captivos retinendos cenſuerit: nam, quod rediit, nobis non mirabile videtur; illis quidem temporibus aliter facere non potuit: itaque iſta laus non eſt hominis, ſed temporum; nullum enim vinculum ad adſtringendam fidem jurejurando majores arctius eſſe voluerunt. id indicant leges in duodecim tabulis; indicant ſacratae; indicant foedera, quibus etiam cum hoſte devincitur fides; indicant notiones animadverſioneſque cenſorum, qui nulla de re diligentius, quam de jurejurando, judicabant. L. Manlio, A. filio, cum dictator fuiſſet, M. Pomponius tribunus plebis diem dixit, quod is paucos ſibi dies ad dictaturam gerendam

Digitized by Google

addidiſſet: criminabatur etiam, quod Titum filium, qui poſtea eſt Torquatus appellatus, ab hominibus relegaſſet, et ruri habitare juſſiſſet: quod cum audiviſſet adoleſcens filius negotium exhiberi patri, accurriſſe Romam, et cum prima luce Pomponii domum veniſſe dicitur: cui cum eſſet nuntiatum; quod illum iratum allaturum ad ſe aliquid contra patrem arbitraretur, ſurrexit e lectulo, remotiſque arbitris ad ſe adoleſcentem juſſit venire: at ille, ut ingreſſus eſt, confeſtim gladium diſtrinxit, juravitque, ſe illum ſtatim interfecturum, niſi jusjurandum ſibi dediſſet, ſe patrem miſſum eſſe facturum. juravit hoc coactus terrore Pomponius: rem ad populum detulit: docuit, cur ſibi cauſſa deſiſtere neceſſe eſſet: Manlium miſſum fecit: tantum temporibus illis jusjurandum valebat. atque hic te M. Manlius is eſt, qui ad Anienem, Galli, quem ab eo provocatus occiderat, torque detracto, cognomen invenit; cujus tertio conſulatu Latini ad Veſerim fuſi et fugati: magnus vir in

primis, et qui per-indulgens in patrem, i-
32 dem acerbe ſeverus in filium. Sed, ut laudandus Regulus in conſervando jurejurando, ſic decem illi, (quos poſt Cannenſem pugnam juratos ad ſenatum miſit Hannibal, ſe in caſtra redituros ea, quorum potiti erant Poeni, niſi de redimendis captivis impetraviſſent), ſi non redierunt, vituperandi. de quibus non omnes uno modo: nam Polybius, bonus auctor in primis, ſcribit, ex decem nobiliſſimis, qui tum erant miſſi, novem revertiſſe, re a ſenatu non impetrata; unum ex decem, qui paullo poſt quam egreſſus erat e caſtris rediiſſet, quaſi aliquid eſſet oblitus, Romae remanſiſſe: reditu enim in caſtra liberatum ſe eſſe jurejurando interpretabatur. non recte; fraus enim adſtringit, non diſſolvit perjurium. fuit igitur ſtulta calliditas perverſe imitata prudentiam. itaque decrevit ſenatus, ut ille veterator et callidus vinctus ad Hannibalem duceretur. ſed illud maximum; octo hominum millia tenebat Hannibal, non quos in acie ce-

piſſet, aut qui periculo mortis diffugiſſent,
ſed qui relicti in caſtris fuiſſent a Paulo et
Varrone conſulibus: eos ſenatus non cen-
ſuit redimendos, cum id parva pecunia
fieri poſſet; ut eſſet inſitum militibus no-
ſtris aut vincere aut emori. qua quidem
re audita, fractum animum Hannibalis
ſcribit idem; quod ſenatus populuſque
Romanus rebus afflictis tam excelſo ani-
mo fuiſſet. ſic honeſtatis comparatione,
ea, quae videntur utilia, vincuntur. Aci-
lius autem, qui Graece ſcripſit hiſtoriam,
plures ait fuiſſe, qui in caſtra revertiſſent,
eadem fraude, ut jurejurando liberaren-
tur; eoſque a cenſoribus omnibus igno-
miniis notatos. ſit jam hujus loci finis:
perſpicuum eſt enim, ea, quae timido ani-
mo, humili, demiſſo fractoque fiant (quale
fuiſſet Reguli factum, ſi aut de captivis,
quod ipſi opus eſſe videretur, non quod
reipublicae, cenſuiſſet, aut domi remanere
voluiſſet), non eſſe utilia, quia ſint flagi-
tioſa, foeda, et turpia. Reſtat quarta 33
pars, quae decore, moderatione, modeſtia,

continentia, temperantia continetur. poteſt igitur quidquam eſſe utile, quod ſit huic talium virtutum choro contrarium? atqui ab ariſtippo Cyrenaici atque Annicerii philoſophi nominati, omne bonum in voluptate poſuerunt; virtutemque cenſuerunt ob eam rem eſſe laudandam, quod efficiens eſſet voluptatis: quibus obſoletis floret Epicurus, ejuſdem fere adjutor auctorque ſententiae. cum his, viris equiſque, ut dicitur, ſi honeſtatem tueri ac retinere ſententia eſt, decertandum eſt: nam ſi non modo utilitas, ſed vita omnis beata corporis firma conſtitutione, ejuſque conſtitutionis ſpe explorata, ut a Metrodoro ſcriptum eſt, continetur; certe haec utilitas, et quidem ſumma (ſic enim cenſent), cum honeſtate pugnabit. nam ubi primum prudentiae locus dabitur? an, ut conquirat undique ſuavitates? quam miſer virtutis famulatus ſervientis voluptati! quod autem munus prudentiae? an legere intelligenter voluptates! fac nihil iſto eſſe jucundi-

Digitized by Google

us; quid cogitari poteſt turpius? jam, qui dolorem ſummum malum dicat, apud eum quem habet locum fortitudo, quae eſt dolorum laborumque contemptio? quamvis enim multis in locis dicat Epicurus (ſicut hic dicit) ſatis fortiter de dolore; tamen non id ſpectandum eſt, quid dicat, ſed quid conſentaneum ſit ei dicere, qui bona voluptate terminaverit, mala dolore: ut, ſi illum audiam de continentia et temperantia; dicit ille quidem multa multis locis: ſed aqua haeret, ut aiunt; nam qui poteſt temperantiam laudare is, qui ponat ſummum bonum in voluptate? eſt enim temperantia libidinum inimica, libidines autem conſectatrices voluptatis. atque in his tamen tribus generibus, quoquo modo poſſunt, non incallide tergiverſantur. prudentiam introducunt ſcientiam ſuppeditantem voluptates, depellentem dolores. fortitudinem quoque aliquo modo expediunt, cum tradunt rationem negligendae mortis, perpetiendique doloris. etiam tem-

Digitized by Google

perantiam inducunt; non facillime illi quidem, ſed tamen quoquo modo poſſunt: dicunt enim, voluptatis magnitudinem doloris detractione finiri. juſtitia vacillat, vel jacet potius, omneſque eae virtutes, quae in communitate cernuntur et in ſocietate generis humani: neque enim bonitas, nec liberalitas, nec comitas eſſe poteſt, non plus quam amicitia, ſi haec non per ſe expetantur, ſed ad voluptatem utilitatemve referantur. conferamus igitur in pauca: nam, ut utilitatem nullam eſſe docuimus, quae honeſtati eſſet contraria; ſic omnem voluptatem dicimus honeſtati eſſe contrariam. quo magis reprehendendos Calliphonem et Dinomachum judico (qui ſe diremturos controverſiam putaverunt), ſi cum honeſtate voluptatem, tamquam cum homine pecudem, copulaviſſent. non recipit iſtam conjunctionem honeſtas, aſpernatur, repellit. nec vero finis bonorum et malorum, qui ſimplex eſſe debet, ex diſſimillimis rebus miſceri

Digitized by Google

et temperari poteſt. ſed de hoc (magna enim res eſt) alio loco pluribus. nunc ad propoſitum. quemadmodum igitur, ſi quando ea, quae videtur utilitas, honeſtati repugnat, dijudicanda res ſit, ſatis eſt ſupra diſputatum: ſin autem ſpeciem utilitatis etiam voluptas habere dicatur, nulla poteſt eſſe ei cum honeſtate conjunctio; nam, ut tribuamus aliquid voluptati, condimenti fortaſſe nonnihil, utilitatis certe nihil habebit. habes a patre munus, Marce fili, mea quidem ſententia magnum; ſed perinde erit, ut acceperis: quamquam tibi hi tres libri inter Cratippi commentarios, tamquam hoſpites, erunt recipiendi. ſed ut, ſi ipſe veniſſem Athenas (quod quidem eſſet factum, niſi me e medio curſu clara voce patria revocaſſet) aliquando me quoque audires: ſic, quoniam his voluminibus ad te profecta vox mea eſt, tribues his temporis quantum poteris; poteris autem quantum voles. cum vero intellexero, te hoc ſcientiae genere gaudere;

Digitized by Google

tum et praeſens tecum propediem, ut ſpero, et, dum aberis, abſens loquar. vale igitur, mi Cicero, tibique perſuade, eſſe te quidem mihi cariſſimum; ſed multo fore cariorem, ſi talibus monumentis praeceptiſque laetabere.

FINIS.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

This book should be returned to the Library on or before the last date stamped below.

A fine of five cents a day is incurred by retaining it beyond the specified time.

Please return promptly.

Digitized by Google

Digitized by Google